UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Zaletel

Gorsko bojevanje – novost prve svetovne vojne?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Zaletel

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Gorsko bojevanje – novost prve svetovne vojne?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

ZAHVALA

Zahvaljujem se staršem, dekletu Jani Kebler in prihajajočemu podmladku, saj so me ves čas pisanja diplomskega dela spodbujali in motivirali, da sem po službi našel energijo in čas tudi za to obveznost.

Posebna zahvala gre mentorju doc. dr. Damijanu Guštinu, ki je pomagal moje ideje in želje združiti v obravnavano temo diplomskega dela.

Na koncu pa bi se rad zahvalil tudi Tomažu Jelenku, ki mi je s tehničnimi nasveti pomagal hitreje zaključiti in urediti delo, ter prijatelju Mihi Poharju, ki je opravil naporno delo lektoriranja.

Gorsko bojevanje – novost prve svetovne vojne?

Gore predstavljajo izjemno prizorišče za izvajanje oboroženega boja. S svojimi posebnostmi prisilijo bojevnike v drugačno obliko bojevanja. Gorsko bojevanje je v dogajanju prve svetovne vojne pustilo velik pečat. Na vseh bojiščih velike vojne so se vojaki srečevali z razmerami, kjer se je bilo potrebno zateči k veščinam gorskega bojevanja. Vsaka fronta je imela svoje »Alpe«. Na zahodni fronti so se boji odvijali v Vogezih, na vzhodu so se vojaki borili v Karpatih ter Transilvaniji, na Bližnjem vzhodu na Kavkazu, na jugovzhodnem bojišču je bilo potrebno poleg nasprotnikov premagati še Balkansko gorovje, na italijanski fronti so bile tako zaveznik, kot nasprotnik visoke Alpe. Slednje velja izpostaviti zaradi ekstremno visokih nadmorskih višin, zaradi nevarnih naklonov, splošne neprehodnosti, zahtevne oskrbe in neugodnega vremena. Posebno vrednost pa imajo Alpe in tamkajšnje gorsko bojevanje za Slovence, saj je del teh bojev potekal ravno na našem nacionalnem ozemlju in so se v njih borili tudi slovenski sinovi, možje in očetje. Gore Krnskega pogorja in okolice Rombona, so ostale spomenik in opomin grozot gorskega bojevanja.

Ključne besede: gorsko bojevanje, prva svetovna vojna, soška fronta, Krnsko pogorje

Mountain Warfare – Novelty of the World War I?

Mountains present an exceptional theatre for waging war. With its unique characteristic they force combatants to resort to a different kind of warfare. Mountain warfare left a great impression in the actions of World War One. On all battlefields of the »Great War« men came across conditions, which required skills of mountain warfare. Each front had their »Alps«. On western front there were battles in the Vosges Mountain Range, on the east there were soldiers fighting in the Carpathian Mountains and in the Transylvanian Alps, in the Middle-east there was a war in the Caucasus, on the Balkan Peninsula there were the Balkan Mountains and on the Italian front there were both an ally and a formidable opponent – the high Alps. The latter are exceptional for extreme heights, steep slopes, poor mobility, challenging logistics and bad weather. The Alps and mountain warfare in them have special value in the harts of Slovenian people, because a part of battles on the mountains took place in our national territory and among the combatants there were Slovenian sons, husbands and fathers. Mountains of the Krn Mountain Range and Rombon with its surroundings remain a landmark of and a warning from the terror of mountain warfare.

Key words: Mountain Warfare, World War I, Isonzo Front, Krn Mountain Range

KAZALO

Seznam kratic 7

Seznam pogostih krajevnih imen v slovenščini, nemščini in/ali italijanščini . 8

1 UVODNA IZHODIŠČA 9

1.1 Hipoteze 10

1.2 Struktura analize 10

1.3 Metodološki okvir 11

2 TEORETIČNO POJMOVNA IZHODIŠČA 13

2.1 Gorsko bojevanje 13

2.2 Gorske enote 14

2.3 Oborožitev in oprema enot 16

2.4 Oskrba enot in posebnost žičnic 16

2.5 Soška fronta 18

3 LASTNOSTI GORSKEGA GEOGRAFSKEGA PROSTORA 20

3.1 Geološka sestava tal 20

3.2 Relief 21

3.3 Vremenske razmere 23

3.4 Voda v visokogorju 25

3.5 Prehodnost 25

4 GORSKO BOJEVANJE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO 28

4.1 Sun Cu in stari vek 28

4.2 Friedrich Engels in gorsko bojevanje v Švici 30

4.3 Carl von Clausewitz 33

4.4 Antoine–Henri baron Jomini 36

4.5 Skupne lastnosti dojemanja gorskega bojevanja 41

4.6 Gorska bojišča med Napoleonovo dobo in prvo svetovno vojno 41

5 GORSKO BOJEVANJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO 43

5.1 Jugovzhodno bojišče in Balkansko gorovje 43

5.2 Zahodna fronta in Vogezi 44

5.3 Vzhodna fronta in Karpati 45

5.4 Italijanska fronta in Alpe 46

5.4.1 Tirolski odsek bojišča 47

5.4.2 Koroški odsek bojišča *49*

6 GORSKO BOJEVANJE NA SOŠKI FRONTI: BOJEVANJE NA ODSEKU ROMBON – MRZLI VRH **52**

6.1 PRIPRAVE NA VOJNO IN ZAČETEK PRVIH BOJEV 52

6.2 ENOTE IN OPREMA 53

6.3 OSKRBOVANJE IN ORGANIZACIJA ZALEDJA 55

6.3.1 Železnica *56*

6.3.2 Vojaške žičnice *57*

6.3.3 Gorske ceste, mulatjere in poti *57*

6.3.4 Rudniški rov rabeljskega rudnika *58*

6.4 POMEMBNI BOJI 59

6.4.1 Zavzetje Krna oz. Črne gore *59*

6.4.2 Minska vojna na Batognici oz. Rdeči gori *60*

6.4.3 Boji na Rombonu in Čukli *63*

6.4.4 Ostali pomembni boji *65*

6.4.5 Preboj fronte *65*

6.5 KONČNI REZULTAT IN POSLEDICE 68

7 SKLEPI **70**

8 LITERATURA **74**

Seznam kratic

ang. – angleško

FM – Field Manual enot ZDA

fr. – francosko

GŠ – generalštab

it. – italijansko

MTS – materialno-tehnična sredstva

nem. – nemško

sl. – slovensko

VB – Velika Britanija

ZDA – Združene države Amerike

Seznam pogostih krajevnih imen v slovenščini, nemščini in/ali italijanščini

Tukaj je naštetih le nekaj imen, ki so se pogosto pojavila na preučevanih zemljevidih. Ostala velikokrat omenjena krajevna imena pa se pojavljajo manj pogosto ali pa so enako zapisana v vseh treh jezikih. Nemške in avstro-ogrske karte so po večini ohranile slovenska imena gora, imena mest pa so ponemčili:

sl. Batognica, it. Monte Rosso;

sl. Bohinj, it. , nem. Wochein;

sl. Bohinjska Bistrica, nem. Wochein Feistritz;

sl. Bohinjsko jezero, nem. Wocheiner See;

sl. Bovec, it. Plezzo, nem. Flitsch;

sl. Kobarid, it. Caporetto, nem. Karfreit;

sl. Koroška, nem. Kärnten;

sl. Krn, it. Monte Nerro, nem. Krn;

sl. Soča, it. Isonzo, nem. Isonzo;

sl. Tolmin, it. Tolmino, nem. Tolmein;

sl. Trbiž, nem. Tarvis, it. Tarvisio.

1 UVODNA IZHODIŠČA

Gorsko bojevanje je danes v obdobju asimetričnega bojevanja in »vojne proti terorizmu« pogost pojav, saj se podrejene skupine odpadnikov zatekajo v neugoden gorski teren in tam iščejo zavetje pred napadi vojsk pod vodstvom ZDA. V Afganistanu si pripadniki Al Kaide med iskanjem varnosti za izhodišče svojih operacij izbirajo skoraj neprehodno skalnato in pusto gorsko območje. Tudi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so afganistanske gore nudile zavetje upornikom in bile naposled krive za prevelike izgube vojske Sovjetske zveze, kar je botrovalo njihovemu umiku. Po drugi svetovni vojni je svet zajel val osvobodilnih gibanj. Gverilske revolucionarne enote so prav tako kot uporniki danes svoje postojanke in baze locirale v neprehodna gorska območja. Tokrat lahko kot primer izpostavim Ernesta Che Guevara in njegove borce. Zanj so bile gore in izdaja usodne. Med drugo svetovno vojno so na našem ozemlju gorski teren dobro izkoriščali partizani. Podobnih primerov bi lahko naštel še mnogo, vendar to na tem mestu ni potrebno. Bistveno je izpostaviti lastnosti, ki so skupne vsem primerom: v vseh omenjenih primerih je šlo za asimetrično bojevanje, kjer so bili na eni strani urejeni, izurjeni, dobro opremljeni vojaški ustroji, na drugi strani pa nekakšne ad hoc miličniške enote, ki so bile slabo opremljene, slabo popolnjene, še slabše izurjene in brez dobre in organizirane logistične podpore. Gorski teren je bil izbran zaradi neprehodnosti, nepreglednosti in zaradi nudenja dobrega zavetja pred premočnimi sovražnimi oborožitvenimi sistemi, tretja pa ta, da je šlo pri vseh primerih s strani podrejene strani za uporabo gverilskih taktik bojevanja.

Nekako izven teh pravil pa lahko umestimo gorske boje prve svetovne vojne, ki so se odvijali v Vogezih, Alpah, Karpatih, Kavkazu, Balkanskem gorovju in drugod. V tem primeru so si nasproti stale po tehnični, organizacijski in številčni plati podobne vojske. Uporabljale so frontno taktiko bojevanja, gorski teren pa je bil izbran, ker so približno tam potekale nacionalne meje in ker je predstavljal dobro naravno oviro proti napredovanju napadajočih enot. V teh spopadih lahko zasledimo pri vseh vpletenih vojskah posebno izurjene, opremljene in oborožene gorske enote, ki so cel predstavljale elito takratnih sil. Glede na to, da so boji potekali tudi na slovenskem ozemlju, velja izpostaviti boje na soški fronti. V tem primeru je del fronte potekal skozi alpski svet, kjer so se vojske morale posluževati tudi gorskih metod bojevanja.

Pred prvo svetovno vojno v primerjavi z razširjenostjo ostalega bojevanja težko

govorimo o množičnih primerih gorskega bojevanja, saj so v zgodovinskih virih redko dokumentirani. Dejstvo je tudi, da se je človek naseljeval le po dolinah in kotlinah, ki so nudile lažje preživetje in bolj ugodne razmere za razvoj obrti, kmetijstva in industrije. Le redka so bila območja, kjer so se ljudje množično naseljevali v gorah. Ker so bili po nižinah koncentriran vodni viri, trgovska križišča, rodovitna zemljišča, mesta in prebivalstvo, so se boji odvijali prav tam. Poleg tega pa tudi vojaška tehnika in splošna oprema ljudi ni omogočala množičnih bojev in gibanja v visokogorju.

Ocenjujem, da je tema o razvoju gorskega bojevanja do prve svetovne vojne, gorskem bojevanju med prvo svetovno vojno in primer gorskega bojevanja na slovenskem ozemlju pomembna kot obramboslovni problem in je potrebna celovite, metodične obdelave.

1.1 Hipoteze

Gorsko bojevanje je v različnih delih opisano in predstavljeno, nisem pa zasledil sistematične analize pojava do prve svetovne vojne in med njo, zato sem na podlagi uvodnih izhodišč in možnosti kvalitetne ter celovite obdelave teme postavil dve temeljni hipotezi, ki ju bom preveril v zaključku dela:

1. Gorsko bojevanje se v prvi svetovni vojni pojavi kot novost v teoriji in praksi oboroženih spopadov, ki se manifestira v usposabljanju, sestavi, oborožitvi, opremi, oskrbi, logistiki in taktiki enot.

2. Severni del soške fronte med Rombonom in Mrzlim vrhom ter delovanje vojsk na tem področju sta imela vse lastnosti gorskega bojišča in gorskega bojevanja.

1.2 Struktura analize

V uvodnih izhodiščih sem predstavil obravnavano tematiko in jo umestil v širše zgodovinsko obdobje ter navedel, zakaj se mi ta tema zdi vredna bolj podrobnega in analitičnega pristopa. Nato sem navedel hipotezi in v metodološkem okviru navedel uporabljene metode znanstvenega poglavja. V teoretičnih pojmovnih izhodiščih želim podrobneje razdelati in orisati posamezne pojme, ki so pri analizi v nadaljevanju ključnega pomena. V posebnem poglavju bom preko vojaško-obrambnih geografskih dejavnikov naredil analizo gorskega območja. Naslednja tri poglavja so predvsem zgodovinsko analitične narave. V prvem se bom osredotočil na teoretično dojemanje gorskega bojevanja in na ključne pojave gorskega bojevanja pred prvo svetovno vojno.

Odločil sem se za analizo po posameznih pomembnih avtorjih in obdobjih. Obdobja sem ločil glede na razvoj vojne tehnike, predvsem orožja. Tako lahko splošno ločimo preučevanje pojava na dve obdobji. Prvo je obdobje starega veka, ko so teoretični zapisi bolj skopi in tudi kvalitetno vojaško dokumentiranje bolj redko, saj večina zapisov temelji zgolj na spominih in površnih opisih bitk. Redka izjema je kitajski mislec in filozof (ter njegovi učenci) Sun Cu[1], ki je v delu »Umetnost vojne« (Sun Tzu 2000) podal pravila bojevanja. Drugo obdobje je obdobje srednjega in novega veka oz. od prihoda resnejših vojaških teoretikov, ki so s svojimi deli postavljali temelje vojaške in vojne teorije. V tem obdobju je prišlo do prvih resnih analiz vojn človeške zgodovine. Na podlagi teh analiz so avtorji pisali smernice oz. navodila za vodenje vojn. V ospredju sta priznana avtorja in vojaka Carl von Clausewitz (Clausewitz 1812; Clausewitz 1874) ter Antoine–Henri baron Jomini (Jomini 1862), o gorskem bojevanju v Švici pa je pisal tudi Friedrich Engels (Engels 1857). Naslednje poglavje nameravam posvetiti gorskemu bojevanju na glavnih frontah prve svetovne vojne, kjer bom ločeno analiziral bojevanje na zahodni, vzhodni, jugovzhodni in jugozahodni fronti. Zadnje poglavje pred zaključkom pa bom namenil študiji primera gorskega bojevanja na slovenskem ozemlju. Ločeno bom analiziral priprave, enote, oskrbo, boje in rezultate gorskega bojevanja na soški fronti. V sklepnem delu bom združil celotno predelano temo, preveril hipoteze in delo zaključil v smiselno celoto.

1.3 Metodološki okvir

Tema diplomskega dela je zelo kompleksna in z vidika znanosti in ved interdisciplinarna. Naslanja se predvsem na vojaško zgodovino, pri obdelavi pa ne moremo mimo drugih obramboslovnih ved, kot so vojaška geografija, taktika, operatika, popolnjevanje in logistika. Kljub še danes aktualnim vsebinam se bom v delu naslonil na obdobje od začetka dokumentiranega bojevanja do konca prve svetovne vojne. Predvsem zaradi časovne oddaljenosti preučevane teme se bom v želji po objektivnosti lahko v največji meri naslonil na naslednje metode znanstvenega raziskovanja:

1. *Analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov ter zemljevidov in drugega slikovnega materiala*. Pri tem gre predvsem za analizo in interpretacijo

[1] Uporabil sem poslovenjeno pisavo imena kitajskega generala, kot to predvideva Slovenski pravopis (Toporišič 2001, 22–24). Nekateri slovenski prevodi zapisujejo ime Sun Tzu, angleški viri prav tako Sun Tzu ali Sun Tzu Wu, jugoslovanski viri pa Sun Cu in tudi Sun Ci. Nemški viri beležijo ime kot Sun Tzu, Sunzi, Sun Wu (Sun Tzu 2000, Vojna enciklopedija 8 1974).

monografij raziskovalcev in ljubiteljev raziskovane problematike, spominov borcev, enciklopedij, zbornikov, vojaških zemljevidov, fotografij …

2. *Deskriptivna metoda.* Z njo bom predstavil in natančneje opredelil temeljne pojme raziskovanja.

3. *Študija primera*. S študijo primera bom opisal dogodke in karakteristike bojevanja na odseku soške fronte med Rombonom in Mrzlim vrhom, kjer se bom osredotočil na lastnosti bojišča, enot, logistike. Izpostavil bom tudi odločilne in vidnejše boje in njihove posledice.

4. *Primerjalna metoda*. S primerjalno metodo bom primerjal zbrana spoznanja in jih preveril s postavljenima hipotezama in tako zaključil diplomsko nalogo.

2 TEORETIČNO POJMOVNA IZHODIŠČA

Za boljše razumevanje raziskovane vsebine je potrebno razjasniti nekatere pojme, ki so omenjeni v hipotezah, saj se bodo tekom dela večkrat pojavili in po predvidevanjih odločilno vplivali na zaključke analize.

2.1 Gorsko bojevanje

Gorsko bojevanje oz. visokogorsko bojevanje se nanaša predvsem na bojevanje v gorskem svetu. V predvsem tuji literaturi večkrat zasledimo poimenovanje alpsko bojevanje, kjer gre za poimenovanje po evropskem gorstvu in planinsko bojevanje, ki se uporablja v srbski oz. jugoslovanski literaturi. Gorsko bojevanje je eno najnevarnejših oblik bojevanja, saj morajo vojaki premagati na eni strani nasprotnika, na drugi strani pa nevaren in neugoden teren ter ekstremne vremenske razmere. V vseh prvinah boja prednost nad nasprotnikom pomeni geografsko višji položaj, saj ta omogoča boljši pregled nad bojiščem. Neugodni geografski dejavniki narekujejo tudi, da je pri napadu na utrjene položaje potrebno uporabiti več enot kot med boji na standardnem bojnem polju, kjer mora bit za uspeh napadalcev razmerje vsaj tri proti ena v njihovo korist. Gore so nevarne v katerem koli letnem času; strele, sunki vetra, mraz, prepadi in plazovi pa so le še dodatno tveganje za vojake. Med tem je močno otežena oskrba vojsk in terja veliko količino ljudi, tehnike in energije. Gorsko ozemlje s svojimi geomorfološkimi, hidrografskimi, klimatskimi in drugimi lastnosti že dolgo vpliva na delovanje oboroženih sil, razvoj oborožitvenih sistemov, usposobljenost enot, vojaško veščino, tehniko in ostalo. Skozi čas so se postavila neka načela oz. pravila bojnega delovanja za posamezne rodove, službe, kot tudi za posamezne elemente boja: napad, obramba, premik, počivanje. Gorske enote so se začele formirati v 18. in 19. stoletju in takrat delovanje v gorah dobi nove dimenzije, o gorskem bojevanju pa so bila napisana tudi prva teoretična dela. Za delovanje v gorah je najprimernejša pehota. Njene sposobnosti za manever, premik in boj so dosti boljše od drugih rodov. Tudi sposobnost delovanja v skoraj vseh vremenskih razmerah, ki se v gorah hitro in nepredvidljivo spreminjajo, je odlika pehote. Poljska artilerija je v gorskem bojevanju prav tako koristna, saj lahko nadzira ozke prehode in komunikacije. Artilerija majhnih in srednjih kalibrov se lahko transportira na položaje na vozilih ali z vlečno vprego. Ostali rodovi kot npr. inženirstvo, zveze, protizračna obramba, logistika in službe kot npr. saniteta, veterina so gorskim enotam v podporo. Za bojno delovanje ali le dolgotrajno zadrževanje v

visokem svetu, posebno nad 1000 metri nadmorske višine, so potrebni izjemni napori in odlična psihofizična pripravljenost. Dihanje je pogosto oteženo zaradi redkega zraka, daljši premiki utrujajo, za gibanje je potrebno poglobljeno znanje orientacije in občutek za prepoznavanje markantnih objektov, vidljivost je omejena ... V takih razmerah je težko tudi ohranjanje bojne pripravljenosti enote. Vse te težave in posebnosti zahtevajo zelo močno iniciativo, iznajdljivost in osebno angažiranosti častnikov in vojakov (Vojna enciklopedija 6 1973, 702–720; Nardin 2007, 16–20).

2.2 Gorske enote

Gorske enote[2] so posebno oborožene, opremljene in oblečene pehotne ter druge enote za delovanje na gorskem območju. Znotraj njih se organizirajo posebne lahke okretne enote za visokogorje, ledenike, stene ... Mednje štejemo visokogorske čete, čete gorskih vodnikov, plezalne in druge enote. Smučarske enote se, kadar delujejo v gorah, prav tako umeščajo med gorske. Gorske enote zaradi svoje izurjenosti in opremljenosti vedno predstavljajo elito posameznih vojska (Vojna enciklopedija 6 1973, 702). Do 18. stoletja je bilo gorsko in visokogorsko ozemlje neprimerno za katerokoli večje bojno delovanje. V vojaški zgodovini smo sicer bili priča obvladovanju kakega gorskega dela bojišča, a vendar so posebne gorske enote nastale šele v 18. stoletju. V Franciji zasledimo prve gorske enote že v obdobju Ludvika XIV. v bojih z Vittoriem Amadeem II. Načrtno ustanovljene in usposobljene gorske enote so sodelovale pri osvajanju Tunizije in pri branjenju francosko italijanske meje. Od 1883 do 1888 je bilo v francoski vojski formiranih 12 bataljonov alpskih lovcev (fr. Chasseur alpins), kasneje pa še bataljon gorske pehote. Leta 1912 je Francija imela na razpolago 13 alpskih skupin, vsaka pa je štela en bataljon, eno baterijo in oddelek pionircev ter so v miru nadzorovali mejo z Italijo, med vojno pa so skrbeli za mobilizacijo in koncentracijo enot, gorsko opremo pa je prejel še po en bataljon sedmih pehotnih polkov. Italija je leta 1872 ustanovila 15 čet alpinov (it. Alpini) in jih umestila v sestavo vojnih okrajev na področju Alp. Leta 1873 so šteli že 24 čet, leta 1875 pa so že usposabljali gorske bataljone s po 3 do 4 četami. Leta 1878 so jih ločili od vojnih okrajev in jih začeli pridodajati divizijam na alpskem področju. Že leta 1882 je bilo izurjenih 8 polkov, ki so

[2] V vojni enciklopediji uporabljajo gesla planina, planinarstvo, planinske jedinice in planinski put, meni pa se je v prevodu zdelo bolj smiselno uporabiti gore, gorske enote in gorske poti. Tudi tuja strokovna literatura s tega področja uporablja izraze, ki se bolj vežejo na gore, npr. Italijani uporabljajo izraz alpini oz. truppe da montagna, Nemci Gebirgstruppen, Alpentruppen oz. Gebirgschützen, Francozi troupes de montagne oz. troupes alpines (Vojna enciklopedija 6 1973, 702).

bili podrejeni korpusom in nameščeni na mejah s Francijo, Švico in Avstro-Ogrsko. Alpske skupine, v katere so bili umeščeni polki, so se leta 1910 preimenovale v alpske brigade. Tirolska je leta 1797 imela za potrebe zaščite meje v Alpah oz. obrambe Tirolskih alp 94 čet strelcev na osnovi milic. Med 1805 in 1809 so Tirolski lovski polk (nem. Tiroler Jägerregiment) in štirje polki milic (nem. Landmilizregimenter) zaustavljali Napoleona. Leta 1848 in 1849 je Tirolsko branilo že 140 čet strelcev. Z uvedbo splošne vojaške obveznosti so te enote padle pod domobranske enote (nem. Landwehr). Leta 1906 so tri tirolske strelske polke (nem. Tiroler Landesschützenregimenter) in en koroški domobranski polk preimenovani v gorske polke. Enako preimenovanje se je zgodilo pri 27. ljubljanskem domobranskem polku[3]. Med avstrijske gorske enote lahko štejemo tudi štiri polke tirolskih cesarskih lovcev (nem. Tiroler Kaiserjägerregimenter) in enote iz Bosne in Hercegovine, ki so bile prav tako usposobljene in opremljene za gorsko bojevanje. V Švici so do leta 1911 v okviru divizij organizirali štiri gorske brigade s po dvema gorskima polkoma, mitralješko in pionirsko četo, vodom pontonjerjev, artilerijskim divizionom in pripadajočimi zalednimi enotami. Prve enote gorskega topništva so prav tako nastale v Franciji, in sicer v obdobju Napoleonovih vojn v severni Italiji med leti 1796 in 1800. Enote so formirali iz poljskih artilerijskih polkov, a brez konjske vprege. Po leta 1871 so ustanovili tudi posebne gorske baterije za podporo. Leta 1921 je bilo teh baterij 29. V Italiji so med leti 1840 in 1887 povečali število baterij, in sicer na račun trdnjavske artilerije. Prvo svetovno vojno je Italija pričkala z dvema gorskima artilerijskima polkoma (9 divizionov). V avstro-ogrski vojski je gorska artilerija dodana k trdnjavski, v letu 1890 pa so le formirali samostojni divizion gorske artilerije, ki je bil jedro za leta 1908 usposobljen artilerijski polk. Istega leta sta bila formirana še dva polka na Koroškem in Kranjskem, leta 1911 pa v BiH še štirje. Avstro-ogrska vojska je imela posebno izurjene enote gorske konjenice. Mednje štejemo en divizion tirolskih konjeniških cesarskih strelcev (nem. Reitende Tiroler Kaiserschützen) in dva eskadrona iz divizijskih sestavov enot iz BiH. Vse vojske z gorskimi enotami so imele tudi pionirske, saperske in telegrafske enote opremljene za visokogorsko bojevanje. V vojski Avstro-Ogrske so usposobili in opremili še sanitetne enote in transportne enote t.i.

[3] 26. ljubljanski domobranski polk se preimenuje v ljubljanski 2. gorski polk. Največji del od 30.000 Slovencev, ki so leta 1914 služili v avstro-ogrski vojski, je pripadalo kranjskem 17. pehotnem polku, celjskem 87. pehotnem polku, tržaškem 97. pehotnem polku, mariborskem 47. pehotnem polku, naborniki z Gorenjske in Dolenjske so služili v 7. lovskem bataljonu, ljubljanskem 2. gorskem strelskem polku, 27. črnovojniškem polku, 26.strelskem polku in 26. črnovojniškem polku (Markovič 2005, 28–30; Svoljšak 2006, 101–102).

gorske kolone (Vojna enciklopedija 6 1973, 702–720). Smučarske enote so pehotne enote, usposobljene za premikanje in bojevanje na smučeh. Lahko se premikajo izven ustaljenih poti in tudi po globokem snegu, medtem pa dosegajo večjo hitrost od enot, ki ne uporabljajo smuči. Hitrejše so celo do pehotnih enot v premiku po nezasneženem terenu. Oblikovanje in velikost enot sta odvisna od konfiguracije terena, trajanja snežne odeje in možnosti smučarskega usposabljanja ljudi (Vojna enciklopedija 8 1974, 736–739).

2.3 Oborožitev in oprema enot

Oborožitev in oprema enot se je med posameznimi udeleženkami razlikovala, vendar pa je bila pri vseh prirejena za delovanje v gorskem svetu. Najbolj logično je ločeno definirati lastnosti in posebnosti pri oborožitvi, oblačilih, gorski in ostali opremi. Oborožitev je bila precej podobna pehotnim enotam, le da so v nekaterih vojskah uporabljali skrajšane puške, tako imenovane karabinke, ki so bile pripravnejše za prenašanje v gorskem svetu. Poleg puške so bili ponavadi oboroženi tudi z bajoneti in ročnimi bombami. Enote so imele v svoji sestavi tudi topništvo. Nekatere vojske so izurile posebno gorsko topništvo, druge pa so enostavno uporabile enote običajnega poljskega topništva. Prisotna je bila tudi uporaba mitraljezov. Več novosti je bilo pri opremi in oblačilih, saj bili vojaki opremljeni s kratko pelerino, praktično planinsko obleko, dolgimi nogavicami in okovanimi čevlji. Za lažje gibanje po terenu so imeli častniki cepine, vojaki pa okovane palice. Na razpolago so bile tudi dereze, krplje, smuči, sončna očala, vrvi in druga gorniška oprema. Poleg osebne opreme so bile v gorskih enotah nepogrešljive tudi posebne enote vrtalcev, minerjev in vez, ki so za vrtanje kavern, jarkov in minskih rovov uporabljali različna pnevmatična kladiva. Pomembni so bili tudi močni reflektorji, s katerimi so osvetljevali sovražnikove položaje in komunikacije (Simić 1996, 14–16; Jung 2003a, 29, 45–46; Jung 2003b, 20, 43)

2.4 Oskrba enot in posebnost žičnic

Oskrba enot je zalaganje enot s potrebnimi sredstvi; pomeni redno dostavo hrane, pijače, sanitetnega materiala, opreme, oborožitve in moštva. Oskrbovanje lahko poteka v več razsežnostih. Strateški pomen oskrbe vključuje poleg drugih tudi mnoge politične, ekonomske in gospodarske dejavnike in pri gorskem bojevanju ta vidik ni tako izrazit. Taktična oskrba enot, na drugi strani, pa igra v gorskem bojevanju izredno pomembno

vlogo. Enota brez redne in ustrezne oskrbe ne more uspešno delovati. Toliko bolj pa je oskrbovanje pomembno pri gorskih enotah, saj narava bojišča zahteva izredne postopke in poti oskrbe. V modernem bojevanju se za oskrbo enot največkrat uporabljajo helikopterji, ki lahko hitro in učinkovito premagujejo tako višino kot razdaljo. V času prve svetovne vojne takšne sreče vojaki na frontah niso imeli. Oskrba enot je navadno potekala etapno in s pomočjo večjega števila skladišč. Najprej je bilo potrebno opremo dostaviti do večjih skladišč, v tem primeru so uporabljali železniški transport. Nato so material na vozovih ali ozkotirnih železnicah tovorili do vznožja gora, od tam pa je bilo potrebno tovor na gorske grebene oz. vrhove dostaviti s pomočjo ljudi, živali[4] ali žičnic (Budkovič 1999, 24–95).

Žičnice[5] so vrsta transportnega sredstva, kjer tovor visi na jeklenici, ki jo poganja človeška sila ali motor. Uporabljajo se za transport kamenja, premoga, rudnin, gradbenega materiala, ljudi, v vojski pa za oskrbovanje enot. Prva vojaška uporaba žičnic sega v leta 1615, ko so Švicarji preko grebenov tovorili artilerijo za potrebe italijanskih vojn. Prva stalna žičnica je bila leta 1664 uporabljena za oskrbovanje utrdbe v Gdansku. Širša uporaba žičnic je prišla z uporabo motorja. Leta 1912 je Italija v vojni v Cirenajki uporabljala žičnice za vojaške potrebe. Pravi razmah pa se je zgodil med prvo svetovno vojno; tako italijanska kot avstro-ogrska vojska sta jih uporabljale na alpskih frontah. Italijani so postavili 50 stalnih in več kot 1000 začasnih, avstro-ogrska vojska pa je imela približno 360 žičnic, od tega 210 stalnih. Zavezniška in srbska vojska sta na solunski fronti uporabljali žičnice za prevoz drv in oskrbovanje enot (Vojna enciklopedija 10 1975, 750).

[4] Najbolj pogosto so uporabljali konje in mule, malo manj pa tudi osle, vole, pse in druge živali. Pasja vprega je predstavljala posebnost avstro-ogrske vojske. Močne pse so vpregli v voziček in tako so psi lahko vlekli opremo, orožje in tudi ranjence (Mesenel 1987, 178; Jung 2003b, 11).

[5] Žičnice so lahko stalne ali začasne z dvema ali eno nosilno jeklenico. Pri stalnih žičnicah z dvema jeklenicama je prva nosilna, druga pa se uporablja za vlečenje tovora. Jeklenice so bile na podpornih stebrih in so zmogle prenesti do 300 ton tovora na uro. Pri stalnih žičnicah z eno krožno jeklenico pa ta tovor nosi in vleče hkrati. Podpore in stebri so podobni kot v prvem primeru. Prenos tovora na tovrstnih žičnicah je manjši in je le do 50 ton na uro. Žičnice z eno jeklenico lahko naenkrat nosijo le en tovorni voz, pri tistih z dvema pa lahko nosi dva, in ko gre prazen v dolino, se s polnim sreča na sredi poti. Začasne žičnice pa lahko delujejo na krajših odsekih in lahko nosijo manj tovora. Vsak odsek žičnice razpolaga z jeklenicami, stebri, sredstvi za vzdrževanje, pogonskim agregatom in pomožnimi sredstvi. Prenosna jeklenica je debela od 20 do 40 mm, lahko tudi več, in je sestavljena iz prepletenih jeklenih žic. Dolžina kosa je navadno med 200 in 400 m, med seboj pa so žice spete s sponkami. Vlečna jeklenica je od 10 do 26 mm, lahko tudi več. Stebri so leseni, kovinski ali betonski. Višina je od 3 do 10 metrov, pogostost pa je odvisna od konfiguracije terena. Kljub napredku v oborožitvnih sistemih in slabi odpornosti žičniške infrastrukture se lahko pričakuje uporabo tovrstnih sistemov tudi v bodoče, predvsem v gorskem, hribovitem in močvirnatem terenu (Vojna enciklopedija 10 1975, 750).

2.5 Soška fronta

Soška fronta je bila del jugozahodnega bojišča med Italijo in avstro-ogrsko monarhijo. Sprva je bila Italija zaveznica Avstro-Ogrske in Nemčije v t.i. trojni zvezi, a je ob začetku vojne pomoč odklonila in zavezo drugače interpretirala[6], dejansko pa je v tem času že vodila pogajanja z VB kot pomembno članico Antante. Angleži so za lojalnost lažje ponudili več, saj so ponujali nekaj, kar ni bilo njihovo. Italija je naposled podpisala tajno Londonsko pogodbo, v kateri je bilo Italiji v zameno za sodelovanje in napadanje Avstro-Ogrske obljubljeno tudi slovensko ozemlje. Tako je Italija 23. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski in napadla njeno ozemlje. Po ustavitvi začetnih prodorov se je fronta ustalila. Celotno bojišče se je raztezalo med nevtralno Švico in Jadranskim morjem. Potekalo je po visokem alpskem svetu Tirolske, Koroške in zahodne Slovenije. Zadnji del, ki je potekal po grebenih Julijskih Alp in po dolini reke Soče, se je imenoval soška fronta in je poleg Južne Tirolske pomenil težišče oboroženih spopadov avstro-ogrske in italijanske vojske. Težišče spopadov je bilo na tem odseku zaradi primernejših geografskih razmer, ki so edine dopuščale možnost za uspešen italijanski prodor proti osrčju avstro-ogrske monarhije, na črto Budimpešta – Dunaj. Sprva je general štab avstro-ogrske vojske z načelnikom feldmaršalom Konradom von Hötzendorfom na čelu želel postaviti obrambno črto na Savi, celo na Dravi, vendar je general Boroević predlagal postavitev fronte na Soči, kar se je kasneje izkazalo za pravilno odločitev za Avstro-Ogrsko in odlično odločitev za Slovence (Simčič 2006, 30–50; Klavora 1994, 27). Soško fronto je na avstro-ogrski strani branila 5. oz. Soška armada pod poveljstvom generala Svetozarja Boroevića. Na italijanski strani pa sta fronto poskušali razbiti 2. in 3. armada pod poveljstvom generala Luigia Cadorne. Fronta se je po uvodnih napadih in nekaj bojih predvsem v visokogorju pred 1. soško bitko ustalila na črti Rombon – Bovška kotlina – Javorščček – Vršič – Vrata – Krn – Batognica – Maselnik – Mrzli vrh – Mengore – Selo – Plave – Sabotin – reka Soča – Sv. Mihael – Tržič (Mesesnel 1987, 93; Budkovič 1999, 24). Fronta se je le malenkostno spremenila v 6. in 11. bitki, ko je bilo najprej zavzeto goriško mostišče in je padla planota Doberdob ter ko so Italijani prodrli na planoto Banjšice. Celotna fronta je bila dolga 80–90 km in je po večini potekala po slovenskem narodnem ozemlju.

[6] Zvezo in razglasitev nevtralnosti so Italijani opravičevali s tem, da Avstro-Ogrska ni bila napadena in da je Avstro-Ogrska napovedala vojno in tudi napadla, kar pa v tretji členu zaveze podpisnic ne zavezuje k sodelovanju. V tem primeru naj Italija ne bila dolžna vstopiti v vojno. V resnici pa se je že pogajala z zavezniki in poskušala iztržiti čim več (Budkovič 1999, 24; Mesesnel 1987, 11).

Fronta je bila prizorišče največjega, najbolj krvavega spopada na gorskem območju v celotni svetovni zgodovini in sploh daleč največji spopad na slovenskem ozemlju. Na njej so se borili vojaki vseh narodnosti tedanje Avstro-Ogrske, najbolje pa so se izkazali Bošnjaki, Nemci in Slovenci. Fronto so v 12., odločilni bitki (24. oktober 1917–19. november 1917), uspele prebiti avstro-ogrske enote ob izdatni pomoči nemškega Alpskega korpusa. Ta bitka je prestavila fronto daleč v italijansko ozemlje na reko Piavo. To je bila prva ofenzivna operacija centralnih sil na soški fronti, prvih enajst bitk so sprožili Italijani. Končni rezultat bojev na jugozahodnem oz. italijanskem bojišču je bil poraz centralnih sil in Slovenci smo izgubili velik del nacionalnega ozemlja, ki je na podlagi prej omenjene Londonske pogodbe pripadel Italiji (Simić 1996, 178–230). Soška fronta predstavlja največjo koncentracijo vojakov in vojaške opreme v zgodovini slovenskega ozemlja: italijanska vojska je razpolagala s 700.000 vojaki in preko 3500 topovi, avstro-ogrska pa s 450.000 pripadniki in preko 1500 topovi. Kljub premoči Italijani v bojih niso dosegli zastavljenih ciljev (Vuga 1990, 84; Guštin 2005b, 64).

3 LASTNOSTI GORSKEGA GEOGRAFSKEGA PROSTORA

Fizično-geografski dejavniki so za razumevanje geografskega prostora izjemno pomembni, saj predstavljajo sklop učinkov površja, ozračja in podzemlja na nadzor, premik in ostale elemente bojevanja. Najpomembnejša sta reliefni in vremenski dejavnik (Bratun 2005, 67). Za podrobnejšo in preglednejšo analizo bom poleg reliefa in vremena izbral in ločeno analiziral še geološkega in hidrografskega. Prst in rastje kot preostala fizična dejavnika bom namenoma izpustil, saj v neporaščenem in gorskem svetu ne igrata vidnejše vloge. Izmed splošnih dejavnikov velja izpostaviti in obdelati komunikacije, saj odločilno vplivajo na prehodnost analiziranega prostora. Zanima pa me tudi, kako posamezne geografske lastnosti gorskega območja vplivajo na vojake in vojaško tehniko. Pri vsakem dejavniku bom obdelal vojaško-obrambno vrednost gorskega območja s težiščem in osredotočenjem na gorsko bojišče soške fronte, ki znotraj Julijskih Alp obsegajo krajinske enote osrednjega območja Julijskih Alp, Gornjo dolino reke Soče in Zahodne Julijce. Delno bi lahko upoštevali tudi ostale krajinske enote Julijskih Alp, vendar so tam delovale zaledne enote, ki niso uporabljale gorskih metod vojaškega delovanja.

Natančna analiza območja delovanja je izrednega pomena in v primeru gorskega bojevanja ter gorskega območja je potrebno za dobro poznavanje posebno pozornost nameniti ravno reliefu in vremenu (FM 3–97.6 Mountain Operations 2000).

3.1 Geološka sestava tal

Lastnosti kamnin, iz katerih so sestavljena tla, nam postavljajo omejitve ali pa ponujajo prednosti pri izvajanju oboroženega boja. Velik vpliv imajo na utrjevalna dela, prehodnost izven komunikacij, oskrbo z vodo, zaščito in maskiranje (Bratun 2005, 68).

Zaradi razširjenosti in številčnosti različnih gorskih območij ne moremo poenotiti in posplošiti geoloških lastnosti, saj v določenih gorstvih prevladujejo magmatske in metamorfne, drugod pa sedimentne kamnine, vse s svojimi specifičnimi lastnostmi in posledicami na vojaške aktivnosti.

V severozahodni Sloveniji in Julijskih Alpah prevladujejo triasne kamnine, predvsem skladoviti apnenec in dolomit (Geološka karta Slovenije, 2005). Gre za trde

karbonatne sedimentne kamnine s plitkejšim slojem preperine[7], ki praviloma ne presega pol metra. Zaradi apnenčaste kamnine se je na precejšnem delu Julijskih Alp razvil visokogorski kras, ki z različnimi kraškimi pojavi krasi teren (Marušič 1998). Vkopavanje zato zahteva več truda in opreme, je pa tak teren odličen gradbeni material, ki se lahko uporablja za izgradnjo zaklonilnikov, bunkerjev in drugih objektov. Omogoča utrjevanje in nasutje transportnih poti brez dodatnih večjih stroškov. Na apnencih površinske vode ni, na dolomitih pa se je razvil fluviokras. Večina izvirov in tekočih voda je v dolinah (Bratun 2005, 73–74).

3.2 Relief

Relief velja za najpomembnejšega med fizično-geografskimi dejavniki. Ima velike in dolgoročne posledice za vojaške aktivnosti. Vpliva na nadzor, premik, prehodnost izven cestišč, ognjeni sistem, zaščito in maskiranje, ključne objekte in smeri izvajanja vojaških aktivnosti. Osnovne reliefne značilnosti, pomembne za vojaške aktivnosti, so reliefni tipi, višinski pasovi, nakloni in ekspozicije površja ter mikroreliefne oblike (Bratun 2005, 78–80).

Reliefni tipi so rečno-denudacijski, kraški, obalni, ledeniški in antropogeni. V gorskem svetu Slovenije je prevladujoč tip ledeniški, pojavljata pa se tudi rečno-denudacijski ter kraški. Ledeniški tip je močno povezan z lokalnimi vremenskimi razmerami in letnimi časi. Glavne značilnosti ledeniškega tipa so ledeniške doline in strma ostenja nad njimi, preko katerih je prehod zelo zahteven, saj narekuje uporabo zavarovanih plezalnih poti, stez in žičnic. Ledeniška abrazija je znižala površje in razširila dna dolin, znižala je tudi sedla in prevale. Kot posledica so nastala strma lavinska pobočja. Ker je ledeniška abrazija razkrila živoskalno osnovo, ki je izpostavljena številnim mehanskim in kemičnim denudacijskim procesom, prihaja do nastanka visokogorskega krasa (Bratun 2005, 80–86).

Morfološki razredi za navpično členitev reliefa so ravnine, gričevja, hribovja, sredogorja in visokogorja. Izhodišče za členitev je nadmorska višina. Upoštevajoč členitev po Faringdonu bi lahko gorski svet Slovenije umestili v sredogorja in visokogorja, vmes pa imamo tudi nekaj hribovja in gričevja (Faringdon v Bratun 2005, 87). Kar 17 odstotkov zahodnega dela Julijskih Alp presega nadmorsko višino 2000

[7] Izmed kamnin v slovenskih alpah so najbolj pogosti karbonati, saj predstavljajo kar 86 odstotkov kamninske sestave, 11 odstotkov odpade na prodne nasipe in 3 na klastite (Marušič 1998, 25).

metrov. 1500 do 2000 metrov nadmorske višine je v Zahodnih Julijcih 38, v osrednjem območju in v zgornji dolini Soče pa kar 61 odstotkov. Pod 1000 metrov nadmorske višine pa je manj kot 10 odstotkov proučevanega območja (Marušič 1998, 39, 45, 51).

Nakloni so temeljna kategorija za ugotavljanje prehodnosti in preglednosti ter reliefne maske površja. S pomočjo naklona v FM opredelijo gorski teren in mu pripisujejo naklone med 15° in 45° (FM 3–97.6 Mountain Operations 2000). Nakloni so v tesni povezavi z reliefnimi genetskimi tipi in morfološkimi razredi. Glede na zmogljivost vozil in sposobnost moštva se naklon deli na razrede[8]. V naših gorah naletimo na vse naklonske razrede, vendar pa izven dolin prevladujejo nakloni nad 20°, v veliki meri pa nad 60°, kjer je za premik potrebno usposobljeno in primerno opremljeno moštvo. V teh gorskih predelih, prepredenih z ostrimi grebeni, strmimi stenami in globokimi dolinami, lahko uspešno delujejo in prevladujejo le visoko specializirane enote (Bratun 2005, 88–89). V proučevanem območju je več kot 75 odstotkov površja z naklonom 30° in več, od tega pa več kot polovica z naklonom več kot 60°, kar pomeni, da je območje zelo strmo in težko, praktično nemogoče prehodno (Marušič 1998). Tovrstni nakloni predstavljajo probleme tako za napadalce kot branilce, saj je oskrba na takem terenu zelo otežena.

Američani so glede na relief razvrstili gorsko območje v tri stopnje. Prvo predstavljajo dna dolin in osrednje komunikacijske poti, drugo pobočja in prelazi, ki objemajo doline in tretjo dominantna področja gorskih grebenov in vrhov. Nadalje pa ločijo teren glede na zahtevnost, ki ga predstavlja pehoti brez motorizirane tehnike. Teren prve stopnje se lahko premaguje peš, druge se lahko premaga z lažjo uporabo rok, tretja stopnja zahteva uporabo vrvi na izpostavljenih mestih, četrta zahteva stalno uporabo vrvne tehnike, peta pa zahteva izkušene alpiniste (FM 3–97.6 Mountain Operations, 2000).

Ekspozicije reliefa ali izpostavljenost površja določeni strani neba, osojnost oz. prisojnost, je reliefna kategorija, čeprav se močno navezuje na vremenski dejavnik. Vseeno pa je bolj odvisna od naklonov in slemenitve, saj večji kot je naklon površja, izrazitejša je ekspozicija. Ekspozicije so v vojaško obrambni analizi pomembne za prehodnost in preglednost površja (Bratun 2005, 92).

[8] Naklonski razredi so: 1. do 10°, 2. 10°–20°, 3. 20°–30°, 4. 30°–40°, 5. 40°–60° in 6. nad 60° naklona (Bratun, 2005: 89).

3.3 Vremenske razmere

Vremenski dejavnik je za načrtovanje in izvajanje vojaških aktivnosti prav tako izrednega pomena. Preučujeta ga meteorologija in klimatologija. Izpostaviti je potrebno pomen temperature, vetrov in zračnih tokov, vlažnosti, padavin, neviht in viharjev ter delež naravne osvetlitve. Medtem ko se podnebne lastnosti upoštevajo na strateški ravni, se vremenske na operativni ravni (Collins v Bratun 2005, 96–97).

FM kot značilna vremenska stanja in vplive v visokogorju opredeli naslednje:

1. Sonce povzroča slepoto, ožganine, nihanje med osojno in prisojno lego.
2. Veter ojača efekt mraza in povzroča zmrzline, s seboj nosi pršič, kar otežuje vidljivost in lahko sproža plazove.
3. Dež otežuje vidljivost, ohladi ozračje, povzroča plazove, poplave, hudournike.
4. Sneg spremljajo zmrzline, oteženo gibanje, snežna slepota, z vetrom snežni metež in seveda plazovi.
5. Nevihte prinašajo s seboj dež in sneg, vidljivost je slabša, nevarnost pa predstavljajo tudi strele. V gorah so nevihte ekstremnejše in bolj vetrovne, kar lahko sproža plazove in popolnoma ohromi enote.
6. Megla in oblaki so v gorah obstojnejši in zmanjšujejo vidljivost.

(FM 3–97.6 Mountain Operations 2000)

Med meteorološkimi pogoji izstopa temperatura. Ekstremne temperature vplivajo tako na ljudi kot na opremo. Pri ljudeh se pojavljajo ozebline ali opekline, dehidracija, poveča se dovzetnost za bolezni, utrujenost… Temperaturni obrat povzroča meglo, ki zmanjšuje vidljivost in maksimalno učinkovitost dometa, otežuje orientacijo, povečuje obstojnost strupenih plinov… Sonce poleg opeklin povzroča zaslepljenost in v kombinaciji s snegom tudi snežno slepoto. Vpliv temperature je izjemen tudi na MTS. Pri visokih temperaturah zaradi pregrevanja hitreje prihaja do zastojev avtomatskega orožja, ekstremi pa lahko povzročajo tudi nestabilnost samega streliva, s katerim je ravnanje izredno nevarno. Pri ekstremih prihaja tudi do lažnega vtisa premikanja enot oz. tarče. Pri nizkih temperaturah pa je otežen vžig motornih vozil, večja poraba goriva, prihaja pa tudi do hitrejšega demaskiranja ognjenih položajev. Problem predstavljajo tudi zamrznjena tla, saj so neprimerna za inženirska dela, kopanje jarkov, zaklonilnikov ipd. Sneg predstavlja močno oviro za premik oz. manever. Razmočena prst zmanjšuje učinkovitost topništva, povzroča zdrse motornih vozil, ob obilnih padavinah pa je potrebno predvidevati poplavljanje. Premik je ob tako oteženih razmerah omejen na

utrjene prometnice. Veter pa lahko predstavlja problem pri natančnosti streljanja in vpliva na uporabo dimnih sredstev in strupenih plinov (FM 3–97.6 Mountain Operations 2000; Bratun 2005, 97–99).

Sneg je specifičen v primeru vrednotenja v vojaškem smislu. Če je gorsko območje zelo razčlenjeno in grobo, lahko pozimi sneg prekrije vsa brezna, vse ostre robove in težko prehodne odseke. V primeru, da se oblikuje debela in čvrsta plast snega, je potem gibanje lažje in dobro izurjene in opremljene enote lahko napredujejo hitreje. V primeru, da je sneg globok, mehak in je teren povrhu vsega še strm, pa je gibanje skoraj onemogočeno, saj predstavlja sneg poleg oteženega gibanja tudi zelo veliko nevarnost plazov, zdrsov in vdorov (FM 3–97.6 Mountain Operations 2000).

Vreme v slovenskem visokogorju je zelo spremenljivo. V poletnih mesecih se vremenske razmere lahko spreminjajo dnevno. Poznane so poletne nevihte, ki lahko na jasnem nebu zrastejo v nekaj urah. V visokogorju lahko nanje nepripravljen človek zmrzne zaradi toče, zdrsne na spolzki podlagi, pade zaradi močnih vetrov in/ali ga zadane strela. Problem predstavlja tudi nizka oblačnost in megla, ki dodatno oteži navigacijo po terenu in orientacijo na splošno. Pozimi pa se vsa situacija le še potencira, saj lahko na tem območju zapade tudi po deset metrov snega, še posebno na pobočjih, kjer se nabere z vrhov napihan sneg. Takrat je potrebno pozornost posvetiti plazovom, breznom in opastem, ki jih zaradi količine snega ne moremo predvideti (Marušič 1998; Kuhar 2004; Metljak 2005; Vrhovec in Kastelec 2005).

Vse te ekstremne vremenske razmere, močno vplivajo na delovanje vojakov in zato zahtevajo posebno izurjenost in opremljenost enot. Pomembno vlogo pri vsem tem igra tudi hrana, ki mora biti bolj hranilna in bolj kompaktna, da jo lahko enote pri premagovanju terena nosijo s seboj. Pomembno je tudi redno uživanje tekočin, saj tako ekstremna vročina in izpostavljenost soncu kot ekstremen mraz izmučita in dehidrirata vojaka. Slaba prehrana povzroči večjo dovzetnost za različna obolenja. Posebno nevarnost predstavljajo kofein, ki povzroča dehidracijo, tobak, ki zmanjša pljučno kapaciteto in alkohol, ki zmanjša dojemanje in razsodnost ter zmanjša odpornost na z mrazom povezane bolezni in težave. Najbolj pogoste bolezni, ki prizadenejo ljudi visoko v gorah, so povezane s pomanjkanjem kisika in mrazom[9] (FM 3–97.6 Mountain

[9] (Pod)Akutna gorska slabost, (visoko)višinski pljučni edem, (visoko)višinski hrbtenjačni edem, zastrupitev z ogljikovim monoksidom, spalne motnje, slabo celjenje ran, ozebline, podhladitev, snežna slepota (FM 3–97.6 Mountain Operations 2000).

Operations 2000).

3.4 Voda v visokogorju

Hidrografski obrambno-geografski dejavnik je zelo pomemben, saj je tako količinski kot kvalitativni prostorski dejavnik in zaznamuje vojaške aktivnosti na strateški, operativni in taktični ravni. Voda je ključna za obstoj življenja na Zemlji in prekriva več kot 70 % njene površine. Vojaške aktivnosti lahko potekajo na njeni površini ali pod njo, pomembna pa je tudi za transport in kot vir energije. Vplivi vode na vojaške aktivnosti so posredni in neposredni. Med posredne učinke štejemo vodo kot surovino za bivanje, gospodarstvo in promet, zato je nadzor nad temi viri ključnega pomena. Posredni učinek je dejstvo, da voda omejuje in usmerja vojaške aktivnosti (Bratun 2005, 111).

Pri analizi se bom osredotočili na kopenske površinske vode, kamor sodijo predvsem studenci, potoki, reke, kanali, umetne akumulacije in jezera. Odražajo se kot pregrade, ovire in izvori za prepotrebno oskrbo z vodo. Reke so primarnega pomena z vidika vojaško-obrambne funkcije, saj predstavljajo ovire za premik enot, kanalizirajo ali vplivajo na spremembo smeri. Učinek oviranja je odvisen predvsem od njihove širine, globine, pretoka, strmine obrežja in sestave tal na obali. Studenci in potoki so drugotnega pomena, saj so pomembni le za oskrbo z vodo (Bratun 2005, 117).

Vode na območju slovenskega visokogorskega krasa na površju ni. V osrednjem delu so ostala manjša jezera, ki so povezana s podzemnimi tokovi, ti pa se v dolinah zbirajo v potokih, ki se nato stekajo v večje reke. Osrednjo vlogo imata Soča in pritok Koritnica, omeniti velja tudi pritok Tolminko. To so tipične gorske reke, ki so si strugo vsekale skozi ozke doline in korita. Ostali pritoki Soče v tem delu pa so krajši potoki in hudourniki (Marušič 1998, 39–51).

3.5 Prehodnost

Z vidika bojnih delovanj v gorah osnovni problem predstavlja prehodnost. Posebnost gorskega območja omeji možnost premika, ga upočasni in usmeri na posamezna območja in smeri, zahtevana je drugačna postavitev kot na manevrskem zemljišču. Enote pa morajo delovati bolj samostojno, na večji razdalji, a vseeno usklajeno. Veliko možnosti je, da nastopijo težave pri vzpostavitvi sistema vodenja, poveljevanja in nadzora (Kuhar 2004, 232). Na prehodnost terena vplivajo prav vsi

fizično-geografski in družbeno-geografski dejavniki. Vpliv geološkega dejavnika je pomemben, saj je od kamnin odvisno, kje in kako se bodo enote lahko premikale, vkopavale, zadrževale. Še posebno pomembno je v gorskem svetu, kjer je od lastnosti kamnine odvisno, kako in kje bodo enote varne. Če je kamnina krušljiva, je velika nevarnost plazov, a se v tako kamnino lažje koplje rove in kaverne. V primeru trših kamnin je seveda ravno obratno. Ozka dolina ali strmo pobočje je v primeru krušljivih kamnin in nestabilnih tal zelo težko prehodno. Nakazal sem že na vključenost reliefa. Relief igra pomembno vlogo pri prehodnosti, saj so določene reliefne oblike praktično neprehodne (izključujoč letala in helikopterje). Na prehodnost tudi močno vpliva vreme. V primeru padavin, goste megle, mraza ali na drugi strani izrazite vročine so enote nezmožne normalnih premikov. Razmočena prst onemogoča vožnjo vozil ali konjske vprege, veter lahko prevrača vozila in ljudi, megla zmanjša možnost uspešne navigacije… Glede prsti in rastja je spet podobno: v gostem gozdu večje enote niso zmožne hitro napredovati, premehka prst zaustavi vozila in pehoto, pokrajina brez dreves pa odkriva naš položaj nasprotniku, če ni drugih primernih reliefnih oblik za zakrivanje premika (Bratun 2005, 132).

Zelo pomembni so tudi do sedaj nekoliko zapostavljeni družbeno-geografski dejavniki. Prebivalstvo lahko vojaške enote sprejme ali zavrača. V prvem primeru je vojskam prehod omogočen, v drugem pa lahko prebivalstvo z raznovrstnimi posegi in akcijami preprečuje enostavno pot. Prehodnost terena je ob negativni nastrojenosti lokalnega prebivalstva lahko še slabša kot v strmem in neprijetnem gorskem svetu. Problem predstavlja tudi neposeljenost, saj to otežuje nastanitev in oskrbo enot, te imajo v nenaseljenih območjih omejen čas delovanja (Kuhar 2004, 236). Izmed preostalih družbeno-geografskih dejavnikov velja izpostaviti še komunikacije in promet, ki pri prehodnosti igrata odločilno vlogo. V pokrajini, kjer so komunikacije dobro urejene, je napredovanje po njih hitro in enostavno. Vojska se lahko poslužuje urejenih cest in predvsem železnic. Slednje so v zgodovini pomenile revolucijo, saj je bilo moč premikati ogromne količine osebja in MTS z ene strani kontinenta na drugega in to v relativno kratkem času. Kuhar loči pet ravni komunikacij glede na prehodnost:

1. Lahko prevozen teren predstavljajo ceste in poti, ki so prevozne z normalnimi vozili brez štirikolesnega pogona.
2. Težko prevozen teren so ožje poti in kolovozi s strmimi klanci, kjer je štirikolesni pogon nujno potreben.
3. Lahko prehoden teren za pohod vsebuje utrjene planinske poti in steze, ki

omogočajo razmeroma udobno hojo brez posebne tehnične opreme.

4. Težko prehoden teren predstavljajo zavarovane plezalne poti, neutrjene in delno zaraščene poti in brezpotja, kjer je potrebno dobro znanje orientacije in osnovnih veščin plezanja.

5. Plezalno prehoden teren zahteva izkušene in izurjene gornike ter plezalno opremo.

Ne glede na vrsto komunikacij si vsak poveljnik prizadeva ohraniti nadzor nad njimi, saj so v gorah ključnega pomena za uspešno delovanje in cilj bojnih delovanj (Kuhar 2004, 235).

V slovenskem visokogorju so komunikacije omejene na doline. Nekaj cest vodi tudi preko prelazov, večina poti po slovenskih gorah pa je primerna le za pešačenje. Iz osrednje Slovenije proti severozahodni meji vodijo nekatere glavne prometne osi, in sicer povezava preko Idrije in po dolini Idrijce, po dolini Selške Sore in nato preko prelaza Petrovo Brdo ter po dolini Bače, po dolini Save Dolinke in preko prelaza Vršič[10] ali preko Italije (Trbiž) in preko prelaza Predel. Železniška povezava vodi preko Jesenic, Bohinjske Bistrice do Podbrda, Mosta na Soči (nekoč Sveta Lucija) in nato nadaljuje pot proti Novi Gorici. Za potrebe te proge so morali izvrtati predor med Bohinjsko Bistrico in Podbrdom. Ostale poti niso primerne za motorizirane premike, saj so nakloni, teren in infrastruktura primerni bolj za pešačenje. V takem primeru se lahko za prenos tovora uporabi tovorno živino ali žičnice. V teh primerih je bilo potrebno pripeljati tovor do vznožja gora po običajnih transportnih poteh, od tam naprej pa je sledilo počasno tovorjenje na cilj (Soška fronta od Rombona do Mengor 2006; Bohinjsko jezero z okolico 2006; Julijske alpe zahodni del 2006; Julijske alpe vzhodni del 2006; Zgornje Posočje 2006; Geopedia).

[10] Vršič so Avstrijci uradno imenovali Mojstrovka Pass (Messesnel 1987, 112).

4 GORSKO BOJEVANJE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

Za kvalitetno analizo posameznega pojava je potrebno narediti pregled zgodovinskih teoretičnih del in preveriti obstoj zapisov, ki opisujejo proučevan pojav. Nadalje je potrebno preveriti, v kakšni obliki in obsegu so se tovrstni pojavi dogajali v praksi. Pri primerih gorskega bojevanja se bom osredotočil predvsem na omembo teh dogodkov in njihove ključne značilnosti, saj v tem delu nimam namena natančno obdelati posameznih zgodovinskih bitk.

4.1 Sun Cu in stari vek

Prvi teoretični zapisi o vodenju oboroženih spopadov segajo v staro Kitajsko, natančneje v 6. stoletje pred našim štetjem. Že Sun Cu je spoznal, da o tem, kdo bo zmagal v spopadu, odloča več dejavnikov, ki jih mora sposoben poveljnik izkoristiti sebi v prid. Pomembno vlogo pripisuje tudi poznavanju terena in izkoriščanja geografskih dejavnikov za dosego ugodnega rezultata. Tako že v prvem poglavju omeni pet dejavnikov, ki vplivajo na vodenje vojne. V dveh je moč zaslediti pomembnost vremena in reliefa (Sun Tzu 2000, 1–2). V nadaljevanju sicer nadaljuje z zelo splošnimi prvinami bojevanja, a je v določenih poglavjih moč zaslediti tudi opredeljevanje bojev v gorskem območju. Gorsko območje ponuja vrhove, grebene in seveda doline. Vrhovi in grebeni so za vojsko pomembni, saj ponujajo prednost pri vodenju obrambe, po drugi strani pa so tudi primerni za izvedbo in začetek napadov. Sun Cu dolinam pripisuje odlične lastnosti za organiziranje obrambe, saj tako nasprotnika usmeriš na mesto, kjer se nanj lahko dobro pripraviš (Sun Tzu 2000, 12). Premik je prav tako pomemben in pri tem je potrebno biti previden, da premiki niso predolgi, saj s tem zgubimo del enot, ker vse niso sposobne enako hitrega premika. Dolgi pohodi prav tako onemogočajo oskrbo, brez oskrbe pa je vojska obsojena na propad. Dodaten izziv predstavlja zahtevnejši teren, kot so gore, gozdovi, močvirja… (Sun Tzu 2000, 26). Z vojsko na pohodu je potrebno gorstva premagati čim hitreje, varneje se je ustavljati v dolinah. Tabor je potrebno postaviti na dvignjenem mestu in tako, da bi sonce zaslepilo nasprotnika. Tako mesto je primerno tudi za začetek napada. Reke v gorskih dolinah mora vojska premostiti čim hitreje, saj je med prehodom najbolj ranljiva. Pameten poveljnik bo nasprotnika napadel, ko je polovica vojske že prešla reko, polovica pa je še na drugi strani (Sun Tzu 2000, 33). V poglavju, namenjenemu terenu, Sun Cu loči šest različnih tipov bojišč:

1. dostopno bojišče,
2. zapleteno bojišče,
3. bojišče, kjer nobena stran nima prednosti,
4. ozki prehodi,
5. strma višavja in
6. od sovražnika zelo oddaljeni položaji.

Ozki prehodi in strma višavja sta tipa bojišč, ki sta značilna za gorsko bojevanje. V primeru ozkih prehodov je za vojsko najbolje, da jih zasede pred sovražnikom, tam postavi močno vojsko in pričaka nasprotnikov napad. Če prehod zaseda sovražna vojska, napad nanjo ni pameten. Potrebno se je prepričati, da prehod ščiti šibka vojska. V gorah je prav tako pomembno prvi zasesti ugoden položaj. Za tak položaj velja višje in sončno območje. Tam se pričaka sovražnika. V kolikor je tak položaj prvi zasedel sovražnik, je potreben umik. S tem lahko sovražnika pripravimo, da zapusti višje mesto. Gorsko območje, gozdovi, strmine in močvirja predstavljajo zahtevno območje (Sun Tzu 2000, 40–41, 49).

Sun Cu in njegovo delo, čeprav revolucionarno, je odraz tistega časa. Takratne vojske so se borile s hladnim orožjem in ponekod ognjem, šlo je za obdobje, ko je bila Kitajska razklana na kraljestva, ki so se med seboj borila za premoč. Vojna je bila tako rekoč nekaj vsakdanjega.

Žal obdobje starega veka ne ponuja mnogo zapisov o bojih v gorah, obstajajo pa primeri, ko so gore oz. gorski relief odigrali pomembno vlogo. V obdobju hladnega orožja so se boji odvijali predvsem po nižinah, nekaj pomembnih bitk pa se je vseeno odvijalo tudi v goratem svetu. Gorske ožine nudijo prednost manjšim vojskam nasproti večjim. Primer je špartanski boj proti Perzijcem pri ožini Termopile. Gore so se uporabljale za postavljanje zased, pri tem pa se je dobro odneslo metalno orožje in kamenje. Prednost v oboroženih spopadih ima ponavadi tisti, ki je na višini, in to so znali sposobni vojskovodje izkoristiti že takrat. Gore so vojskovodje uporabljali tudi pri manevru in so služile za presenečenje nasprotnika. Primer je Hanibalov prehod Alp, ko je preko visokih alpskih prelazov pred Rim pripeljal celo vojsko, vključno z bojnimi sloni. V srednjem veku so gore za bojno delovanje koristili le redki, saj vitezi s težkimi oklepi in konji niso bili sposobni premagovati gorskega terena. V tem terenu so prednosti videli le slabše oboroženi Slovani in Švicarji (Vojna enciklopedija 6 1973, 702–720).

4.2 Friedrich Engels in gorsko bojevanje v Švici

Friedrich Engels je poznan svetovnemu občestvu predvsem po svojem prijateljevanju s Karl Marxom in pisanju ekonomsko-političnih del ter postavitvi ideologije komunizma. Malokdo pa ve, da se med njegovim opusom člankov najde tudi tak z vojaško-obrambno tematiko.

Na pobudo Karla Marxa in ob vse večji grožnji pruske invazije na Švico se gorskega bojevanja v enem od svojih člankov že leta 1857 loti Friedrich Engels (Engels 1857). V prvem delu članka se usmeri na zgodovino gorskega bojevanja v Švici, v drugem, ki je manj povezan s proučevano temo, pa na obrambo Švice pred morebitno prusko invazijo. V članku navaja, da je v srednjem veku, natančneje v 14. in 15. stoletju, Švica veljala za neosvojljivo državo. Ta status so ji prinesli gorski teren, ozke doline, strma pobočja in vojska, ki se je v teh razmerah znašla neprimerljivo bolje od sovražne. O Švici se je govorilo, da je država, v katero se z vojsko da vstopiti, jo je pa skoraj nemogoče z vojsko zapustiti. Ozki prelazi in gorska sedla so predstavljale problem tudi največjim vojskam, saj so te predele dobro branili že zelo maloštevilni branitelji. V takratnem času vojn med Habsburžani, Švicarsko zvezo in francoskimi vojvodami na eni ter Burgundijo na drugi strani so evropske vojske stavile na težke konjenike, viteze. Ti so bili odlični na ravnem bojnem polju, v ozkih, skoraj neprehodnih dolinah pa so bili enostavna tarča za lahke, prostovoljne in miličniške enote Švice. Vitezi so morali za boj razjahati in se boriti na nogah, pri čemer jih je dodatno oviral težak oklep. Tudi v zadnjem obdobju teh vojn, ko je Burgundija kot glavnino vojske in težišče napada uporabljala težko pehoto s sulicami, oklepi in celo strelnim orožjem, napadalci niso zabeležili uspehov. Težki oklepi pehote, težki topovi in nerodno ročno strelno orožje niso bili primerni za gorsko bojevanje in gibanje po slabih poteh. Posledično so v neugodnem terenu napadalne vojske obstale, švicarski kmetje pa so s hitrimi napadalnimi akcijami obkolili in na koncu porazili nasprotnika. Švicarskega ozemlja po burgundijskih vojnah med leti 1474 in 1477 še naslednja tri stoletja ni uspelo zavzeti nobeni tuji sili (Engels 1857, 1–2).

Francoska revolucija je zamajala veliko trdno zasidranih tradicij. Dve izmed njih sta bili tudi švicarski status nepremagljivosti v gorskem bojevanju ter nezmožnost zavzetja švicarskega ozemlja. Obdobje težke konjenice, težke pehote in linijske formacije je minilo. Nastopil je čas, ko je osrednjo vlogo v bojih igrala mobilnost enot. Linijsko taktiko je zamenjala taktika bojnih kolon in manjših raztresenih skupin (ang.

skirmishers) revolucionarnih armad. Od bojev, v katerih je general Napoleon Bonaparte z vojsko prekoračil Col di Cadibone, presenetil Avstrijce in Sardince, jih premagal in zajel veliko število nasprotnikovih vojakov, naprej lahko rečemo, da je bila nepremagljivost švicarskega ozemlja končana. Vojske, ki so uporabljale linijsko taktiko bojevanja, so se t.i. težkih območij izogibale. Veljalo je pravilo, da bolj kot je raven teren, bolj primerno je bojno polje. Ovire so bile dobrodošle le za zaščito bokov. S francosko revolucionarno vojsko so prišle tudi novosti v načinu bojevanja. Ovira pred fronto ter ovire za zakrivanje rezervnih enot so bile zelo zaželene v obrambnem boju. Francoske enote so imele raje zahtevno območje, saj so z novo taktiko in lahko opremo lažje izkoriščale razpoke, grebene, teren pa so premagovale izredno hitro in v vseh smereh, nasprotnik pa se v zahtevnem okolju zaradi togosti linijske formacije ni znašel dobro. V tem obdobju je izraz neprimerno območje izginil iz vojaškega besedišča. Švicarji so na lastni koži občutili nove taktike, ko so jih navkljub močnem odporu premagale štiri francoske divizije in za več let zagospodarile nad osvojenim ozemljem. To območje je bilo v teh letih prizorišče mnogih bojev med Francozi in evropsko koalicijo. V predrzni akciji so Francozi premagali Avstrijce v zgornjem delu doline reke Ren, kjer so avstrijske enote obkolili tako, da so vojsko poslali preko različnih visokih prelazov. Na popolnoma enak način so Avstrijci vrnili Francozom in jih porinili vse do Züricha, kjer so francoske enote porazile ruske. Za tem so ponovno preko gora udarili Francozi, premagali vse ovire in se preko goratega kantona Grison prebili na Tirolsko. Naslednje Napoleonove bitke so se odvijale po širokih dolinah rek Pad in Donava. Na teh območjih so bili boji bolj obsežni in glede na doktrino, strategijo in taktiko francoske vojske, ki je hotela sovražne vojske najprej odrezati od centra, jih poraziti in nato zavzeti še sam center, lahko zaključimo, da Francozi niso imeli namena odločilnih bitk bojevati v gorskem območju. V obdobju med prvimi alpskimi odpravami in boji francoske revolucionarne armade ter prečkanjem Julijskih Alp in pohodom na Dunaj med leti 1797 in 1801 je za moderne enote gorsko območje s svojimi grebeni in dolinami izgubilo nevaren in zloveščc sloves. Do leta 1815 Alpe niso nudile omembe vrednih prednosti pri obrambi ne francoskim ne koalicijskim enotam (Engels 1857, 1–2).

Gorsko območje primerno oviro za postavitev obrambe nudi na vsakem ovinku. Poti po ozkih dolinah se da obraniti že z zelo majhnimi enotam, če odmislimo obhod obrambe in nato obkrožitev branilcev. Ravno to je postala težava branilcev v takratnem

času, saj je za Francoze veljalo Napoleonovo pravilo: »Kjer gre lahko koza, gre lahko človek. Kjer gre lahko človek, gre lahko bataljon. Kjer gre lahko bataljon, gre lahko armada.« (Napoleon v Engels 1857, 4). Tako so francoske enote pogosto premagovale nevarne prelaze in grebene in na ta način pridobile boljše položaje za izvajanje svojih vojaški aktivnosti. Glede na to, da praktično ni bilo območja, ki se ga ne bi dalo obiti, se je v gorskem bojišču napad izkazal za primernejšo strateško odločitev kot statična frontna obramba. V taktičnem pogledu je bilo enako. Obrambo se z močnimi kolonami postavlja po dolinah, boke pa so po pobočjih in grebenih krile manjše raztresene enote (ang. skirmishers). Tako obrambo se da frontalno obiti tako, da manjše enote obidejo obrambne ostrostrelce na bokih ali pa da vojska koraka po grebenih, kjer je možno, ali po vzporednih dolinah. S tem preseneti nasprotnika z boka ali od zadaj, kar pomeni prednost v vseh prvinah oboroženega boja, predvsem pa pri področju vodenja, saj ima zaradi višje lege nadzor nad bojiščem. Višje izhodišče lahko izkoristijo za zasipanje nasprotnika s skalami in drevesi. To je prisililo kolone, da so se izogibale ozkih predelov. Tja so se podale le, če so pred tem obvladale sosednja pobočja. Tudi orožje tistega obdobja še ni bilo dovolj razvito in prirejeno gorskemu načinu bojevanja. Poljsko topništvo je bilo skoraj neuporabno, gorsko topništvo pa je imelo premajhno ognjeno moč. Napadalci so lahko razgibani teren dobro uporabljali za zaklanjanje. Eden najboljših generalov gorskega bojevanja nadvojvoda Karel Avstrijski je dejal, da je v tej obliki vojne napad močno superioren nad obrambo (Nadvojvoda Karel Avstrijski v Engels 1857, 4).

Potemtakem bi lahko sklepali, da je gorata območja nesmiselno braniti. A temu ni tako. Pomeni le, da je potrebno zagotoviti manj pasivno obrambo, ki svoje prednosti gradi na mobilnosti in je v vsakem trenutku pripravljena na protinapad. Obsežni boji se v alpskem svetu redko dogajajo. Vojna je le seštevek manjših akcij, poskusov napadalcev, da prebijejo obrambno črto in nato pritisnejo naprej. Obe strani v spopadu sta raztreseni po bojišču, obe iščeta primerni višji položaj za odločilni napad in obe morata v obzir vzeti tudi nepredvidljivi element narave. Prednost, ki jo ima stran v obrambi, je, da lahko predčasno ugotovi nevarne odseke in obrambo organizirajo temu primerno. Tako lahko branilci obkolijo in presenetijo napadalce, ki so podobno hoteli narediti njim. Seveda pa so za organizacijo in izvedbo take aktivne obrambe potrebni aktivni, izkušeni in sposobni generali, zelo disciplinirane in okretne enote ter predvsem zelo sposobni in zanesljivi vodje brigad, bataljonov in čet (Engels 1857, 4–5).

Obstaja še druga možnost uspešnega obrambnega gorskega bojevanja, ki je postala v bojih proti velikim organiziranim vojskam nadvse popularna. To je možnost narodne vstaje in partizanskega bojevanja. Za tovrstno obliko bojevanja je gorsko območje skoraj imperativ. Vse vstaje tistega časa[11] so bile na koncu resda zatrte s strani močnih rednih vojsk, a vseeno velja izpostaviti kavkaška plemena in njihov upor proti ruskim enotam. Njihov relativni uspeh gre pripisati predvsem njihovim napadalnim akcijam iz hribov v doline, napadom v zaledne enote in zasedam enotam na pohodu. Z gora so v doline in ravnine napadali ruske enote, ruske oskrbovalne postaje in druge postojanke. Tovrstni način bojevanja so lahko uporabljali, ker so bili lažji in okretnejši od ruskih vojakov. Vstajnikom v gorah moramo vsak, pa čeprav majhen uspeh priznati zaradi njihovega napadalnega delovanja (Engels 1857, 5–6).

Velike vojske oz. armade v gorski konfiguraciji terena, reliefa ne morejo delovati. Problemi se pojavijo pri oskrbi, namestitvi in manevru enot. Vsake gorske operacije večjih enot so imele zato kratko oz. zelo omejeno trajanje. Pri delovanju bi si mogle pomagati z gorskimi enotami »Landsturma«. To so prostovoljne miličniške enote, ki so ko prve nastale na območju Tirolske in se kasneje razširile v oborožene sile drugih evropskih dežel (Engels 1857, 7, 10).

Zanimivo je, da se je Engels, ki ne velja za vojaškega teoretika oz. misleca, lotil ravno te teme. Kljub temu da je v prvi vrsti ekonomist in filozof, na zelo enostaven zgodovinarski način kvalitetno in celovito povzame preteklost gorskih bojev v Švici. Opise obogati s taktičnimi opombami in priporočili, ki delujejo povsem na mestu glede na obdobje nastanka članka.

4.3 Carl von Clausewitz

Ko se je Clausewitz[12] usmeril k osnovam izrabe terena navede dve prednosti, ki

[11] Tirolska vstaja proti Napoleonu in Bavarcem med letoma 1809 in 1810, španska gverila proti Napoleonu , baskovska vstaja proti Karlu in boji kavkaških plemen proti Rusiji med leti 1820 in 1859 (Engels 1857, 5–10).

[12] Carl von Clausewitz se je 1780 rodil revni meščanski družini v Burgu bei Magdeburg v Prusiji. Vojski se je pridružil že z dvanajstimi leti in hitro napredoval, pri enaindvajsetih se je začel izobraževati na vojaški akademiji v Berlinu. V bojih proti Napoleonovi Franciji se je izkazal v pruski in ruski vojski, sodeloval je tudi v rusko–nemški legiji. Med drugimi gre tudi njemu zasluga, da so zavezništvo proti Napoleonu sklenili Prusija, Rusija in Združeno kraljestvo, kar je pomenilo padec francoskega cesarja. Leta 1818 je napredoval v čin generalmajorja in zasedel mesto direktorja vojaške akademije. Na bojno polje se je zadnjič podal leta 1830, tam zbolel za kolero in naslednje leto umrl. Do smrti je zbiral gradivo za svoje veliko življenjsko delo, ki ga je po njegovi smrti leta 1932 objavila njegova žena. Čeprav je sodeloval v mnogih vojaških pohodih, je bil Clausewitz v prvi vrsti vojaški teoretik in vojaški raziskovalec, ki je vse svoje izsledke skrbno beležil in uporabljal pri postavitvi svojih teorij (Bassford

jih lahko ponuja teren. Prva prednost je, da neugoden teren predstavlja ovire sovražnikovemu napadu. V tem primeru lahko ovire prisilijo nasprotnika k popolni ustavitvi ali pa ga prisilijo, da napreduje zelo počasi. Druga prednost je, da lahko določene lastnosti terena zagotovijo kritje naših enot. Slednji avtor pripisuje večji pomen, saj je prva prednost uporabna le med obrambo, druga pa pride prav tako med napadom kot tudi obrambo. Kot primer terena, ki ga morajo enote resno upoštevati pri svojem delovanju, lahko navedemo vasi, ograjena območja, močvirja in gore. Vse te ovire lahko vojske premagajo, vendar so prisiljene to storiti počasi in z veliko truda. Pri obrambi je vsaka ovira pred nami velika prednost. Gore so zato zelo primerne, čeprav ne nudijo nobene prednosti pri uporabi orožja. Prednost predstavlja višji položaj, saj morajo nasprotne enote med napadom premagovati strm teren, pri čemer formacija razpade, vojaki opešajo in sposobnost bojevanja pade. V tem trenutku morajo branilci hitro napasti po pobočju in uničiti napadalca. Zato je na pobočje najbolje namestiti prvo bojno linijo in enote artilerije. V primeru, da je teren še posebno strm in razgiban, je na pobočje najbolj primerno namestiti ostrostrelce, glavnino vojske pa na tako območje za pobočjem, da bi nato v odločilnem napadu premagali napadalce, ko bi se ti ravno zbirali na vrhu (Clausewitz 1812, 16). To potrdi tudi v nadaljevanju, ko za najprimernejši način obrambe gora omeni postavitev obrambnih položajev za grebenom in ne na njem, kot se je to rado počelo v preteklosti. Teren se mora v obrambi izrabljati za podporo bokov, za pregled nad bojiščem, za oviro proti napadalcem, za prikrivanje obrambnih enot, v primeru padca obrambe pa mora teren zagotavljati čim težje zasledovanje in pregon (Clausewitz 1812, 18).

Gorskega območja se je v nadaljevanju lotil tudi z bolj strateškega vidika, ko ga za širokimi rekami postavi na drugo mesto primerne obrambne linije. Prvi način je postaviti obrambo za oviro, tam pa pustiti le peščico vojakov. Takoj ko prva kolona napadalcev prečka oviro, je potrebno izvesti odločilen napad z glavnino vojske. Drugi način je obramba v gorskem svetu, kjer manjše enote ščitijo vse možne prelaze in sedla. Pri tem je potrebno polovico ali vsaj tretjino vojske pustiti v rezervi, saj mora

2008). Carl von Clausewitz je že pred svojim znamenitim delom O vojni (Clausewitz 1832) iz leta 1974 za svojega učenca takrat še pruskega prestolonaslednika Friderika Viljema leta 1812 spisal esej »Die wichstigsten Grundsätze des Kriegführens zur Ergänzung meines Unterrichts bei Sr. Königlichen Hoheit dem Kronprinzen«[12] oz. pogosto naslovljen krajše »Die Grundsätze des Kriegführens«, slovensko prevedeno v »Osnove vojne«. Včasih se to delo zmotno predstavlja kot povzetek svojega bolj znanega naslednika. Gre le za teoretična spoznanja, ki jih je do leta 1812 Clausewitz osvojil iz vojn Friderika Velikega in Napoleona (Bassford v Clausewitz 1812, 3). Sam Clausewitz je dejal, da to delo bolj kot prikaz celovite in zaključene teorije služi kot vodič k razvijanju lastnih zaključkov (Clausewitz 1812, 4).

posredovati v primeru preboja katerega ob branjenih mest. Pa še tu moramo predvidevati, kje bo preboj izvedla najmočnejša sovražna enota, saj ko premagamo to, bodo druge šibkejše kolone preboju navkljub kmalu zapustile osvojeno območje. Nekateri gorski predeli so taki, da je nad strmimi predeli uravnana planota. V tem primeru lahko postavimo izredno močno obrambo, saj planota omogoča hitro gibanje rezervnih enot, napadalec pa se le s težavo premika po strmem in razgibanem terenu. V primeru, da je celotno območje bojnega delovanja zelo razgibano in branilcem ne omogoča nikakršne koncentracije sil, je v prednosti napadalec, saj lahko vsako branjeno mesto ob veliki premoči napadalca pade v zelo kratkem času. V primeru gorskega bojevanja gre levji delež zaslug za uspeh oz. neuspeh sposobnostim nižjih častnikov in bojni morali vojakov. V gorah se ne moremo zanašati na spretno manevriranje. Zanesemo se lahko na bojni duh in srčno predanost, saj je vsak vojak v veliki meri prepuščen sebi in svojim sposobnostim. Tudi zato so se v gorskih bojih vedno izkazale nacionalne miličniške enote. Pomanjkanje sposobnosti manevriranja po bojnem polju so nadoknadili s srčnostjo, bojevitostjo in poznavanjem gorskega območja (Clausewitz 1812, 24–25).

V svojem najpomembnejšem delu »O vojni« je Clausewitz gorskemu bojevanju namenil še nekoliko manj pozornosti, pa čeprav velja to za najpomembnejše in najpopolnejše vojaško-teoretsko delo takratnega časa. Različne vojaške akademije jo še danes v umeščajo med obvezno strokovno literaturo (Bassford 1996). Čeprav je dosti bolj metodično in na višji strateški ravni opredelil in opisal vojskovanje, novih spoznanj o gorskem bojevanju ni moč zaslediti. Ponovi in potrdi svojo staro ugotovitev, da se v gorah najbolj izkažejo vojaki, ki med bojevanjem čutijo najmočnejši nacionalni naboj in se bojujejo na lastni zemlji. Taki vojaki se dobro znajdejo tudi v situacijah, ko struktura enote odpove in so vojaki prepuščeni sami sebi. Gorata območja, ki jim grozi vojna, se izkažejo kot najbolj primerna za novačenje vojakov. Prav tako ugotovi, da lastnosti generala v gorskem svetu zaradi razdeljenih enot ne odigrajo pomembnejših vlog. Zaradi konfiguracije terena in razporeditve enot po njem njegova sposobnost in talent pri poveljevanju in nadzoru bojevanja zbledita (Clausewitz 1832, 372–373).

V Clausewitzevih delih ne zasledimo veliko ukvarjanja s temo gorskega bojevanja, kar je najverjetneje posledica dejstva, da je bil Prus in da se je Prusija le izjemoma vmešavala v gorske konflikte. Gorske boje je obravnaval kot stranski proizvod vojne in jih tako površno tudi obdelal.

4.4 Antoine–Henri baron Jomini

V svojem najbolj odmevnem delu »Umetnost vojskovanja«[13] se je Jomini[14] ukvarjal s strategijo, operatiko, ki so jo takrat imenovali še velika taktika, logistiko, inženirstvom, taktiko, vojaško politiko ter diplomacijo. Glede na to, da je bil Švicar, sem upravičeno pričakoval, da bo v vsebinah njegovega dela nekaj besed namenil tudi gorskemu bojevanju.

Prvič v delu je o gorah pisal v poglavju o narodnih vojnah, kjer se narod ali velika večina naroda pogumno in srčno postavi po robu nekemu skupnemu agresorju v želji po ohranitvi neodvisnosti. Agresor je varen le v lastnih taborih. Kjerkoli na pohodu ali na oskrbovalnih poteh si mora varno in mirno pot zagotoviti z orožjem. Primerov, ko bi prišlo do spontane vstaje, praktično ni. Za vstajo ljudi in mobilizacijo množic ni potrebno veliko truda in prepričevanja, včasih je dovolj spodbuda političnega vrha ali duhovnikov. Tovrstne množice niso oborožene le z orožjem, ampak tudi z idejo in nacionalnim nabojem. Narava pokrajine lahko vpliva in doda svoj delež k oblikovanju nacionalnega naboja in karakterju prebivalcev. Za najbolj zavedne in borbene so se izkazali prebivalci gorskih, za njimi pa gozdnih pokrajin. To teorijo potrdi dejstvo, da so se v gorskih območjih uporniki oz. branitelji napadalcem upirali dosti dlje in uspešneje kot v ravninskih območjih[15]. V nadaljevanju je zaključil, da tudi druge ovire, kot so jarki, žive meje, kanali, skalnato območje, ozke doline, omogočajo spoštovanja vredno obrambo (Jomini 1862, 14–15).

Pozornost je Jomini namenil tudi preučevanju terena, kjer se bodo odvijali boji. Posebno varljive so gore, saj ne omogočajo pogleda v globino. Tako so se poveljniki že večkrat ušteli in napačno ocenili posamezna območja. Precenili so Schwarzwald in

[13] V originalu, v francoščini, se naslov glasi »Precis de l'Art de la Guerre: Des Principales Combinaisons de la Strategie, de la Grande Tactique et de la Politique Militaire. V angleškem prevodu originalnega naslova je ta krajši in se glasi enostavno »The Art of War« (Bassford 1993).

[14] Jomini se je rodil 6. marca 1779 v Švici. Kmalu se je začel zanimati za vojaštvo in je že pri devetnajstih letih služboval v vojski, pri enaindvajsetih pa je poveljeval bataljonu. Leta 1805 je postal polkovnik v francoski vojski. Napoleon mu je podelil tudi častno priznanje križ Legije časti. Že leta 1807 ga ja mamilo v rusko vojsko, a ga je Napoleon poskušal zadržati in mu je dodelil čin brigadirja. Naslednjih nekaj let je z dovoljenjem francoskih in ruskih vojaških oblasti služboval v obeh vojskah. Dokončno je k Rusom prestopil leta 1814. Njegovi odločitvi je botroval švicarski patriotizem, ki mu ga je očital celo sam Napoleon, in želja po študiju, izobraževanju in izvajanju veščine ter umetnosti vojskovanja. Po dunajskem kongresu je nekaj let užival v pokoju in se literarno udejstvoval, leta 1823 pa je ponovno vstopil v vojsko in pridobil čin generala in do upokojitve leta 1829 vojnih veščin poučeval carjeviča Nikolaja. Do svoje smrti leta 1869 je pisal vojaško–teoretska dela (Bassford 1993).

[15] Jomini našteje vstajo Tirolcev, boje Švicarjev proti Avstrijcem in Burgundijcem, boje kavkaških plemen proti Rusom in dve vstaji Kataloncev (Jomini 1862, 15). Več o tem je kasneje pisal tudi Engels (Engels 1857) in je opisano v poglavju 4.2.

Bohemijo (danes območje Češke republike), ko so pričakovali zahteven gorski teren, so pa gore le obdajale prostrana ravna območja (Jomini 1862, 20). Nekateri avtorji so bili mnenja, da so gorske pokrajine polne strateško pomembnih lokacij, medtem ko so drugi nasprotno trdili, da so strateško pomembne točke v gorovju redkejše (kot v ravninah), a so vseeno zelo pomembne. Nekateri avtorji so še trdili, da so visoka gorstva praktično nepremostljiva, a vendar je že Napoleon dokazal, da kjer lahko prečka en človek, lahko prečka cela armada[16]. Vsi generali z veliko izkušnjami v gorskem bojevanju so se strinjali s tem pristopom in so se zavedali, da je obramba v gorskem svetu zelo zahtevna, saj zahteva usklajeno delovanje partizanskih oz. gverilskih enot in redne vojske. Prve, manjše partizanske enote, so nepogrešljive pri obrambi visokih predelov in pri testiranju napadalca, medtem ko druge, glavne sile vojske, čakajo na odločilni boj v stičiščih večjih dolin (Jomini 1862, 41). Pomembno vlogo pri bojevanju v gorah imajo tudi ozke doline, ki v mnogih primerih predstavljajo edino pot, edini prehod, edini izhod… V tem vidiku predstavljajo tovrstne reliefne oblike, kjer so ljudje prisiljeni korakati v vrsti, počasi in odkriti, odločilen element pri načrtovanju vojaške akcije (Jomini 1862, 46–47).

Pomembnost gora je Jomini izpostavil tudi pri opisovanju stalnih strateških obrambnih linij. Največkrat kot tako linijo, ki povezuje vrsto naravnih in umetnih ovir, razumemo utrjeno državno mejo. Te ovire so lahko gorski grebeni, široke reke in utrdbe. Kot primer avtor navaja Alpe med Francijo in Piemontom. V Alpah so na pomembnih sedlih in prelazih postavili manjše utrdbe, ki so predstavljale resnega nasprotnika vsaki vojski, ustja dolin pa so branili z večjimi utrdbami. Te manjše utrdbe na prelazih pa lahko predstavljajo tudi začasne obrambne črte, saj odvračajo nasprotnika že pred njegovim glavnim ciljem (Jomini 1862, 52). Večjih na teh prelazih ni bilo potrebno graditi, saj je bila njihova naloga zapreti prelaz, odvrniti nasprotnika, ne pa nuditi zatočišča celotni armadi. Še enkrat pa je potrebno poudariti, da manjše utrdbe delujejo uspešno le v navezavi z večjimi (Jomini 1862, 83).

Jomini je gorstva videl kot pomemben strateški element, zato v poglavju strateške operacije v gorah to temo opiše podrobneje. Gorsko pokrajino lahko vojaško gledamo s štirih različnih vidikov. Prva delitev je glede na območje delovanja, kjer lahko gorstvo predstavlja celotno območje bojnega delovanja ali pa le posamezno cono. Druga delitev je glede na velikost gorskega območja, kjer ločimo gorstva, ki zavzemajo veliko

[16] O tem je pisal tudi Engels.

površino, in gorstva, ki predstavljajo zgolj gorsko verigo oz. greben, za katerim sledijo uravnani deli. Večina visokih evropskih gorstev je v obliki ozkih grebenov in jih je potrebno premagati v ozkih kolonah, in zato predstavljajo le začasno oviro. Premagati tako oviro je sredstvo in ne cilj sam po sebi. Ko enkrat vojska preide gorstvo in se spust v ravnine, kjer se odvijajo pomembni spopadi, lahko gorstvo izrabi kot možnost umika in zatočišča. V primeru gorstva v Kataloniji, ki pokriva večje območje, so postopki za vodenje bojev drugačni. Če gorato območje kot na primer Švica ali Tirolska predstavlja le cono delovanja, postanejo te ovire sekundarnega pomena in se jih obravnava kot trdnjave. Glavni boji se še vedno odvijajo v širokih dolinah. Tu so si posamezni avtorji različni. Pri vprašanju, ali z nadzorom dolin vojska nadzira tudi gore oz. je ravno obratno, si niso povsem enotni (Jomini 1862, 89).

Strateški problem goratih pokrajin postane bolj zanimiv, ko začnemo gorsko bojevanje v njih obravnavati kot primarno in samostojno področje operacij in ne le kot del večje celote. Vojni pohodi v letih 1799 in 1800 v Švici so s tega vidika zelo zanimivi in ponujajo veliko novih spoznanj. Švica je takrat po tristo letih nevtralnosti, ki so jo zagotavljale visoke neprehodne gore, izgubila suverenost nad svojim ozemljem. V teh bojih so se izkazali poveljniki nadvojvoda Karl, Suvorov, Massena, Napoleon in Moreau. V prvem letu bojev se je dogajanje odvijalo povsem znotraj gorskega območja, v drugem letu pa so se odločilne bitke odvile v nižinah. S teh vojaških izkušenj je Jomini zbral zaključke, ki so aktualni še danes. Če je primarno območje bojnega delovanja povsem gorata država, potem je potrebno strateške načrte oblikovati drugače in ne na podlagi pravil za boj na odprtem bojnem polju. Prečni manever je praktično nemogoč, saj armada za premik uspešno uporablja le maloštevilne doline, ki jih lahko branilec z utrjenimi postojankami relativno uspešno brani. Prečni premik preko grebenov lahko izvedejo le majhne in lahke enote. Pomembne strateške točke so stičišča dolin in vodotokov, ki pa jih navadno branilec brani z večino svoje armade. Tovrstno obrambo se lahko premaga le z direktnimi in močnimi napadi na glavnino sil. Čeprav so strateški manevri v goratem območju redki in zahtevnejši, pa niso zato nič manj pomembni. Armada, ki z manevrom zasede neko strateško točko na pomembnih komunikacijah oz. na črti umika nasprotne armade, je v veliki prednosti, saj zasedba enega ali dveh ozkih prehodov lahko odločilno vpliva na dosego premoči in končno zmago. Z mnogimi tegobami se v enaki meri pri zagotavljanju varnih poti in obrambe odločilnih mest sooča tudi obrambna stran, zato morajo generali posvečati veliko

pozornosti temu, kje in kako bodo koncentrirali sile. Zahtevnost gorskega bojevanja in postavitve strateške gorske obrambe pride do izraza, ko vojaški vrh želi svetovati in dati navodila poveljnikom na terenu. V kolikor bi bil del fronte majhen in bi z gorskega grebena vodilo le kakšnih pet dolin, ki bi se skupaj stekale v ravnino, bi bila zasnova obrambe enostavna. V vsako od dolin bi na najbolj ozek del postavili utrdbo oz. utrjeno postojanko z nekaj brigadami pehote. Glavnino sil bi hranili v ravnini za pomoč utrdbam oz. za izvedbo odločilnega boja, v kolikor bi ena od utrdb padla in bi napadalec prebil prvo obrambno črto. S pametnimi navodili poveljnikom v utrdbah bi napadalcu še dodatno otežili napredovanje, saj bi enote iz utrdb z grebenov še vedno lahko delovale po bokih sovražnikovih kolon, lahko pa bi izbrali pametno zbirno točko, od koder bi lahko delovali usklajeno z glavnino obrambne vojske. Povsem drugačno stanje in problemi nastanejo, če se podobna fronta odpre še na levi in/ali desni. V tem primeru je sistem utrdb brez ustrezne podpore slaba možnost, ki pa se je na hitro ne da spremeniti. Dogodki v Švici okoli leta 1800 dokazujejo, da je v pokrajini z visokimi gorami obramba lahko dober taktični element, ne pa strateški. Strateška obramba ni primerna, saj zaposluje preveliko količino vojakov. Število je sicer lahko manjše, a je potem potrebno poskrbeti za mobilnosti in sposobnost prehajanja v napad. Jomini z navedbo Massenovih podvigov v Švici zavrača Clausewitzovo teorijo, da je tako v ravnini kot v hribih najboljša izbira pasivna obramba. Massena je namreč čeprav v defenzivnem položaju vsako priložnost za napad na nasprotnikove enote pridno izrabil in bil pri tem izjemno uspešen. Podobno je v bojih ravnal tudi Napoleon (Jomini 1862, 89–91).

Te trditve potrdi z navedbami podvigov nekaterih drugih slavnih generalov[17], ko so v navidez brezizhodnem položaju in navkljub takratnim vojaškim teorijam vseeno uspeli uspešno obraniti svoje enote pred popolnim uničenjem. Takrat se je izkazalo, da vojaška teorija ni vedno pravi odgovor in garant za uspeh v gorskem svetu. Primeri so pokazali, da vztrajanje na obrambi v dolinah brez zavarovanja višjih območij, napadanje na komunikacije nasprotnika in obramba dolin z utrjenimi položaji ter glavnino v ozadju, skratka vztrajanje na t.i. varni poti do zmage ni nujno uspešno, če nasproti stoji pogumen in motiviran nasprotnik. Pomemben člen pri motiviranju so vojaški poveljniki, še večji pa močan nacionalni naboj. Kadar gre za tako imenovano nacionalno vojno, se gorate države za napadalca vedno izkažejo za trd oreh. Lokalno prebivalstvo, ki v obrambo in orožje vzame v svoje roke, predstavlja resno grožnjo še tako disciplinirani

[17] Suwaroff, Levourbe, Molitor (Jomini 1862: 92).

in izurjeni vojski. Tudi vstajniki pa morajo za dosego želenega uspeha imeti podporo močne disciplinirane vojske, saj jih drugače konec koncev dočaka enaka usoda kot upornike na Tirolskem, v Švici in drugod (Jomini 1862, 92).

Podobno Jomini obravnava tudi napade v gorskem okolju. Opredeli napade na gorski greben, za katerem se odpira ravnina, ki je glavno polje vojaškega delovanja, in gorstvo kot samostojno področje delovanja. V prvem primeru mora napadalec z enakomernim delovanjem na celotni dolžini grebena branilca prisiliti v raztegnitev obrambe, nato pa z glavnino napasti greben v točki, kjer lahko pričakuje največji uspeh – preboj obrambe. Če ob tem napadalci naletijo na glavnino branilcev in jih prisilijo v umik, so večji del zmage že dosegli. Uspešen napad je torej odvisen tudi od postavitve in iznajdljivosti obrambe. Pri napadu je potrebno upoštevati tudi taktične probleme. Čeprav je možnosti za preboj več, naj se poveljniki ne bi smeli posluževati več kot dveh napadalnih smeri, pa še ti se morata nato v neki smiselni točki srečati. Nevarnost, ki se lahko pripeti, je, da lahko branilci ločeno obračunajo z vsako izmed obeh napadalnih kolon (Jomini 1862, 92–93).

V primeru, ko pa je celotno območje delovanja pokrito z gorami, je invazija dosti bolj zahteven podvig še tako izkušenih vojsk. Redka so bojna polja, kjer se lahko spopade večja količina vojakov, zato je bojevanje v teh razmerah omejeno na serijo manjših spopadov, ki vodijo h glavnemu cilju. Pomembno je, da razdeljena armada v napredovanju vedno poskrbi za nadzor nad območjem in se čim pogosteje združi. Seveda je to odvisno od konfiguracije terena. Napredovanje po ločenih smereh je vedno nevarno, saj so enote pogoste tarče gverilskih akcij branilcev. Zato je treba branilce pregnati iz vseh dolin, grebenov in pobočij, ki ločujejo napredujočo vojsko. Od vseh evropskih držav je ravno Švica najprimernejša za postavitev taktične obrambe, saj glede na teren že oboroženo ljudstvo brez večjih težav zaustavi tudi trikrat številčnejšega nasprotnika (Jomini 1862, 93).

Jomini je v svojem delu precej poudarka poleg velikih Napoleonovih podvigov dal bojevanju v svoji rodni gorati Švici. Postavil je nekaj pravil, zapisal nekaj napotkov za gorsko bojevanje in podal nekaj možnosti, na kakšen način se gore pri vojnem delovanju lahko izrabi. Pisal je tudi o razmerjih velikosti vojsk med napadalci in branilci, ki bi lahko prinesla želen rezultat enim ali drugim. Poudaril je tudi, da je

potreben in smiseln delež konjenice[18] v goratih območjih manjši kot na klasičnem bojnem polju (Jomini, 1862, 172). Velik poudarek je namenil tudi dejstvu, da so gore zelo nepredvidljive in lahko tudi zelo premišljenega vojskovodjo udarijo nazaj, ko to najmanj pričakuje. Ravno zato se je večina velikih evropskih vojskovodij gora izogibala in se je v njih odvilo relativno malo omembe vrednih spopadov. Večkrat so bile gore le ovira na poti do odločilnega boja na bližnjih ravninah.

4.5 Skupne lastnosti dojemanja gorskega bojevanja

Vojaško-teoretska dela so bila pred prvo svetovno vojno zelo skopa. Redki avtorji so se lotevali večjih teoretsko-analitskih podvigov. Opisi bojev in vojn so zelo pristranski in ne nudijo neke večje teoretske vrednosti. Še težje lahko govorimo o kvalitetni in natančni obdelavi bojev v gorah. Največkrat zasledimo površni opis boja in njegove osnovne taktične lastnosti, čemur sledi zaključek, zakaj je prišlo do premoči in končne zmage. Ne ponuja natančnih opisov načrtovanja, priprav, oskrbe, postavitve, izvedbe itd. Bojevanje na bojnem polju je dosti bolj celostno obdelano, kar pa nas ne sme presenetiti, saj se je večino pomembnih bojev v tistem času še vedno odvijalo na odprtem zemljišču. Kljub temu pa ne morem potrditi, da do pravih gorskih bojev ni prihajalo. Zelo verjetno je, da so imele vse takratne armade v svoji sestavi tudi enote, ki so se odlikovale v gorskem bojevanju in so na gorskem območju tudi delovale. To so bile manjše enote, ki so bile namenjene predvsem varovanju prelazov, varovanju bokov ali varovanju poti. Redko so bile vključene v odločilne spopade ali spopade večjih razsežnosti, največkrat so bile omejene na delovanje na obrobnih bojiščih. Glede na razvoj gorskih enot, ki sem ga obdelal v predhodnih poglavjih in pomanjkanja teorije na tem področju, lahko zaključim, da so šele na podlagi izkušenj iz bojev Napoleonove dobe poveljstva vojska dojela, da je potrebno za gorski teren praktično izuriti in opremiti posebne gorske enote.

4.6 Gorska bojišča med Napoleonovo dobo in prvo svetovno vojno

V 19. stoletju je razburkano mednarodno okolje postavilo pogoje za razrast nezadovoljstva v evropski mednarodni skupnosti. Od Napoleonovega padca pa do prve svetovne vojne se je zvrstilo mnogo manjših konfliktov in vojn. Nekatere od njih so del bojevanja prenesle tudi v gorsko območje. Izpostaviti velja francosko-prusko vojno, ki

[18] Delež konjenice na ravninskem bojnem polju naj bi bil po teoriji oboroženih spopadov tistega časa 1 : 6 v korist pehote, v goratem svetu pa je dovolj že razmerje 1 : 10 (Jomini 1862, 172).

je postavila nove meje med Prusijo in Francijo ter povezalo in utrdilo nemške države v eno. Del bojev za Alzacijo in Loreno se je odvijal tudi na pobočjih Vogezov. Svojo »veliko igro« sta na gorskem območju Afganistana »odigrali« Rusija in VB, ki sta se na srednjem vzhodu borili za povečanje vpliva v svojih interesnih območjih. Britanci so se borili tudi proti nizozemskim priseljencem – Burom na planotah južne Afrike. Tik pred veliko vojno pa so se za razdelitev Osmanskega imperija na Balkanskem polotoku spopadle Srbija, Bolgarija in Grčija (Svetovna zgodovina 1976). Čeprav so se sprte strani borile na gorskih območjih, težko govorimo o gorskem bojevanju v pravem pomenu besede, saj se je večina bojev brez uporabe posebno izurjenih in za gorski svet opremljenih enot odvijala na manevrskem bojišču. Še vedno so velik in pomemben del sil na bojnem polju predstavljale bojne kolone in konjenica.

5 GORSKO BOJEVANJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Prva svetovna vojna je Evropo razdelila na dva tabora. Centralne sile so predstavljale nemško cesarstvo in avstro-ogrska monarhija[19] z zaveznicama Bolgarijo in Turčijo, na strani antantnih sil pa so se borile Francija, Rusija, Kraljevina Srbija, Združeno kraljestvo, od leta 1915 Italija, 1916 Romunija in od leta 1917 do tedaj nevtralne ZDA ter Grčija.

Zahodna fronta se je oblikovala med Francijo in Združenim kraljestvom na eni ter predvsem Nemčijo na drugi strani. Vzhodna fronta je potekala med Rusijo na strani antante ter Nemčijo in Avstro-Ogrsko. Z Rusi so se na drugem bojišču spopadali tudi Turki. Na balkanskem bojišču so se Avstro-Ogrski po robu postavili Srbi s Črno goro, ki jim kasneje po vnovičnem oblikovanju fronte na pomoč priskočijo še Francozi, Angleži in Grki. Italijanska fronta[20] je v bojne jarke poslala avstro-ogrske in italijanske vojake. Na skoraj vseh frontah je prihajalo do gorskega bojevanja in do potrebe gorskih enot. Na balkanskem bojišču se je gorsko bojevanje odvijalo v Balkanskem gorovju in Transilvanskih Alpah, na zahodni fronti je bilo omejeno gorsko bojevanje v Vogezih, na vzhodni so teren za gorske boje predstavljali Karpati, na italijanski fronti pa je gorsko bojevanje v veliki meri potekalo v Alpskem gorovju. V nadaljevanju bom natančneje opisal gorsko bojevanje, v kolikor je do njega na omenjenih območjih prišlo. Tega se bom lotil s pomočjo analize primerov oz. zapisov pomembnejših vojnih delovanj.

5.1 Jugovzhodno bojišče in Balkansko gorovje

Balkansko območje je bilo že pred in med prvo svetovno vojno poznano kot »sod smodnika«. V letih pred prvo svetovno vojno sta se na tem območju odvili dve večji vojni – balkanski vojni, ki sta na novo postavili meje na tem območju. Glavni akterji prve balkanske vojne med letoma 1912 in 1913 so bile članice Balkanske lige Bolgarija, Grčija in Črna gora ter Srbija na eni in Turčija na drugi strani. Slednjo so nasprotnice s skupnimi močmi odstranile z Balkanskega polotoka. Druga balkanska vojna leta 1913 se je začela, ko je bilo potrebno razdeliti vojni plen. Tokrat so proti požrešnim

[19] Vojska Avstro-Ogrske se je ločila na Cesarsko in kraljevo vojsko (nem. K.u.K. Armee), ki je predstavljala skupno vojsko, na domobranske in honved enote (nem. Landwehr, madž. Honved), ki so bile lastne avstrijske oziroma madžarske sile. Avstrija pa je predvsem v gorskih predelih uporabljala tudi črnovojnike (nem. Standschütz), ki so bili po večini starejši vojaški obvezniki in so delovali predvsem na domačem terenu.

[20] Italijansko fronto različni viri imenujejo tudi južno bojišče zahodne fronte, jugozahodna fronta, jugozahodno bojišče in alpska fronta (Simić 1996: 11; Jung 2003a, 12; Jung 2003b, 20; Budkovič 1999: 24; in drugi).

Bolgarom sodelovale Srbija, Črna gora in Grčija. Končni izid teh vojn in posledično močna Srbija sta bila dva od povodov za prvo svetovno vojno. Avstro-Ogrska se je bala močnega prosrbskega vpliva v ostalih deželah zahodnega Balkana, Nemčija pa je videla Srbijo kot ruski satelit, ki ogroža njene nacionalne interese (Kolev in Koulouri 2005). Prvi boji v sklopu prve svetovne vojne so se na Balkanu začeli 28. julija 1914, kmalu po vojni napovedi, veliko invazijo pa so sprožili 2. avgusta 1914. Med prve gorske boje na tem območju lahko štejemo cersko bitko, ki je potekala med 16. in 20. avgustom 1914, in kjer je srbska vojska premagala napadalce in jih potisnila z grebena Cera in preko Drine. Po tem porazu se je avstro-ogrska vojska streznila in v naslednjih mesecih pred letom 1915 osvojila precejšnje območje Srbije. Srbi jih s protiofenzivo ponovno potisnejo na izhodiščne položaje. Pomemben moment na balkanskem bojišču je bil avgusta 1915, ko se Avstro-Ogrski pridruži Bolgarija. Prvi bolgarski napadi čez zahodni del Balkanskega gorovja oz. Stare planine proti Nišu so se začeli 11. oktobra, mesto pa so zajeli 5. novembra 1914. Intenzivni boji so na tem področju potekali do leta 1915, ko so centralne sile srbsko vojsko prek Albanije potisnile do Jadranskega morja (Thomas 2001, 5; First World War.com). Po umiku Srbije so antantni zavezniki pri Solunu odprli novo fronto in od tam pretili centralnim silam. Kot območje na Balkanu, kjer so se odvijali spopadi v gorskem svetu, lahko štejemo tudi Transilvanske Alpe v Romuniji. Romunija je v vojno proti Avstro-Ogrski stopila 27. avgusta 1916, saj si je želela prisvojiti madžarsko Transilvanijo, ki so jo branile avstro-ogrske enote.

5.2 Zahodna fronta in Vogezi

Vogezi so gorovje v vzhodni Franciji, v pokrajini Alzaciji in se razprostirajo nad levim bregom reke Ren. Med letoma 1871 in 1918 so Vogezi predstavljali mejo med tretjo francosko republiko in Prusijo oz. Nemškim cesarstvom. Ločna črta je potekala približno med Ballon d'Alsace in Mont Donon, vsa območja vzhodno so pripadala nemški Alzaciji in Loreni. Med prvo svetovno vojno je ta do 1400 m visok svet pretresalo prav toliko bojevanja kot na drugih bojiščih. Fronta po pobočjih Vogezov se je tekom let prve svetovne vojne mnogokrat premaknila, čeprav do odločilnih prebojev ni prišlo. Prve iniciative in uspehe so na tem območju imeli Francozi, ki so nemško pehoto dolgo odrivali z grebenov, čeprav je imela dobro organizirano zaledje. Sveže enote, lahko in težko orožje so dovažali z železnico, ki so jo v letih pred vojno postavili ravno v ta namen. (New York Times 1914). Obrambna tega območja je bila vseeno pomembna, saj je bilo to območje med nevtralno Švico in območjem večjega bojnega

delovanja v okolici Verduna. Ključni in taktično pomembni položaji in točke so večkrat menjali lastnika (New York Times 1915b). Na francoski strani so ta odsek fronte branili pripadniki VII. korpusa in lorenskega odreda 1. armade vzhodne armadne skupine, na nemški strani pa armadna odreda Gede in Falkenhausen (Tomac 1973, 4). Fronta se na tem delu kljub nenehnemu obstreljevanju z obeh strani ni bistveno spremenila do odločilnih antantnih prebojev, ofenziv in zmag. Pri preboju so na tem območju delovale ameriške enote (New York Times 1918). Po končani prvi svetovni vojni je območje na levem bregu reke Ren, vključno s celotnimi Vogezi, pripadlo Franciji (Svetovna zgodovina 1976).

5.3 Vzhodna fronta in Karpati

V Karpatih je prihajalo do zelo srditih gorskih bojev. Na eni strani so se bojevale enote Rusije in na drugi enote Avstro-Ogrske ter Nemčije. Sprva je bila fronta postavljena na območje severovzhodno od Karpatov na mejah Galicije (danes del Poljske). Po avstro-ogrskem napadu na Srbijo so Rusi hitro odgovorili z napadom na Avstro-Ogrsko in Nemčijo. Po prvih neuspehih Rusov v avgustu pri Tannenbergu so v drugem poskusu do konca leta 1914 v rokah držali celotno Galicijo in fronto začasno postavili v Karpate. Avstro-ogrska vojska je bila sicer dovolj hitro mobilizirana, a je načelnik GŠ Avstro-Ogrske precenjeval sposobnosti lastnih enot in tako s hitrim umikom za Karpate komaj uspel rešiti številno vojsko. V Galiciji je ostala vojska le v utrdbi Przemyśl, ki so jo Rusi 26. septembra 1914 obkolili in pričeli oblegati. Po nekaj uspehih avstro-ogrske vojske so Rusi 8. novembra ponovno obkolili trdnjavo in jo končno zavzeli 22. marca 1915 (Simić 2005, 203–204; Jung 2003a, 9–10).

Januarja 1915 so Rusi resno grozili, da se bodo preko karpatskih prelazov prebili na območje Ogrske (danes Slovaško) in naprej v osrčje monarhije (Simić 2005, 220), zato sta Avstro-Ogrsko in Nemčija sklenili izvesti operacijo na tem področju in obenem rešiti oblegane v utrdbi Przemyśl. Karpatska operacija je potekala januarja 1915. Avstro-ogrske sile so 23. januarja začele zimsko ofenzivo, ki naj bi centralnim silam prinesla strateško prednost. V ofenzivi so zaradi krvavega leta 1914 sodelovale predvsem domobranske enote. Globok sneg in nizke temperature so predstavljale težko okolje za napadalce; premagovali so le po nekaj kilometrov na dan, nekatere čete pa so med premiki enostavno zmrznile. Ruske enote so že 26. januarja začele s protinapadom in si za cilj postavile prestaviti fronto na jugozahodno področje Karpatov, kar jim je

februarja z zasedbo ključnih prelazov delno tudi uspelo. Pomoč ruskim oboroženim silam je tisto leto nudila tudi izjemno huda zima, ki je avstro-ogrski vojaki niso bili vajeni in so naposled opustili ofenzivno delovanje v Karpatih (Tomac 1973, 4; Simić 2005, 204–205; Simčič 2006, 34–35). To je bilo zelo slabo znamenje za razplet ostalih kriznih območij. Avstro-ogrski in nemški vojaški vrh je moral odgovoriti na uspehe ruske vojske, zato je začel pripravljati močno in odločno ofenzivo. 2. maja 1915 so avstro-ogrski in nemški vojaki pri Gorlicah in Tarnówu prebili fronto in potisnili Ruse iz Karpatov, kar je avstro-ogrskemu poveljstvu omogočilo premeščanje velikega števila tudi gorskih enot na druga bojišča (Simić 2005, 221; Jung 2003a, 11; New York Times 1915a; Feldsturm 1915). Pri gorskih bojih v Karpatih se je odlikoval tudi general Svetozar Boroević von Bojna, saj je s svojimi enotami zasedel ključne prelaze in previse na tem gorovju, kar je omogočalo kritje desnega boka avstro-ogrskih in nemških enot, ki so prodirale od Gorlic mimo Przemyśla in Lvova v rusko zaledje (Simčič 2006, 35–36). Karpatsko gorovje je bilo s tem prebojem izključeno iz grozot prve svetovne vojne.

Boji v Karpatih so vsebovali tipične prvine gorskega bojevanja. Položaji na strmih pobočjih so bili utrjeni, zavarovani z bodečo žico. Boji so se odvijali v visokih gorah, kjer je bilo možno napredovati le peš in po utrjenih poteh (McCormick 1915). Prednost je imel tisti, ki je nadzoroval visoke prelaze, zato so bili ti tudi cilj taktičnega bojnega delovanja enot na tem območju. Kot posledica bojev in izrednih vremenskih razmer je bilo skupno število žrtev v enoletnem boju v Karpatih preko 700.000, nasprotujoče si vojske pa so ostale na izhodiščnih položajih. Jeseni 1915 se je fronta v Galiciji stabilizirala (Jung 2003a, 11–12).

5.4 Italijanska fronta in Alpe

Večji del fronte med Italijo in Avstro-Ogrsko je potekal po najvišjem srednjeevropskem gorovju Alpah. Fronta je nastala z italijansko vojno napovedjo stari zaveznici Avstro-Ogrski. 23. maja 1915 ob polnoči so italijanske enote prestopile državno mejo. Težko bi rekli, da avstro-ogrska vojska napada ni pričakovala, a je vseeno svojo mejo branila z maloštevilno vojsko; večji del oboroženih sil Avstro-Ogrske je bil takrat zaposlen na drugih evropskih bojiščih, največji del je bil odrejen vzhodnemu in balkanskemu bojišču. Italijanska fronta je bila ločena na tri dele: prvi del je bil tirolski, drugi koroški, tretji pa soški oz. imenovan kar soška fronta. Sprva je bil za

postavitev obrambe na tem območju zadolžen general Franz Rohr von Dent. Poveljstvo njegovih sil je bilo ustanovljeno že 16. avgusta 1914, vendar še brez enot. Poveljstvu sta bili podrejeni dve korpusni, vojaško-teritorialni območji, Innsbruck in Graz; oba korpusa sta bila vključena v bojevanje na že obstoječih frontah. Glede na pomanjkanje enot se je Rohr odločil zasnovati obrambo na že obstoječih in tudi v miru stalno zasedenih, oboroženih in založenih utrdbah. V njih so bile tako imenovane varnostne posadke, ki so opravljale stražarsko službo oziroma služile za obrambo utrdb v primeru zasedbe brez vojne napovedi. Največja težava je bila v tem, da so bile utrdbe le med Švico in Bovcem, južno od Bovca pa ni bilo nobene več. General Rohr je imel težave še s politiki, saj so ga, ko je želel dodatno utrditi položaje okoli utrdb, opozorili, naj to počne skrajno previdno, da ne bo vznemiril Italijanov. Enote, ki jih je imel na voljo za obrambo, so bile predvsem tretjerazredne črnovojniške enote, ki so jih predstavljali vojaški obvezniki med 38 in 42 leti starosti, ter mlajši obvezniki, ki še niso bili vpoklicani na služenje vojaškega roka. Opremljeni so bili s starim pehotnim orožjem in staro vojaško opremo. Ker Italija namer po priključitvi avstro-ogrskega ozemlja ni skrivala, je bil velikega odziva deležen tudi poziv prebivalcem obmejnega območja, naj se pridružijo prostovoljnim enotam. Na poziv je odgovorilo kar 25.600 prostovoljcev, ki pa jih je bilo potrebno dodatno izuriti. V obrambo meje je poleg njih vključil še mnogo drugih enot[21], ki pa za resnejše bojevanje niso bile primerno izurjene (Simić 2005, 218–223). Na tem bojišču so sodelovali tudi trije slovenski pehotni polki, 17., 47., 87., in 2. gorski strelski polk, veliko Slovencev pa je delovalo tudi v drugih enotah avstro-ogrske vojske (Guštin 2005a). Od začetka bojev do preboja pri Kobaridu je bila fronta razdeljena na tri odseke in v naslednjih podpoglavjih bom navedel glavne značilnosti tirolskega in koroškega odseka. Soškemu, ki je potekal po slovenskem gorskem ozemlju, pa se bom posvetil v posebnem poglavju.

5.4.1 Tirolski odsek bojišča

Tirolski odsek predstavlja po nadmorski višini najvišje območje, kjer so se odvijali oboroženi spopadi. V teh gorah so se odvijali srditi boji med elitnimi gorskimi enotami Italije in Avstro-Ogrske, kateri je na pomoč na tem bojišču priskočila tudi Nemčija. Na tem odseku velja izpostaviti edino ofenzivno akcijo avstro-ogrske vojske, to je trentinska ofenziva v dolino Adiže. V nadaljevanju bom omenil še boje na Ortlerju

[21] Pohodni bataljoni, pomožne enote, enote za zaščito železnice, enote za obalno zaščito, mejna finančna straža, orožniki in enote za zaščito telefonskih vodov (Simić 2005, 220).

in Col di Lani, s katerimi želim opisati splošne lastnosti bojevanja na tem odseku. Za ta del fronte je Avstro-Ogrske predvidevala domobranske enote (nem. Landwehr) in štiri polke tirolskih cesarskih lovcev. Ob izbruhu sovražnosti so bile te enote v galicijski klavnici, zato so morali na fronto vpoklicati tirolske prostovoljce – črnovojnike (nem. Standschütz). Avstro-Ogrski je v prvih dneh vojne na fronto uspelo postaviti 26 pehotnih bataljonov, 46 strelskih enot, 12 mejnih enot iz utrdb, 37 utrjenih topniških postojank in 3 saperske čete, skupno 35.000 mož, 146 premičnih in 539 nepremičnih kosov artilerijskega orožja. Italijanska vojska pa je temu odseku namenila 1. in 4. armado z 12 pehotnimi divizijami in 3 skupinami alpinov. Frontna črta je bila postavljena ponekod celo 20 kilometrov za državno mejo. Tirolski odsek se je delil na pet rajonov, enotam pa je poveljeval general Viktor Dankl (Austro–Hungarian Army).

2464 metrov visoki vrh Col di Lana[22] se je nahajal v petem rajonu in je bil na meji s koroškim odsekom bojišča. Za obrambo na tem območju sta bili zadolženi 51. in 56. gorska brigada. Col di Lana je predstavljal pomembno točko, saj je bilo moč z njegovega vrha opazovati italijansko zaledje na eni in pomembni železniški povezavi Lienz – Brixen in Bozen – Innsbruck na drugi strani. Hkrati z začetkom druge soške ofenzive so se 5. julija 1915 začeli tudi boji na gori. Takrat so pri obrambi sodelovale enote nemškega Alpskega korpusa, ki so napadalce spretno odbijale in mu povzročale mnoge žrtve. Ostri boji so potekali vso zimo in avstro-ogrska vojska je počasi izgubljala primat. Med 16. in 17. aprilom 1916 so Italijani sprožili odločilni napad. Začeli so z dolgo topniško pripravo in pehotnim napadom. Med topniškim bombardiranjem so se branilci poskrili v kaverne, na vrhu so ostale le enote dežurnih orožij. Topništvo je bilo izredno uspešno, saj je natančno zadevalo pomembne cilje; obrambni položaji so bili v veliki meri uničeni, topovi so pretili celo enotam v kavernah. Šele zvečer je topništvo utihnilo in čez eno uro se je pričel pehotni napad. Branilci še niso uspeli zadovoljivo popraviti položajev, zato so bile izgube velike, obenem so Italijani pod avstro-ogrskimi položaji sprožili kar pet ton eksploziva, ki so ga po 52 metrov dolgem rovu nastavili v dveh kavernah. Tako so v zrak vrgli branilce, ki so se po tem dogodku umaknili, veliko pa jih je bilo ujetih; v eksploziji je padlo približno 100 vojakov. Italijani niso uspeli izkoristiti prednosti, ki jim jo je prineslo zavzetje vrha. Avstro-ogrske enote so vrh

[22] Lep prikaz bojnega delovanja v Alpah nudi film Berge in Flammen, ki ga je režiral Luis Trenker, ki je napisal tudi scenarij, in sicer po svoji knjigi. Sam je izkušnje o prvi svetovni vojni nabiral iz prve roke, saj se je v Dolomitih na Južnem Tirolskem boril na strani Avstro-Ogrske. V filmu je zelo realno prikazano delovanje gorskih enot. Prikazana je borba v jarkih, skrivanje v kavernah, patruljiranje, izvidovanje, smučanje, plezanje in tudi minsko bojevanje (Hartl in Trenker 1931).

zavzele šele po splošnem umiku italijanske vojske oktobra 1917 (Austro–Hungarian Army; Zlobec 2008: 109–112). Vrh Ortler je s svojimi 3900 metri višine predstavljal najvišjo točko bojevanja italijanske fronte (Jung 2003a, 12–13).

Avstro-ogrsko ofenzivo v dolino Adiže je pripravljal sam general Conrad von Hötzendorf, ki je leta 1915 po neuspehih avstro-ogrske vojske odstopil z mesta generalštaba vojske dvojne monarhije in prevzel operacije na območju Južne Tirolske. Načrt je bil izpeljati ofenzivo iz Trentina po dolini reke Adiže in priti do Jadranskega morja, s čimer bi obkolili italijansko vojsko na Soči in jo prisilili k vdaji. 15. maja 1916 so avstro-ogrske enote pričele z napadom in po desetih dneh je še vse kazalo na uspeh ofenzive. Napadalcu je po dveh tednih začelo zmanjkovati sape in ofenziva se je po mesecu dni zaključila z nekaj teritorialnimi pridobitvami na strani Avstro-Ogrske, ki pa bi bile večje, če Italiji ne bi relativno dobro uspel protinapad. Kljub temu da svojega cilja ofenziva ni dosegla, je bila vsaj delno uspešna. Avstro-Ogrska je pridobila nekaj ozemlja, Italijani so začeli tirolski odsek obravnavati bolj resno in so mu namenjali večje število vojakov, kar je razbremenilo Boroevićevo 5. armado na Soči (Sajovic 2007, 43–46). V tej ofenzivi je sodeloval tudi 17. pehotni polk iz Ljubljane, znan tudi po imenu »Kranjski Janezi«[23] (Švajnger v Capuder 2005, 180–187).

5.4.2 Koroški odsek bojišča

Koroško bojišče sta omejevala na zahodu tirolski odsek in na vzhodu soška fronta. Fronta črta je potekala po Karnijskih Alpah od grebenov nad mestom Sexten do Zahodnih Julijskih Alp in Velikega vrha na Rombonu. Na tem območju so kot steber obrambe stale močne trdnjave. Najbolj znani sta zaporni trdnjavi pri Rabeljskem jezeru in Naborjetu. Prva je bila popolnoma uničena s strani italijanskega topništva, do druge pa so Italijani gojili nekakšno strahospoštovanje in je niso intenzivneje napadali (Simić 2005). Na tem odseku ni bilo odločilnejših spopadov, fronta se od začetka sovražnosti do preboja pri Kobaridu ni bistveno premikala. Potrebno je poudariti, da so bili v odločilne boje oktobra 1917 vključene divizije tudi na tem odseku in so prav tako pomembno prispevale k uspehu združenih enot. Boje na vzhodnem delu koroškega odseka bojišča je med službovanjem na mestu alpinskega referenta s prve roke

[23] Tja so ga napotili kot okrepitev enotam, čeprav je sam na vzhodni fronti in na Krasu utrpel velike izgube. Konec prve svetovne vojne je dočakal na Tirolskem. Polk povezujejo tudi z italijanskim prostovoljcem Slovencem Ljudevitom Pivkom, ki naj bi vojake nagovarjal k sodelovanju z Italijani, ti pa se nato dogovora niso povsem držali. Po koncu vojne se je preostanek polka organiziral v nov pehotni polk – Ljubljanski polk (Turk 1978; Švajnger v Capuder 2005, 180–187).

spremljal dr. Julius Kugy – oče Julijskih Alp, kot so mu radi rekli domačini.

Med temi boji gre na prvem mestu izpostaviti dogodke v Zahodnih Julijskih Alpah okoli Viševe skupine, saj so z vidika gorskega bojevanja še najbolj pomembni (Kugy 1995; Heindl 2003). 2666 metrov visoki Viš (it. Jof Fuart) so kot izjemno razgledišče že v začetku vojne zasedli Avstrijci. Kmalu so ga zapustili, saj so bile visokogorske razmere prenevarne. Ponovno so na njem postavili postojanko, ko so dobro zavarovali in utrdili pristope. Na vrh so z ročno vleko postavili top, ki je streljal na italijanske položaje na 2754 metrov visokemu Poliškem Špiku oz. Montažu[24] (it. Jof di Montasio). Top je zadnjič streljal 25. oktobra 1917. Takrat so v njegovo ognjeno črto prišli Italijani, ki so se iz rombonskih bojev umikali proti Nevejskem sedlu (it. Sella Neveia). Viš so med leti 1915 in 1917 močno utrdili. Vseeno so hude zime terjale svoj davek; na določenih položajih so bile posadke več tednov odrezane od sveta. Oskrbovanje in menjave posadk so bile same po sebi dovolj veliko tveganje, ki so ga dodatno večala italijanska obstreljevanja. Tudi na Višu so pogosto potekali boji. Italijani so želeli vrh zase, saj bi z njim dobili odlično razgledišče na avstrijske mejne položaje. Zahodno stran so imeli v lasti Italijani, ki so redno dobivali zaloge preko Nevejskega sedla, ostale strani so obvladovali Avstrijci. Italijani so že poleti 1915 uspeli presenetiti posadko pri Koštrunovih špicah in tako dobiti nov ugoden položaj. Avstrijci, oboroženi z znanjem in izkušnjami dr. Kugyja, so morali poiskati novo pot na vrh gore, katera je vodila iz Žabniške krnice po severovzhodnem žlebu. V treh dneh so postavili najprej zasilno, nato pa za gorske razmere dobro dokončno pot. Leta 1915 je zima prišla zelo zgodaj in Italijani so zapustili Koštrunove špice, ki so jih nato ponovno zasedli Avstrijci. Med tem časom je italijanska vojska s topovi velikega kalibra nenehno obstreljevala obrambno položaje, a braniteljev ni uspela pregnati. Zimo so na Višu obravnavali kot arktični projekt in temu primerno so uredili skladišča živil. Posadko so sestavljali prostovoljci in delovati je morala samostojno. Na vrhu je bilo potrebno zagotoviti tudi primerno infrastrukturo; za bivanje so uspeli postaviti preprosto kočo, po armadnem poveljniku poimenovano »Skottijeva koča«. Na Viš so napeljali tudi žičnico, ki je delovala noč in dan. Frontna črta je potekal od Viša preko Koštrunovih špic in Krnovega dola na vzhodu do Montaža na zahodu. Avstrijci so v želji po direktnem opazovanju dogajanja na Nevejskem sedlu na Visoki Beli špici praktično med italijanskimi stražarskimi postojankami postavili opazovalnico in jo s telefonsko linijo

[24] Montaž je po Triglavu drugi najvišji vrh Julijskih Alp (Julijske Alpe zahodni del 2006).

povezali s topništvom. Kmalu so nadzirali tudi širše območje in na Krniški škrbini postavili v skalo navrtano utrdbo, ki je Italijanom povzročala veliko izgub, dobrega odgovora proti njej pa niso uspeli odkriti. Pri postavitvi opazovalnic, taborov, žičnic in ostale infrastrukture na tem področju je vedno sodeloval dr. Kugy, izkazal pa se je tudi dr. Mayer (Heindl 2003). Avstrijska vojska se je zavedala, da se mora v teh oteženih razmerah obrniti na strokovnjake in to se jim je v mnogo primerih tudi izplačalo, saj ne glede na številne napore italijanski vojski ni uspelo prebiti obrambne črte in vkorakati v Dunajsko kotlino.

6 GORSKO BOJEVANJE NA SOŠKI FRONTI: BOJEVANJE NA ODSEKU ROMBON – MRZLI VRH

Odsek fronte med Rombonom in Mrzlim vrhom predstavlja približno tretjino dolžine celotne soške fronte. Večina tega odseka poteka po gorskem svetu Julijskih Alp. Frontna črta je potekala od Rombona po pobočju do vzhodnega dela Bovške kotline, od tam pa preko Javorščka in Kala do Vršiča in Krna. Od Krna se je spustila proti Slemenu in Mrzli gori, od tam pa v dolino reke Soče proti Tolminu (Simić 1996, 89–90). V tem poglavju bom s pomočjo študije primera preučil lastnosti bojevanja na omenjenem odseku. Pomembno se je zavedati, da vojna ni bila omejena le na frontno črto, temveč je bilo veliko in zelo pomembno dogajanje tudi v bližnjem in v daljnem frontnem zaledju.

6.1 Priprave na vojno in začetek prvih bojev

V Kobaridu je delovalo več vojašnic, ki so ob začetku prve svetovne vojne dobile večjo veljavo, saj so bile vanje preseljeni poveljstvo in enote 7. lovskega bataljona, tam so bili nastanjeni tudi pripadniki gorskih polkov, ki so se urili v bližnjih gorah. Vojaški obvezniki iz Kobarida so pripadali tržaškemu 97. pehotnemu polku[25], domobranskemu 27. pehotnemu polku, tržaškemu 20. lovskemu bataljonu in koroškemu 7. pehotnemu polku. Vsi so bili vključeni v boje že v letu 1914, medtem ko so možje, ki so ostali doma, sestavljali 27. črnovojniški polk, ki je moral braniti mejo z Italijo (Sedmak 2001). Avstro-Ogrska se je od začetka prve svetovne vojne in od razglasitve italijanske nevtralnosti zavedala možnosti napada bivše zaveznice. Pod tem vtisom so se pričele intenzivne, a tajne priprave. Avstro-ogrski GŠ se je bal, da bi Italijani tovrstne priprave odkrili, zato je glavnina priprav in utrjevanja potekala relativno daleč od državne meje. Pri kopanju strelskih jarkov, kavern in ostalih položajev je na začetku za plačilo sodelovalo tudi civilno prebivalstvo, kasneje pa so za večje projekte uporabljali predvsem vojne ujetnike. Italijanski GŠ se je od začetka prve svetovne vojne intenzivno pripravljal na napad na Francijo. Politična odločitev za vojno proti bivši zaveznici je povsem presenetila GŠ, ki je moral v kratkem času pripraviti in posodobiti vojne načrte, vseeno je imel dovolj časa, da je za napad pripravil impresivne armade. Napad se je lahko začel.

Italijanska 2. in 3. armada sta po Cadornovem ukazu začeli s sovražnostmi v prvih

[25] V tržaškemu 97. pehotnem polku je bilo 45 % Slovencev, 27 % Hrvatov, 20 % Italijanov in 8 % pripadnikov drugih narodnosti (Sedmak 2001, 21).

urah 24. maja 1915. 2. armada je imela cilj osvojitev Kobariške kotline in grebena Krn – Mazelnik – Sleme – Mrzli vrh. Alpinska skupina B 4. armade je imela cilj zasedbo Stola in ožine pri Žagi, od koder bi se pomikala proti Krnu. Divizija bersaljerov je napadla na odseku med Breginjem in Matajurjem ter osvojila zastavljeni cilj: črto med južnim obrobjem Kobariške kotline in vasjo Livek (Svoljšak 2003, 91–111).

6.2 Enote in oprema

Na soški fronti so si nasproti stale 2.[26] in 3.[27] italijanska armada na eni strani ter 5. avstro-ogrska armada[28], ki so ji popularno rekli kar soška armada (nem. Isonzo Armee) na drugi strani. Italijanske enote so imele prednost, saj so bile narodnostno bolj homogene. V avstro-ogrskih enotah so bili narodnostno enotni polki, medtem ko so v 5. armadi služili Avstrijci, Madžari, Slovenci, Čehi, Slovaki, Ukrajinci, Poljaki, Bolgari, Hrvati, Bošnjaki in celo Italijani. V visokogorskem bojišču so se borili na italijanski strani vojaki IV. korpusa, na avstro-ogrski pa vojaki XV. sarajevskega korpusa (tudi narodnostno mešan) in deli armadne skupine Rohr. Armadno skupino Rohr so sestavljale tudi na novo izurjene jurišne enote (nem. Sturmtruppen), ki so predstavljale elite centralnih sil, saj so bile izurjene in opremljene za naskok in preboj utrjenih in varovanih jarkov. Močan vpliv pri nastanku teh enot so bile ravno enote gorskih lovcev (Bull 2007, 85–87). Znotraj obeh korpusov sta imeli sprti strani enote različnih rodov od artilerije, saperjev, sanitete do logistike, pehote … Znotraj pehote so delovale posebne enote, ki so se odlikovale v visokogorskem boju. To so bile gorske enote, ki so jih Italijani imenovali »alpini«, Avstrijci pa »gorski strelci« (nem. Gebirgschütze), ognjeno moč pa so jim zagotavljale enote gorskih artilerijcev in mitraljezcev. GŠ Avstro-Ogrske in takratni načelnik GŠ Hötzendorf sta se zavedala problema obrambe države na mejah v visokogorju, zato je bil že leta 1903 sprožen program usposabljanja in opremljanja enot za gorsko delovanje. Ravno te enote so bile prve, ki so jim posodobili opremo. Vsak gorski strelec je imel kratko puško Mannlicher M 1895[29] kalibra 8 mm z nabojniki po pet nabojev, kratko pelerino, praktično planinsko obleko z mehkim, podloženim ovratnikom, pumparice[30], dolge nogavice in okovane čevlje. Na ovratniku uniforme je

[26] Poveljnik general Furgonia (Gradnik, 1977: 20).
[27] Poveljnik general Duca d'Aosta (Gradnik, 1977: 20).
[28] Komandant soške fronte je bil na začetku konjeniški general in kasneje feldmaršal srbskega rodu Svetozar Boroević (Gradnik, 1977: 25).
[29] Slovenski vojaki so tem puškam popularno rekli manliherica (Simić, 1996: 14), zato bom v nadaljevanju to poimenovanje uporabil tudi jaz.
[30] Hlače, ki segajo malo čez kolena.

bila planika, simbol gorskih enot, na kapi pa krivček ruševca[31]. Za lažje gibanje po terenu so imeli častniki cepine, vojaki pa okovane palice (nem. Bergstock). Avstro-Ogrska vojska je poskrbela, da je v vsaki enoti delovalo tudi nekaj ostrostrelcev[32], ki so uporabljali s teleskopi opremljene manliherice. Najbolj smrtonosno orožje pehote je bil mitraljez. Avstro-ogrske enote so uporabljale vodno hlajeni mitraljez Schwarzlose 07/12. Vsakemu bataljonu je pripadal vsaj en mitralješki oddelek (Simić 1996, 14–16). Izmed vsega topništva v uporabi na bojišču soške fronte bi izpostavil gorsko topništvo, ki je bilo v enote uvedeno že pred prvo svetovno vojno. Vojno je Avstro-Ogrska dočakala s kar 7 polki gorskega topništva. Standardno orožje teh enot je bil Škodin 75 milimetrski gorski top M 1915, kasneje pa tudi Škodini gorski havbici M 1908 in M 1910. Proti koncu bojev na soški fronti so za gorsko bojevanje predelali še poljske havbice M 99 ter 100- in 150-milimetrske M 14 (Simić 1996, 20). Ne smemo pozabiti tudi ostalih enot, ki so odigrale prav tako pomembno vlogo. Vsaka gorska brigada[33] je bila sestavljena iz poveljstva, petih samostojnih gorskih bataljonov, voda konjenice, dveh baterij gorskega topništva, gorskega telegrafskega oddelka, gorskega brigadnega sanitetnega oddelka, gorske kolone za oskrbovanje s strelivom in gorske oskrbovalne kolone. Predvsem slednje so bile motor, ki je poganjal morijo na severnem primorskem območju. Ne smemo pozabiti tudi inženirskih enot oz. saperjev, ki so postavljali vso potrebno infrastrukturo na frontni črti (jarke, bodeče žice, kaverne ipd.) in v zaledju.

Italijanske gorske enote (it. Alpini) so bile posebno izurjene enote za bojevanje v visokogorju. Osnovna enota alpinov je bil bataljon, ki se je imenoval po kraju, od koder so ga popolnjevali. Opremljeni so bili za visokogorsko bojevanje, značilnost njihove uniforme pa je predstavljal klobuk z oznako polka[34] in fazanovim peresom. Glavno pehotno oborožitev vojakov sta predstavljali dve izvedenki puške Mannlicher – Carcano M 1891 kalibra 6,5 milimetrov [35]. Podobnost z manliherico je bila le v načinu polnjenja in shrambe nabojev, drugače pa je imela standardni Mauserjev zaklep. Glavno ognjeno moč so tudi pri Italijanih predstavljali mitraljezi. Zaradi konstantnega primanjkljaja mitraljezov so v italijanskih enotah uporabljali poleg doma izdelanega modela Fiat –

[31] Pero z repa vrste divjega petelina, ki je danes zelo ogrožena.
[32] Uspešnost uporabe ostrostrelcev v vojni se kaže v tem, da sta bila med žrtvami tudi dva italijanska generala (Simić, 1996: 15).
[33] Gorske brigade, ki so bile na soški fronti zelo pogoste taktične enote, so štele približno 6000 mož (Simić 1996, 14). V vzporednem času so bile pehote avstro-ogrske vojske navadno organizirane v polke.
[34] Oznake polkov so bile številke, ki so jih vojaki nosili na kapah. Po dva polka sta se združevala v brigado, ki je dobila ime po večjem mestu, od koder so popolnjevali enote (Simić 1996, 24).
[35] Isti model puške, le da izdelan leta 1940, je za atentat na predsednika Johna Kennedyja za 19,90 dolarjev po pošti kupil Lee Harvey Oswald (Simić 1996, 26).

Revelli Modello 1914 kalibra 6,5 mm tudi že pred vojno kupljene nemške Maxim M 1906 kalibra 6,5 milimetrov, britanske Maxim Vickerse M 1911 kalibra 6,5 milimetrov in celo zastarele italijanske Perino M 1908 in M 1910. Primanjkovanje mitraljezov se je kazalo v nepopolnjenosti enot z mitralješkimi enotami, saj naj bi vsak bataljon vseboval tudi en strojnični vod, pa se to v praksi ni povsem dosledno upoštevalo (Simić 1996, 24–26). Italijani svojega topništva niso strogo ločevali na gorskega in standardno poljskega, svoje topove kalibra 105 milimetrov so nameščali tudi na gorske položaje. Uporabljali so različne licenčne modele v italijanskih tovarnah izdelane topove, kot je Kruppov 75 milimetrski top M 1906, francoski 75 milimetrski Canone da 75, Modello 911[36] (Simić, 1996: 24-25). Obe strani sta razpolagali s precejšnjim številom za gorsko bojevanje specializiranih enot. Gorskemu bojevanju se je prilagodilo tudi topništvo in lahko sklepamo, da sta bili obe strani v ognjeni moči enakovredni. Enakovredno so podporno delovali tudi topničarji iz zaledja, ko so iz daljave obstreljevali slabo utrjene položaje. Navkljub večni številčni premoči italijanskih nad avstro-ogrskimi silami, so slednji svoje mesto lahko obdržali zaradi dobrih zalednih služb, ki so gradile ceste, železnice, žičnice in mulatjere, vse z enim ciljem: oskrbeti svoje enote z potrebnim materialom in živežem.

6.3 Oskrbovanje in organizacija zaledja

Takoj po italijanski vojni napovedi so oblasti razdelile monarhijo na zaledje (nem. Hinterland) in bojno območje (nem. Kriegsgebiet), slednje pa se je naprej delilo na ožje (nem. engere) in širše (nem. weitere). Celotni gorski svet Slovenije je spadal v ožje bojno območje, ki je se delilo na etapno območje (nem. Etappenbereich) in na območje bojnih operacij (nem. Operationsbereich). Širše bojno območje pa je zajemalo skoraj celotno slovensko ozemlje. Zaledje v takratnem pomenu besede je bilo daleč v notranjosti monarhije (Budkovič 1999, 24–26).

Dejansko oz. neposredno zaledje fronte, kjer so potekale priprave in se je natančno organizirala oskrba, je bilo v etapnem območju in je predstavljalo vez med bojiščem in zaledjem (Budkovič 1999, 24–26). Avstro-ogrska vojska je morala leta 1917 na fronti oskrbovati dve diviziji oz. 20.000 mož. Vsaka od štirih gorskih brigad je dnevno potrebovala kar 200 ton potrebščin. Vojaki so morali za potrebo oskrbe zgradili

[36] To je bil prvi top z danes običajno dvokrako lafeto. Zaradi širokega horizontalnega in vertikalnega polja so ga pogosto uporabljali tudi kot gorski top (Simić 1996, 25).

vrsto poti, po katerih so nosači in tovorna živina nosili hrano, vodo[37], obleko, sanitetni material, razsvetljavo, pogonsko gorivo, orožje, strelivo, gradbeni material, kurjavo, pošto in druge pomembne stvari, nazaj pa so prihajali pokvarjena oprema, pošta, embalaža za večkratno uporabo, prazni tulci, ranjenci in mrtvi. Poti v teh težkih razmerah so gradili vojaki in ruski vojni ujetniki. Poleg poti so gradili mulatjere, ceste, žičnice, elektrarne[38], vodovode in železnice, ki so povezovale fronto in zaledje. Z enako vnemo so infrastrukturo gradili tudi na drugi strani frontne črte (Budkovič 1999; Sedmak 2001, 121; Guštin 2005b).

6.3.1 Železnica

Glavni železniški progi za oskrbovanje tega odseka fronte sta bili proga, ki je povezovala Dunajsko kotlino, Trbiž in Kanalsko dolino, ter proga, ki je povezovala Ljubljansko kotlino, Bohinjsko Bistrico in (preko predora) Podbrdo in Sv. Lucijo. Po teh dveh progah je bilo pretovorjena večina vojakov in MTS. Ob progi so bile postavljene oskrbovalne postaje, od koder so oskrbovali fronto. Del tovora je potoval tudi po ozkotirnih železnicah, ki so jih postavili zgolj in samo za potrebe vojne. Za potrebe vojske so zgradili 30 km dolgo železnico od Kala - Koritnice do fronte pri Bovcu. Druga pomembna ozkotirna železnica je bila 16 kilometrov dolga povezava od Bohinjske Bistrice mimo Bohinjskega jezera do Zlatoroga. Na začetku so tovor vlekli konji in psi, nato pa so progo zaradi pomanjkanja konjev in krme elektrificirali. Pri slapu Savica je bila postavljena hidroelektrarna. Na dan so z električnimi lokomotivami prepeljali do 200 ton tovora (Simić 1996, 108; Budkovič 1999; Triska 2004, 45–46; Guštin 2005b). Železnice so gradili tudi Italijani. Izpostaviti velja ozkotirno železnico, ki je povezovala Čedad in Sužid. Kasneje so jo podaljšali do Robiča, kar je še dodatno olajšalo oskrbo italijanskih enot. Po vojni so Italijani progo podaljšali do Kobarida. Že med vojno pa so začeli graditi železniško povezavo proti Volarjem, a je zaradi preboja niso uspeli dokončati. Po preboju so želeli poveljniki avstro-ogrske vojske povezati Sv. Lucijo in Kobarid, pri čemer so želeli uporabiti italijansko infrastrukturo, a jim to do leta 1918, ko so na ozemlje ponovno prišli Italijani, ni uspelo (Sedmak 2001, 121–126).

[37] Na Javorščku nad Bovcem je bil pravi podvig že oskrba z vodo. Vojaki so jo morali iz oddaljene grape nositi po izpostavljeni in zato tvegani ter nevarni poti, ki je vodila zelo blizu italijanskih straž (Hegler v Pagon Ogarev 1972, 30–31).

[38] Elektrarna Možnica na Koritnici je bila ključnega pomena za delovanje trdnjave Kluže, rabeljskega predora in rombonske žičnice (napis ob vhodu v rabeljski rudniški rov).

6.3.2 Vojaške žičnice

Oskrbovanja gorskega bojišča si ni mogoče predstavljati brez žičnic, še posebej pozimi, ko je sneg onemogočal kakršno koli izrazito uporabo gorskih cest in poti; takrat je bilo tovorjenje z konji, voli in bivoli premalo učinkovito. Postavljene žičnice so bile večinoma lesene in enostavno konstruirane. V avstro-ogrski vojski so za obratovanj žičnic skrbele posebne žičničarske čete v sestavi železniškega polka. Najpomembnejše žičnice na tem območju so bile žičnica Zlatorog – Komna – Peski, ki je oskrbovala območje med Krnom in Mrzlim vrhom, žičnica Kranjska Gora – Vršič – Trenta, ki je delno oskrbovala odsek med Krnom in Rombonom, ter žičnica na Rombon. Žičnica iz Kluž na Rombon je v štirih etapah premagala kar 1625 m višine in imela zadnjo postajo le 70 metrov pod vrhom gore. Ostale pomembne žičnice, na primer na Šmahor, na planino Duplje, na greben med Javorščkom in Krnom, so bile krajše in so prepeljale manj tovora. Obratovale pa so še manjše začasne motorne in celo ročne žičnice, ki so oskrbovale le posamezne odseke fronte. Dnevno so vse žičnice skupaj prepeljale po več sto ton tovora, saj so vse štiri gorske brigade, razporejene na tem odseku, dnevno potrebovale kar 800 ton različnega materiala. Žičnica, ki je pokrivala največje področje, je bila Zlatorog – Peski z odcepom v dolino Tolminke. Na poti je imela več postaj in skladišč ter pomembno križišče. Odseki te žičnice so bili končna postaja železnice pri Zlatorogu, Kopišče, postaja »Felswand«, planina Na Kraju in »Lager Bogatin« pod Bogatinskim sedlom. Od tam so leta 1916 podaljšali žičnico na Peske, preko postaje »Kessel«, Duplje, kjer je bilo križišče za v dolino Tolminke, Šmogar in »Lager Krn« na Peskih. Iz Dupelj je žičnica vodila preko planine v Prodih do Pologarja, od tam pa na Sleme in Mrzli vrh (Simić 1996, 104–106; Budkovič 1999). Žičnice so za oskrbovanje gradili tudi Italijani. Do preboja leta 1917 jih je na tem odseku delovalo kar štirinajst. Dve večji, ki predstavljata glavno pot oskrbovanja gorskih položajev, sta potekali iz vasi Plužna na Čuklo in iz Drežnice na sedlo med vrhom Kožljak in pobočji Krna (Simić 1996, 104–106, 192–193; Guštin 2005b). Žičnice so postavljali tako v gorskem, kot ravninskem območju in jih uporabljali za prevoz orožja, streliva, opreme, hrane, ranjenih (Triska 2004, 46)…

6.3.3 Gorske ceste, mulatjere in poti

Bovški odsek bojišča je bilo najprimerneje oskrbovati po cesti preko Predela. Ta ja bila zaradi možnosti italijanskega preboja preko Nevejskega sedla ves čas pod udarom. Ker so jo pogosto obstreljevali, je bil promet po njej mogoč le ponoči, zato je

avstro-ogrski GŠ sklenil narediti cestno povezavo iz Kranjske Gore preko Vršiča v dolino Soče – Trento (Mesesnel 1987, 112; Galić 2007, 23). Cesto je do pomladi 1916 gradilo preko 10.000 ruskih ujetnikov, ki so že pred začetkom gradnje sodelovali pri pripravi bojišča. Na bojišču so kot tovorna »živina« oskrbovali enote z gradbenim materialom in bodečo žico. Vzporedno z gradnjo ceste preko Vršiča so gradili tudi železnico po dolini Trente. Erzherzog Eugen Strasse, kot so poimenovali cesto, se je dvignila na preko 1600 metrov nadmorske višine. Cesto so želeli uporabljati tudi pozimi; na določenih odsekih, kjer je bilo pričakovati snežne plazove, so naredili lesene nadstreške, ki pa plazov niso resnično zaustavili. 8. marca se je pripetila znana nesreča, ko je plaz z Mojstrovke pod sabo pokopal preko 110 ruskih ujetnikov[39]. Žrtve plazu so pokopali na različnih lokacijah, najbolj znana je ob ruski kapelici. V izognitev plazovom so postavili še obvozno cesto, ki je vidna še danes (Simić 1996, 107–108). Z Rusi so poveljujoči in čuvaji grdo ravnali, žrtve pa je jemalo neusmiljeno vreme, tako da je bilo celo nekaj poskusov upora. Bolj kot orožja, ki so ga pazniki uporabljali za krotitev nemirnih Rusov, so se slednji bali snega in plazov (Mesesnel 1987, 118). Ceste so na okupiranem ozemlju za potrebe utrjevanja in prevoza tovora gradili tudi Italijani. Največ cest je bilo zgrajenih na pobočjih Matajurja in Kobariškega Stola, največji izziv pa je bila cesta v Drežnico in preko Drežniških Raven na planino Zaprikaj. Pri Italijanih so ceste gradili predvsem vojaki na počitku od fronte in tudi drugi vojaški delavci. Z izgradnjo cest, predvsem pa ceste med Svinom in Idrskim, so se italijanski poveljniki želeli prikupiti domačinom (Sedmak 2001, 121–126). Poleg cest sta obe strani po pobočjih in grebenih zgradile ogromno rovov, poti, mulatjer, ki so vodile do najbolj nedostopnih predelov našega visokogorja. Samo iz Bohinja je v visokogorje vodilo veliko na novo vzpostavljenih jezdnih in pešpoti, kjer so se med fronto in zaledjem potovali vojaki in MTS. Za reševanje izgubljenih ljudi na zasneženih poteh so v avstro-ogrski vojski organizirali alpsko reševalno postajo 15. gorske brigade, nastanjeno pod Bogatinskim sedlom (Budkovič 1999, 45).

6.3.4 Rudniški rov rabeljskega rudnika

Že leta 1904 so iz rabeljskega rudnika svinca in cinka v smeri Loga pod Mangartom prebili 4,7 km dolg predor za odvajanje vode. Rov so uporabljali tudi za

[39] Ruski vojni ujetniki so poleg ceste preko Vršiča utrjevali tudi cesto preko Predela. Avstro-ogrske oblasti so ujetnike vključevale v večino gradbenih projektov na območju fronte in bližnjega zaledja. Po potrebi so jih dodelili kmetom, kjer so morali pomagati pobirati pridelke (Guštin 2005; napis ob vhodu v rabeljski rudniški rov).

prevoz rudniških delavcev, zato so v ta namen v rov namestili železniške tire in elektriko. Elektriko za lokomotive so pridobivali na hidroelektrarni bližnjega potoka Predelica. Med najhujšimi napadi na predelsko cesto so preko tega rova tovorili tudi vojaško opremo, vojake[40] in ranjence (Simić 1996, 109).

6.4 Pomembni boji

V gorah Krnskega pogorja so se odvijali srditi boji, ki so predstavljali vojakom nepredstavljive izzive. Še danes je težko verjeti, da so v tako kratkem času na tako odročna mesta postavili tako velik in uničujoč vojaški aparat. Vsi boji si zaslužijo pomembno mesto v vojaški zgodovini, nekaj pa jih bom zaradi strateške pomembnosti, neznosnih razmer ali zaradi števila padlih izpostavil v nadaljevanju.

6.4.1 Zavzetje Krna oz. Črne gore

2244 metrov visoka gora Krn je predstavljala pomemben cilj napredujočih italijanskih enot. Za boljšo organizacijo bojev v Krnskem pogorju so Italijani ustanovili poveljstvo alpinskih skupin A in B. Med tem ko je bila naloga skupine A zasesti greben Sleme – Mrzli vrh, je bila naloga skupine B zasedba Krna[41]. Z zasedbo Pleč in Kožljaka so se italijanske enote Krnu približevale z juga, želja pa je bila sočasno napasti tudi iz vzhoda, po grebenu Krnčice. Ko so izvedeli, da greben brani ogrska honvedska enota, so iz planine Zaprikaj napadli alpini bataljona Susa. V hitri akciji so zasedli greben od Vršiča do Lopatnika, od tam pa je nato 85. četa prodirala proti Grivi in sedlu Čez Potoče. Sprva so avstro-ogrske enote uspešno branile Krnčico, a so morali po drzni italijanski alpinistični akciji priznati premoč tudi tam. avstro-ogrske enote so se zelo trudile ponovno zasesti greben, a jim ne iz smeri Javorška ne iz smeri Krna tega ni uspelo. General Donato Etna, poveljnik alpinskih skupin, je ocenil da sta Krnčica in Kožljak primerni izhodišči za napad vrha. 15. junija 1915 sta malo pred polnočjo v napad krenila dva bataljona: s Krnčice je prodiral bataljon Susa, s Pleč mimo Kožljaka pa bataljon Exilles. Napad s te smeri je vodil podporočnik Alberto Picco s petimi možmi, njim so sledili alpini 1. voda. Napredovali so tiho, v nahrbtnikih pa so nosili pesek, ki bi jim lahko služil kot zaklon. Po njihovem desnem boku je prodirala s planine Zaslap še ena četa, ki je imela nalogo preprečiti morebitne okrepitve avstro-ogrskim

[40] Skozi ta rov je na bojišče prišel tudi ljubljanski 2. gorski strelski polk (Simić 1996, 109).
[41] Krn so Italijani med prvo svetovno vojno imenovali Črna gora (it. Monte Nero), pri čemer gre za napačen prevod iz slovenščine. Drugo ime je bilo tudi Vrh strel (it. Pico delle Folgori), saj so bile za veliko žrtev zaslužne prav strele (Simić 1996, 39, 41).

braniteljem. V temni noči so presenetili branitelje, ki naj bi po spominih nekaterih avtorjev spali (Mesesnel 1987, 39), in jih v kratkem spopadu mož na moža premagali in zavzeli vrh. Poleg podporočnika Picca je padlo še 6 alpinov. Istočasno so pod poveljstvom stotnika Vittoria Vareseja prodirali alpini bataljona Susa, ki so uspešno zasedli Grivo in Krnčico. Skupaj z bataljonom Exilles so obkolili preostale ogrske enote na Srednjem vrhu, ki so se nato brez možnosti izhoda vdale[42]. Popolne katastrofe je branitelje rešila italijanska omahljivost. Če bi se takrat enako odločno odpravili proti sedlu Čez Potoče in na Batognico, bi imeli prosto pot proti dolini Soče oz. preko Bogatina in Komne proti Bohinju. General Rohr je nato hitro z bataljonom 1. gorskega strelskega polka okrepil obrambo in zapolnil vrzel. Zavzetje Krna ni Italijanom ni prineslo strateške prednosti, je pa Avstro-Ogrski povzročilo obilico težav in žrtev. Avstro-ogrski GŠ se je naučil pomembne lekcije, da na gorske položaje ne sme pošiljati ogrskih enot z ravnin. 20. honvedsko divizijo so po katastrofi na Krnu premestili na kraško bojišče, kjer se je izkazala z izjemno borbenostjo in vztrajnostjo; konec junija jo je namreč zamenjala 44. strelska divizija, ki je na Krnskem pogorju ostala do aprila 1916. Izgube na obeh straneh so bile velike. Italijani so zaradi slabe topniške podpore in posledic, ki jih prinese slaba podpora, odložili 1. soško ofenzivo in so na bojišče pripeljali dodatne kose artilerije. Skupno je bilo iz borbe ob zavzetju prvih položajev izključenih, to pomeni padlih, ranjenih in izginulih, 11.000 mož (Simić 1996, 34–41; Lužar 2008a).

6.4.2 Minska vojna na Batognici oz. Rdeči gori

Takoj po italijanskem zavzetju vrha Krna se je pozornost italijanskih poveljnikov usmerila proti 2164 metrov visoki Batognici[43]. Batognica je bila izhodišče avstro-ogrskih napadov in obstreljevanj proti Krnu in jo je bilo kot tako treba zasesti. Zasedba Batognice bi pomenila tudi zasedbo poti proti Peskom in nato proti zaledju braniteljev. Od julija 1915 pa vse do preboja soške fronte so zahodni in osrednji del vršne planote Batognice zasedali italijanski vojaki, vzhodnega pa avstro-ogrski. Med položaji enih in drugih je bilo poleti le 85 metrov razdalje, pozimi, ko so bili položaji vkopani v sneg, pa še nekaj metrov manj. Italijani so imeli ognjeno podporo s Krna, kjer so v skalo navrtali

[42] Vojak avstro-ogrskega 3. topniškega polka Jože Hegler iz Ljubljane, ki je služil na Krnskih jezerih, se spominja, da naj bi se Madžari po tem, ko so izvedeli za italijanski namen zavzeti Krn, celo umaknili, saj naj jim ne bi bilo veliko do obrambe te strateško pomembne točke. S Krna so imeli dober pregled na ostale avstro-ogrske postojanke v bližini (Hegler v Pagon Ogarev 1972, 31–32).

[43] Batognico pa so Italijani poimenovali Rdeča gora (it. Monte Rosso), predvsem zaradi prelite krvi in rdečih krednih kamnin (Simić 1996, 51).

položaje za topove in mitraljeze, avstro-ogrski vojaki pa z vzhodnih grebenov in doline pri Krnskemu jezeru in Peskov. Oba nasprotnika sta kmalu ugotovila, da je geološka zgradba Batognice zelo ugodna za kopanje podzemnih rovov in kavern. Debeli skladi »dachsteinskega« apnenca ležijo skoraj vodoravno, tako da je bilo potrebno le odstraniti en sklad in zgornjega malo podpreti. Italijani pa so pred avstro-ogrski vojaki dojeli, da je zaradi majhne širine bojišča Batognica primerna za posebno obliko bojevanja – minsko vojno[44] (Simić 1996, 97). O italijanski uporabi metod minskega bojevanja so se avstro-ogrski vojaki 1. bataljona 61. pehotnega polka 50. divizije seznanili v začetku maja 1917 devet metrov pod snegom ob kopanju snežnega rova[45] proti italijanskim položajem na severozahodnem delu Batognice. Med kopanjem so opazili, da se skozi skalne razpoke na tleh rova dviguje dim in z prislonitvijo glave k skali zaslišali zvoke podzemnega vrtanja in miniranja. Sprva je bilo težko oceniti, ali gre za vrtanje ali le odmev stalnega obstreljevanja, po preizkusih s prisluškovalnimi napravami pa so ugotovili, da očitno Italijani kopljejo podzemni rov proti branilčevim položajem. Zaradi nenavadnosti situacije se je v snežni rov podal celo poveljnik 50. divizije generalmajor Geřabek, vendar vseeno niso bili gotovi, ali gre za kopanje kaverne ali minskega rova. Avstro-ogrski napad po snežnem rovu je preprečil snežni metež, po katerem je vsa stvar utonila v pozabo. Julija je bilo zopet slišati kopanje in razstreljevanje na italijanskem koncu planote, ki pa so ga poskušali zakamuflirati z minometnimi napadi. 22. julija je poveljniku posadke na Batognici saperska patrulja z uporabo prisluškovalnih aparatov potrdila domnevo, saj so poročali o italijanskem rovu, ki vodi v globini 6–9 metrov proti sredini avstro-ogrskih položajev. Zato so se odločili kopati rov iz druge strani, zraven prisluškovati in preprečiti Italijanom njihovo namero. Poveljnik saperske enote je bil Hrvat nadporočnik Gjuro Hoffmann iz 13. saperskega bataljona. Na srečo so avstrijski saperji 25. julija ugotovili, da se italijanski rov deli na dva dela in da je drugi le 10 metrov od avstro-ogrskih položajev. Položaj sta si ogledala general Geřabek in poveljnik XV. korpusa feldmaršallajtnant Skotti (Simić, 1996, 97–98). Hoffmannu so naročili kopati dva rova v smeri sovražnikovih. Napetost se je stopnjevala, ko so 31. julija s kopanjem prenehali Italijani in so se lahko avstro-ogrski poveljniki le spraševali, kaj vse bi to lahko pomenilo. 9. avgusta so avstro-ogrske enote izvedele, da italijanska

[44] Pri takem načinu bojevanja je potrebno pod nasprotnikove položaje skopati podzemni rov in komoro na koncu napolniti z razstrelivom ter razstreliti sovražnikove položaje (Simić 1996, 97).
[45] Hoteli so se izogniti žičnim oviram in tako napasti Italijane s hrbta (Simić 1996, 97).

stran pripravlja nekaj nenavadnega[46]. Že dva dni kasneje so saperji prebili steno v italijanski rov in tam naleteli na minsko komoro, od italijanskega rova ločeno z vrečami peska. Notri je bilo 2000 kg želatinastega nitroglicerina, ki je zelo močan, a tudi zelo nestabilen eksploziv; že udarec s kladivom je dovolj za sproženje reakcije. Izpraznili so komoro in od 22 vžigalnikov so pustili enega, da bi videli, kdaj so Italijani nameravali sprožiti eksplozijo, rov pa so želeli uporabiti proti Italijanom. V komori so branilci pustili stražo, zavarovano z vrečami peska in jeklenim ščitom. Kmalu po zatajitvi eksplozij so italijanski vojaki iskali napake na napeljavi in prišli v zasedo. Sledil je boj v rovu, kjer sta obe strani izgubili veliko mož in se umaknili iz rovov. 15. avgusta so Italijani, začudeni nad nedelovanjem vžigalnikov, prišli preverjat situacijo. Nadporočnik Hoffmann je, medtem ko so Italijani odmikali vreče, nanje streljal kar s pištolo. Italijani so se ubranili z nekaj ročnimi bombami in se čez eno uro vrnili z mitraljezom. avstro-ogrske enote so odbile napad in zaprle rov šele ob pomoči mitraljezcev štabnega narednika Ratzla iz VI. bataljona galicijskega 80. pehotnega polka. Nadporočnik Blattny in nadporočnik Hoffmann sta odkrila še drugo komoro, in to z 2500 kg nitroglicerina, katero so do naslednjega jutra spraznili. Isti dan (16. avgust) so Italijani začeli s topniško pripravo, nato sprožili še tretjo komoro in v močnem nalivu napadli s pehoto. Avstro-ogrske enote so napad zavrnile in ob 16.00 sprožile 400-kilogramsko mino, ki je zrušila podzemne rove in naj bi končala minsko vojno. Očitno so bile komore pripravljene za začetek 11. ofenzive, ki so jo sprožili 18. avgusta (Simić 1996, 97–101). Septembra so prisluškovalni aparati zopet zaznali kopanje kar treh rovov proti avstro-ogrskim položajem. Tokrat so se odločili Italijanom zoperstaviti in končati z minskim bojevanjem na njihov način. Začeli so s kopanjem rovov v nasprotni smeri. Ko so bili že tako blizu, da so slišali govorjenje nasprotnikov v njihovih rovih, je nadporočnik Hoffmann ukazal rove napolniti s preostankom zaplenjene želatine (2100 kg). 12 ur so saperji polnili podzemni prostor; 24. septembra so eksploziv le sprožili. Eksplozija je na vršni planoti izkopala 10 metrov globok in 20 metrov širok krater. S tem dejanjem se je končala minska vojna na Batognici in nadporočnik Hoffmann je za svoje zasluge prejel viteški križec reda Marije Terezije (Simić 1996, 103). Italijani so ob tem utrpeli ogromno izgub, avstro-ogrske enote pa so le utrdile trdno obrambno linijo

[46] Minerska vojna niti ni tako nenavaden pojav. V eni od uspešnih akcij se je proslavil Slovenec nadporočnik Albin Mlakar, ki je vodil akcijo, kjer so z 12 tonami razstreliva uničili italijanske položaje na vrhu Monte Cimone 23. septembra 1916 (Simić 1996, 97). Že pred tem so s podobno akcijo slavili Italijani na gori Col di Lana (Zlobec 2008, 109; Simič 1996, 97; Austro–hungarian Army–Col di Lana), kot je zapisano v prejšnjem poglavju.

na južnem delu planotastega vrha. Italijanom je borbena morala tako padla, da so ob začetku 12. soške ofenzive avstro-ogrske enote že v prvem jurišu zasedle vrh Batognice in nato delovale po italijanskih ciljih in pripomogle, da so napadalne skupine preko Bovškega in Tolminskega lažje napredovale proti avstro-ogrski in italijanski meji ter naprej (Gradnik 1977, 235–241). Po minerskih bojih na vrhu se položaj branilcev in napadalcev ni dosti spremenil, je pa pomenila zagrizena obramba Batognice pomembno prednost za Avstro-Ogrsko, saj so onemogočili italijanskim silam preboj v zaledje fronte oz. osvojitev pomembnih grebenov, s katerih bi lahko nadaljevali svoj pohod proti vzhodu in Bohinjskim goram. Če bi Batognica padla, bi se Italijanom odprla pot proti Peskom, Dovljam in pa Mrzlemu vrhu; če bi Italijani zasedli ta območja, bi se bile primorane enote Avstro-Ogrske umakniti daleč nazaj, nezaščiteni pa bi ostali tudi boki branilcev na Banjšicah, Trnovem in seveda Tolminskem mostišču. Tako pa so imele združene avstro-ogrske in nemške enote čas in primeren prostor, da so načrtovali in pripravili znano 12. soško ofenzivo, ki se je sprožila ravno iz zaledja teh visokih vrhov.

6.4.3 Boji na Rombonu in Čukli

Takoj po zasedbi Bovca so si Italijani zastavili nov drzen cilj: 2208 metrov visoki Veliki vrh v rombonskem gorskem masivu. S tega vrha bi bil omogočen popoln nadzor nad vso dolino Koritnice. Na vrhu je imela avstro-ogrska 10. divizija svojo opazovalnico, s katere so usmerjali topništvo na območju Svinjaka, ki je Italijanom povzročalo veliko nevšečnosti (Mesesnel 1987, 178–179). Prvi napad na Čuklo so izvedli že 24. avgusta 1915, kmalu po končani 2. soški bitki. Uspeli so osvojiti Vrh Polic ter 1756 metrov visoko Čuklo, kar je predstavljalo odlično izhodišče za prihodnje napredovanje. Ker se je avstro-ogrski GŠ bal izgube Velikega vrha, so iz vzhodne fronte prerazporedili ljubljanski 2. gorski strelski polk[47]. Prvi večji napad na Rombon, ki sta ga branili dve avstro-ogrski četi z baterijo gorskih topov, so pričeli 27. avgusta 1915, a trud posebnih bataljonov Bes in Val d'Ellero ni bil dovolj za osvojitev končnega cilja. Nato so s planine Goričica in Vrha Polic napredovali izredno tiho – da ne bi povzročali prevelikega hrupa, so si okovane gorske čevlje ovili s kosi blaga. Uspelo jim je osvojiti koto 1992[48]. Zjutraj so napadalci naleteli na avstro-ogrske obrambne položaje in jih s kratko topniško predpripravo poskušali zavzeti. Napadalci so se branili z ročnimi

[47] Po prvih bojih je bil nato razporejen po celotnem gorskem območju med Rombonom in Krnom. 26. marca so polk premaknili na tirolsko bojišče (Simić 1996, 63–64).
[48] Italijani imenujejo to koto Romboncino, Avstrijci Kleiner Rombon, Slovenci pa zanjo nimamo imena (Simić 1996, 94; Lužar 2008b), čeprav bi lahko ustrezno prevedli ime v Mali Rombon.

bombami, natančnim streljanjem in celo proženjem skal. Dvema vodoma alpinov je celo uspelo zasesti dve kaverni, a je bila kakršna koli možnost za napredovanje majhna. Po treh dneh so se alpini umaknili na začetne položaje kote 2105. Italijani so takoj po zasedbi Čukle njen vrh močno utrdili. Ta izpostavljeni vrh je postal mogočna in z bodečo žico obdana utrdba. S Čukle so Italijani dobro nadzirali območje okoli Rombona, avstro-ogrske premike po dolini in njihove položaje na Javorščku, obstreljevali pa so lahko celo položaje 44. pehotne divizije feldmaršalalajtnanta Nemeczeka. To so bili glavni razlogi, zakaj so si ta vrh izredno želele avstro-ogrske enote. Jeseni 1915 je na to območje prišel tudi 4. pehotni domobranski polk[49]. Avstro-ogrski poveljniki so se zavedali tveganja, povezanega z napadom na Čuklo, a so se vseeno odločili za zimski napad. Od 11. januarja do 8. februarja, ko so bile enote pripravljene za napad, sta poveljnik 2. čete celovškega domobranskega polka nadporočnik Hans Mickl in praporščak Schlatte v težkih zimskih pogojih izvidovala obrambne položaje. 12 februarja 1916 ob 2.45 zjutraj je napadalna četa 200 mož pričela z napadom. Kljub nevzdržnim vremenskim pogojem in izredno neugodnem ter nevarnem terenu so napadalci zajeli utrdbo in celotno njeno posadko (Simić 1996, 62–63, 88–91; The Surprise at Cukla). Praporščak Schlatte je v spominih zapisal, da se je ponekod sneg udiral do ramen ter da napad ni bil neko herojsko dejanje, temveč zgolj umik proti cilju, saj je bil povratek v tistih razmerah nemogoč (Schlatte v Lužar 2008b). Italijani so takoj začeli s pripravo protinapada. Za napad so zbrali bataljone alpinov Val d'Ellero, Pieve de Teco, Exilles, Bassano, 27. bataljon bersaljerov in nekaj drugih pridodanih enot. Tako so Italijani že 14. februarja odločno napadli nekdaj svoje položaje. Med štiriurnim bombardiranjem vrha so avstro-ogrske enote zapustile vse obrambne linije in se umaknile v bolj utrjene skalne položaje. 4. koroški domobranski polk bi poleg 20 padlih in 60 ranjenih utrpel še večje izgube, a je obveščevalna enota dobro opravljala svoje delo in pravočasno opozorila branilce. Ponoči 15. februarja so italijanski bataljoni neuspešno napadali vrh in ob tem utrpeli velike izgube. Italijani so spoznali, da odločen in številčen napad na utrdbo ne bo obrodil sadov. Sklenili so napasti z majhnim številom mož in elementom presenečenja. S tem spoznanjem so prekinili napadalno delovanje do 20. marca[50]. V obrambi Čukle so umrli en avstro-

[49] Leta 1917 je bil preimenovan v 1. koroški gorski strelski polk in v njem je bilo kar 28 % Slovencev. 1. četa tega polka je zasedla vrh Rombona (Lužar 2008b).

[50] V 11. bataljonu bersaljerov, ki je sodeloval v napadih 17. februrja je služil tudi mlad vojak Benito Mussolini, ki je v svojih spominih opisal tudi grozljive razmere teh februarskih bojev (Simić 1996, 89; Lužar 2008b).

ogrski častnik in 26 vojakov, na italijanski strani pa je padlo 384 podčastnikov in vojakov ter 18 častnikov. 12. aprila je celovški domobranski polk zamenjal 4. bošnjaški pehotni polk. Micklova enota je v tem času od 200 izgubila kar 154 vojakov. Italijani so si dobro zapomnili bojevite Bošnjake in njihovih fesov, saj so se ti odlikovali v pogumu in boju mož na moža[51]. Bili so strokovnjaki za nenadne in prikrite napade. Poleg pušk so se posluževali tudi nožev, bajonetov in buzdovanov (Pašić 2007, 95–102). Po srditih bojih v aprilu in maju je italijanskim bataljonom alpinov Borgo San Dalmazzo, Ceva, Val Camonica, Bossano in Salluzo 10. maja 1916 uspelo ponovno zavzeti vrh Čukle. Bosanske enote so izgubile približno 250 mož, italijanske pa preko 500 (Simić 1996, 62–63, 88–91; Pašić 2007; Lužar 2008b). Italijani so jeseni 1916 še zadnjič poskušali zavzeti Veliki vrh rombonskega masiva, a so jih bosanske enote na vrhu uspešno odbijale. Glavni napad se je pričel z dvourno topniško in minometno pripravo. Branilci so se med italijanskim obstreljevanjem umaknili v kaverne in naročili avstro-ogrskemu topništvu, naj odgovori v enaki meri. Vseeno so se italijanski vojaki bataljonov Cev, Bicocca, Saluzzo, Borgo San Dalmazzo in Val Camonica uspeli prebiti do prvih avstro-ogrskih obrambnih linij na koti 1992. Bošnjaki so začetni premoči napadalcev navkljub hitro začeli obvladovati položaj in Italijani so se morali umakniti. Do preboja 1917 se je odvilo še mnogo krvavih spopadov patrulj, a odločilnejših napadov na utrjene položaje ni bilo več. Bošnjaki so ostali na gori do sredine oktobra 1917, ko so jih zamenjali, da so lahko sodelovali pri »čudežu« (Simić 1996; Klavora 2000; Pašić 2007).

6.4.4 Ostali pomembni boji

Bojevanje na preučevanem odseku fronte ni potekalo samo na omenjenih in opisanih lokacijah; uspešna obramba drugih pomembnih točk je prav tako pripomogla k zaustavitvi ozemlja lačnih Italijanov. Izpostavim lahko boje na Javoršku, Kalu, Vršiču, Lipniku severno in Slemenu ter Mrzlem vrhu južno od Krna. Italijani so te pomembne točke dolgo napadali in doživljali delne uspehe, a Mrzlega vrha, Slemena in Javorška jim v trajnejšo last ni uspelo dobiti. S teh branjenih območij so enote uspešno sodelovale pri preboju (Klavora 1994; Simić 1996).

6.4.5 Preboj fronte

Preboj pri Kobaridu oz. »čudež«, kot ga radi poimenujejo Italijani, velja za eno

[51] Ko je Dr. Juilus Kugy Bošnjake iz 4. gorskega polka učil plezanja in gibanja po gorah, je priznal, da je imel opravka s samimi pogumnimi fanti (Pašić 2007, 108).

najbolj pomembnih vojaških akcij prve svetovne vojne. Pred izvedbo akcije so se odvijale dolge, šest tednov trajajoče priprave. Poleg kopičenja enot in MTS v zgornjem Posočju so se avstro-ogrske in nemške enote posluževale raznovrstnih zvijač[52]. Glavne poti oskrbe so bile cesta čez Predel, cesta preko Vršiča, žičnica na Krnsko pogorje ter železnica Bohinjska Bistrica – Podbrdo – Sv. Lucija (danes Most na Soči) – predor Rabeljskega rudnika. Nekatere avstro-ogrske enote so na nepričakovanih mestih opremile s fesi, ki so bili pokrivalo bošnjaških enot, te pa so bile strah in trepet v očeh Italijanov[53]. Nemške enote so se zbirale v Trstu, Boroević je s svojima armadama napadal na Krasu, minolovci so čistili Tržaški zaliv ipd (Simčič 2000, 99–101). V napadu, ki se je začel na deževno jutro 24. oktobra 1917, sta združeni nemška in avstro-ogrska vojska popolnoma porazili italijanske enote, ki so spodobno obrambo uspele postaviti šele na reki Piavi. Preboj se je začel ravno v gorskem delu soške fronte, kar je predstavljalo pomembno novost v taktiki oboroženih spopadov. Načrt je bil zares revolucionaren; za razliko od ustaljene prakse gorskega bojevanja ni predvideval vnaprejšnje zasedbe visokih grebenov, temveč je težišče in začetek boja postavil v doline. S tem in dobro topniško pripravo ter vključitvijo strupenega plina so popolnoma presenetili Italijane. O čudežu pri Kobaridu in preboju je v slovenski in tuji literaturi veliko napisanega (Mesesnel 1987; Simić 1996; Simčič 2000; Jung 2003b, Sajovic 2003 in drugi), sam se bom osredotočil na boje in preboje gorskih front.

Skupna avstro-ogrska in nemška novo nastala enota, katere naloga je bilo prodreti na odseku Rombon – Tolmin, je bila 14. armada pod poveljstvom generala Otta von Belowa. To so bile izkušene enote, vešče gorskega bojevanja. Način je bil, kot rečeno, popolnoma drugačen od ustaljenih. Topniška priprava je bila kratka, natančna, brez korekturnega obstreljevanja. Okoli Bovca so imeli Italijani tri močne obrambne linije, topništvo pa je ob dveh zjutraj začelo delovati po prvi, ob šestih pa po vseh treh hkrati. Vmes so bile tudi s plinom polnjene granate. Natančni zadetki in plin so utišali italijansko topništvo. Na odseku, predvidenem za napad, so napadalčeve granate uničile italijanske utrdbe, poveljniška mesta, komunikacije in pretrgale žične ovire. Izredno močno poškodovana je bila druga linija, ključna za odločno obrambo, plin pa je po

[52] Na Tirolskem so podnevi enote korakale proti bojnim položajem, ponoči pa so jih vozili nazaj, da so lahko naslednji dan zopet korakale po isti poti. S tem so želeli ustvariti iluzijo, da bo napad prišel z Južne Tirolske (Simčič 2000, 99).

[53] Na Rombonu so Bošnjake zamenjali Salzburžani 59. pehotnega polka in si nadeli njihove fese, da pri Italijanih ne bi vzbujali suma. Bošnjake so prerazporedili v 55. pehotno divizijo (Simić 1996, 185; Pašić 2007, 44).

ozkih dolinah povzročal pravo norijo. Ko so avstro-ogrske enote po nemškem plinskem napadu osvajala ozemlje, so se prizorov spominjale z grozo (Hack v Simčič 2000, 103-104). 14. armado so sestavljale skupina Krauss, skupina Stein, skupina Berrer in skupina Scotti. Za visokogorje med Rombonom in Krnom je bila zadolžena skupina Stein oz. avstro-ogrski I. korpus, ki so ga sestavljali divizija Edelweiss (bivša 3. avstro-ogrska divizija), 22. avstro-ogrska strelska divizija, 55. avstro-ogrska pehotna divizija, preimenovana 93. pehotna divizija, ki je branila položaje med Rombonom in Krnom, nemška lovska divizija in nemški 35. pionirski bataljon plinskih minometov ter nemška četa minometalcev, skupino Stein pa 50. avstro-ogrska pehotna divizija, ki je že prej branila to območje, šlezijska 12. nemška pehotna divizija, bavarski Alpski korpus (nem. Alpenkorps) in 117. nemška pehotna divizija. 55. in 50. divizija sta imela v sestavi skupaj tri visokogorske čete, dodatno izurjene[54] in opremljene za bojevanje v najzahtevnejših gorskih razmerah. Po končani topovski in plinski pripravi so avstro-ogrske in nemške pehotne enote naskočile italijanske obrambne linije. Na Rombonu so napadali salzburški 59. pehotni polk in 4. polk cesarskih lovcev. Po pobočju Rombona je prodirala divizija Edelweiss, po dnu Bovške kotline pa 22. strelska divizija. 55. divizija je pred napadom italijanske položaje na Kalu uničila s podzemno mino[55]. Italijani so bili nad napadom tako presenečeni, da jim ni preostalo drugega kot neorganiziran umik. Prehitro so se umaknili na greben Kobariškega Stola, tako da je bila napadalcem odprta pot proti Učji in Kobaridu. 50. divizija, ki je napadala med Krnom in Mrzlim vrhom je prav tako kljub trdi obrambi uspešno napredovala. 3. in 15. gorska brigada sta uspešno izpolnili pričakovanja in pomagali pri zasedbi Kobarida, ki ga je po odločnih bojih zasedla 12. nemška divizija. Alpski korpus je napredoval proti Kolovratu. Za čudež pri Kobaridu je bila v največji meri zaslužna 12. nemška divizija. Po zasedbi Tolmina, Bovca in Kobarida so potekali boji še na Kolovratu in Matajurju[56], od tam pa so se napadalne enote spustile v dolino Nadiže. IV., VII. in XVII. korpusu italijanske vojske kljub zagrizeni obrambi določenih gorskih območij ni preostalo drugega, kot da 27. oktobra začnejo splošni umik. Sočasno z uspehi v dolinah so se vrstili uspehi tudi na Rombonu. Branilci so se bili prisiljeni umikati proti Prestreljeniku

[54] Pri urjenju teh enot je sodeloval tud dr. Julius Kugy, alpinski referent. Kugy je že od leta 1915 kot inštruktor v 59. gorski brigadi uril visokogorske čete. Plezalna šola je bila v Bartolovem jarku pri Žabnicah v Kanalski dolini (Simić 1996, 186; Heindl 2003, 129–134).

[55] Pri minskem napadu se je ponovno izkazal nadporočnik Albin Mlakar, ki je razstrelil tudi italijanske položaje na Monte Cimone (Simić 1996, 205).

[56] Na Matajurju se je izkazal takrat šele 26-letni nadporočnik Erwin Rommel s svojimi četami v sestavi wurtenberškega bataljona alpskega korpusa (Grossman 1994).

in Prevali ter vrhu Lopa, kjer so se vztrajno upirali. S temi zmagami avstro-ogrskih in nemških enot se je bojevanje preselilo z gorskega bojišča v Furlanijo Julijsko krajino in nato na Piavo (Klavora 1994; Simič 1996; Simčič 2000; Sedmak 2001).

6.5 Končni rezultat in posledice

Zmagovalca gorskega bojevanja na odseku fronte Rombon – Mrzli vrh je težko enostavno označiti. Še najbolj primerno je stvar proučiti z dveh vidikov, taktičnega in strateškega. S taktičnega vidika so zmage dosegali vse vključene strani. V posameznih bojih so tako Italijani kot enote Avstro-Ogrske dosegali izjemne dosežke. Italijani so pomembne zmage dosegali predvsem v prvi fazi bojevanja, ko so osvojili velik del avstro-ogrskega ozemlja. Tukaj velja izpostaviti zasedbo Polovnik – Krn, slednje kot krono italijanskih prizadevanj. Osvojili so kaninski masiv in Čuklo. Naslednje obdobje lahko nekako umestimo med 1. in 11. soško bitko, ko so vidne uspehe dosegale obe strani. Avstro-ogrska vojska je zasedla in dolgo uspešno branila Čuklo, obranila pa je tudi greben med Batognico in Mrzlim vrhom, ki so ga Italijani vztrajno napadali. Tretja faza pa je potek 12. soške bitke, kjer so Italijani izgubili vse, kar so zasedli v dveh letih bojev. V tem primeru moramo biti previdni, da prevelikih zaslug pri preboju ne pripisujemo gorskim enotam. Preboj je bil posledica odlično koordiniranega zavezniškega napada, ki je vključeval vojake zelo različnih enot. Predvsem druga in tretja faza bojev predstavljata tudi strateško veljavo. Zagrizena obramba frontne črte je pomenila zaustavitev italijanskih enot, ki tako niso prišle do svojega tako želenega cilja – prodora v notranjost monarhije. S tega vidika so avstro-ogrske enote dosegle pomemben strateški uspeh, ki je nato omogočil preboj in prestavitev fronte daleč v notranjost Italije. Ravno ta prodor pa velja za drugo strateško zmago, saj so s tem dejanjem boji v slovenskem visokogorju prenehali. Končno zmago na italijanskem bojišču pa moram resda pripisati italijanski vojski, ki je z zavezniki pri Vitorio - Venetu razbila že zelo razkrojeno avstro-ogrsko vojsko, a to je že druga zgodba. Lucio Fabi je v zborniku Isonzo–Protokoll opisal italijanski pogled na soško fronto in priznal, da italijanska vojska ni bila dovolj dobro pripravljena za tovrstno bojevanje, saj v letih pred spopadi ni imela dovolj bojnih izkušenj. Predvsem podčastniki v odločilnih trenutkih niso bili sposobni oz. niso znali samostojno delovati. Z italijanskega vidika se začnejo odločilni boji šele na Piavi, kjer so se vojaki zares borili do zadnjega moža, kar je s pomočjo zaveznikov prineslo končno zmago (Fabi 1994). Za Slovence pa je premik fronte na Piavo izjemnega pomena, saj je bila sovražna vojska pregnana iz slovenskega

nacionalnega prostora. Italijani se imajo za nepravično pridobitev slovenskega primorja in Istre po vojni zahvaliti predvsem uspešni diplomaciji in manj svoji vojski.

7 SKLEPI

Zaključne sklepe je v duhu obravnavanja proučevane teme smiselno narediti v treh zaključenih celotah. V prvi nameravam preveriti zastavljene hipoteze, v drugem delu nameravam navesti preostale zaključke, ki sledijo iz preučenega gradiva in ne sodijo v kontekst preverjanja postavljenih predpostavk, v tretjem delu pa je potrebno izpostaviti ostale izzive, na katere sem naletel ob zbiranju in analizi gradiva.

Prvo hipotezo, ki se je glasila: *»Gorsko bojevanje se v prvi svetovni vojni pojavi kot novost v teoriji in praksi oboroženih spopadov, ki se manifestira v usposabljanju, sestavi, oborožitvi, opremi, oskrbi, logistiki in taktiki enot«* lahko le delno potrdim. Z analizo zbranega gradiva sem naletel na opise gorskega bojevanja, ki se je dogajalo že dosti pred začetkom prve svetovne vojne. Vojaški teoretiki in praktiki so že pred našim štetjem razumeli pomen gorskega območja v celotni sliki bojevanja. Dojemali so ga kot obstranska bojišča, ki lahko ali pa tudi ne vplivajo na končni razplet posameznega konflikta. Napredek v teoriji je opazen v 19. stoletju, ko so nastajala tudi prva večja strokovna vojaško-teoretska dela. Vojaški teoretiki tistega obdobja, Jomini, Clausewitz in Engels, so v svojih delih omenjali tudi gorsko bojevanje in pomembnost taktične in strateške izbire terena. Engels se je od vseh še najbolj posvetil izključni obravnavi bojnega delovanja v gorskem območju. Posledica teh izkušenj je postopno nastajanje posebnih gorskih enot, ki so nastajale predvsem v državah, ki so kot strateško komponento obrambe priznale tudi gorska območja. Z nastankom enot so nastale tudi vojaške gorske šole, kjer so se enote urile za gorsko bojevanje. Napredek je bil izrazit tudi v vojaški tehniki, predvsem oborožitvi in opremi. Potrebno je bilo prilagoditi tudi vso logistiko in obmejna gorska območja povezati z ustreznimi komunikacijami. Delno potrjujem hipotezo predvsem zaradi dejstva, da do večjih oboroženih spopadov oz. bojev na gorskih območjih vseeno ni prišlo do samega začetka prve svetovne vojne. Gorsko bojevanje takih razsežnosti, tako v količini porabljenega orožja, številu vojakov, kot dodelanih sistemih oskrbe, izvidništva in komuniciranja, se v zgodovini še ni pojavilo.

Drugo hipotezo, ki se je glasila: *»Severni del soške fronte med Rombonom in Mrzlim vrhom ter delovanje vojsk na tem področju sta imela vse lastnosti gorskega bojišča in gorskega bojevanja«* lahko v celoti potrdim. Študija primera je pokazala, da je šlo v tem primeru za eksemplaričen prikaz gorskega bojevanja z vsemi prednostmi in

slabostmi. Proučevano območje ima vse geografske lastnosti gorskega območja: nadmorske višine se dvigajo nad 1500 metri nadmorske višine, pobočja so izredno strma, ponekod celo prepadna, komunikacije so omejene na ozke doline in prelaze ter utrjene in varovane gorske poti, logistika je otežena do te mere, da je bilo v določenih predelih oskrbo potrebno izvajati z ljudmi. Uporaba žičnic in vprežne živine je bila nujen predpogoj za kakršno koli uspešno vojaško akcijo. Prehodnost tega območja je bila že v normalnih vremenskih pogojih zelo nizka, vreme pa je bilo še dodatni sovražnik v že tako srditih bojih: z vetrom, snegom, mrazom in strelami je uničevalo tako branitelje kot napadalce. Voda je postajala vedno bolj pomemben strateški vir. Te neugodne razmere so uspešno premagovale le zelo usposobljene gorske enote, ki so na tem območju množično sodelovale. Vojaki so za premik in boj poleg prilagojenega orožja uporabljali še specialno alpinistično opremo. Za boj so uporabljali skrajšane puške karabinke, pri premiku pa so uporabljali vrvi, dereze, cepine, okovane palice, krplje, smuči in druge podobne rekvizite. Za tovrstni teren so uporabljali tudi posebno prilagojeno gorsko topništvo, ki so ga ponekod na lokacijo delovanja prinesli na hrbtih ljudi. Pomembno funkcijo so imele tudi inženirske in saperske enote, prav tako prilagojene, opremljene in izurjene za gorsko bojevanje. Pri načrtovanju bojnih razporedov pa so pomoč iskali celo pri civilistih – gorskih vodnikih, ki so jih kasneje vključili v čete gorskih vodnikov in so bili pridodani vsaki gorski enoti.

Poleg omenjenih zaključkov sem prišel do zanimivega spoznanja, da je bila večina bojev v gorah v primerjavi z boji na manevrskem bojišču manjšega obsega, a vseeno, kar se statičnosti tiče, zelo podobna. Žrtev je bilo veliko, uspehi pa redki. Uspehi v gorah so navadno sledili uspehom na sosednjih ravninskih bojiščih, tako je recimo sledil preboj v Karpatih preboju pri Gorlicah in Tarnówu, preboj preko Alp je sledil preboju pri Kobaridu, preboj Bolgarov čez Balkansko gorovje proti Nišu je bil izpeljan šele po večjih avstro-ogrskih uspehih na tem področju. Podobno lahko trdim tudi za ostale tovrstne operacije. Do omejenih premikov je prihajalo tudi v visokogorju, a so zmagovalci svoje osvojeno območje zadržali le za kratek čas. Tako so se izjalovili avstro-ogrska ofenziva po dolino Adiže, ruski naskok Karpatov in italijanski poizkus preboja v Krnskem pogorju. Iz tega lahko zaključim, da so v prvi svetovni vojni gorska bojišča pomenila predvsem statično obrambo, a so vseeno predstavljala pomembno komponento pri izvajanju ostalih večjih operacij. Z visokih gora je bilo moč dobro izvidovati daleč v globino nasprotnikovega ozemlja, bile so primerne za dobro

usmerjanje topniškega ognja, z njih se je dalo dobro varovati boke napredujočim vojskam in oskrbnim linijam.

Naslednji zaključek je, da je gorsko bojevanje botrovalo marsikateremu napredku pri izvajanju oboroženega boja. Prvič so do izraza prišle manjše enote, ki so morale delovati samostojno in neodvisno. Do izraza so prihajali sposobni poveljniki, ki so znali hitro in v pravem trenutku reagirati primerno nastali situaciji. Veliko pozornost so posvečali opremi in prehrani vojakov. Zavedali so se, da posebne razmere, ki vladajo v visokogorju, terjajo bolj kalorično hrano in lažjo opremo. Razvoj pa je bil opazen tudi v zaledju. Gradnja železnic, cest in žičnic je vodila tudi v zelo obrobne kraje in marsikdo je po koncu vojne ostalo infrastrukturo izkoristili za boljše življenje.

Za konec pa bi navedel še nekaj izzivov, na katere sem naletel pri zbiranju in kasnejši obdelavi virov. Problematika zbiranja gradiv se je pojavila že takoj na začetku. Primarni viri so zelo omejeni; avstro-ogrske uradne vojne dokumente po večini hranijo na Dunaju v Vojaškem arhivu, italijanski dokumenti pa se nahajajo v Italiji. Poleg oddaljenosti od teh pisnih virov, ki v elektronskih oblikah seveda ne obstajajo, je tukaj problematičen še jezik; omenjeni viri so napisani v nemškem ali italijanskem strokovnem vojaškem jeziku, ki pa je za tuje bralce precej zahteven. Zato sem se bil prisiljen že na začetku obrniti na sekundarne vire v slovenščini, angleščini, srbohrvaščini in delno tudi nemščini.

Naslednji problem vsebinske narave je, da različni viri posamezne dogodke opisujejo drugače, kar pa niti ni tako nenavadno, saj je znano, da je vojaška cenzura med vojno opravljala »dobro« delo. Tako sem dobival različne podatke o velikosti enot, številu enot, številu padlih ipd. Kot verodostojne vrednosti sem uporabil največkrat navedene. Potrebno je poudariti, da so sekundarni viri dela avtorjev, ki so se s prvo svetovno vojno ukvarjali predvsem ljubiteljsko. S tem ne želim odvzeti vrednosti in veljave preučevanim gradivom, saj so vanje vložili veliko raziskovalnega dela in podatkov, pridobljenih iz primarnih virov, vseeno pa metode dela in podajanja informacij teh avtorjev v posameznih primerih izpadejo bolj publicistične in manj znanstvene narave in jih je zato težje interpretirati in vrednotiti. Naslednji problem je na začetku analize predstavljalo tudi branje zemljevidov. Na italijanskih in avstro-ogrskih zemljevidih so bila vsa lastna imena, tudi slovenskih krajev, pisana v italijanskem oz. nemškem jeziku, kar je ponekod predstavljalo malo zmede. Sam sem se odločil uporabljati slovenska geografska imena, v kolikor sem nanje naletel v literaturi ali na

zemljevidih. Naslednjo težavo je povzročalo dejstvo, da je preučevana tema diplomskega dela umeščena v evropsko zgodovino do prve svetovne vojne in da pokriva sorazmerno ozki del vojaške vede. Le redki avtorji so se s tem področjem zares ukvarjali, tisti, ki so se, pa zagotovo niso med bolj priznanimi in citiranimi. Tako sem lahko svoje proučevanje zgodovine gorskega bojevanja usmeril na preverjene avtorje vojaških ved, ki pa po mojem mnenju niso nudili dovolj strokovne podlage za resnično kvalitetno obravnavo.

Kljub vsem zapisanim zaključkom pa ne morem mimo zadnjega. Prva svetovna vojna se je zgodila; med njenim trajanjem je umrlo več milijonov vojakov in civilistov na vseh vključenih straneh. Določen del bojev se je odvijal v gorskem svetu, tudi gorskem svetu Slovenije. Zapuščina teh bojev je danes vidna v množici vojaških pokopališč, kostnic, uničenih jarkov, kavern, ostankov bodečih žic in spomenikov padlim herojem, ki so eni za domovino, drugi za vladarja, tretji za sebe in družino odhajali v krvavi boj. Za konec navajam pesem Zdravka Duše, ki sicer ni bila napisana v spomin gorskih bojev prve svetovne vojne[57], a vseeno v kratkih verzih strni celotno bistvo vojne:

»Tukaj je sekalo, tukaj bolelo,
tukaj so padali, tu je grmelo,
tukaj smo jih hranili, tukaj smo jih vodili,
tukaj so nas ubijali, tu so nam ženske ljubili,
tu je vojaški boben padel v brezno zvečer,
tu bodi konec vojni, tu naj bo mir.«

(Duša v Napis na spomeniku pri trdnjavi Kluže 2007).

[57] Posvečena je bila boju koroških branilcev in francoskih napadalcev pri trdnjavi Kluže v letu 1797 in zapisana na spomenik, ki ga je ob 210 letnici dogodkov pri Kložah postavila Občina Bovec (Napis na spomeniku pri trdnjavi Kluže 2007).

8 LITERATURA

1. *Austro–Hungarian Army.* Dostopno prek: http://www.austro-hungarian-army.co.uk/ (4. oktober 2008).
2. Bassford, Christopher. 1993. *Jomini and Clausewitz: Their interaction*. Dostopno prek: http://www.clausewitz.com/ CWZHOME/Jomini/JOMINIX.htm (17. oktober 2008).
3. --- 1996. *Review Essay: Carl von Clausewitz, On war.* Dostopno prek: http://www.clausewitz.com/CWZHOME/CREV/CWZREV.htm (17. oktober 2008).
4. --- 2008. *Clausewitz and His Works*. Dostopno prek: http://www.clausewitz.com/CWZHOME/CWZSUMM/CWORKHOL.htm#Competitors (17. oktober 2008).
5. Bleicken, Jochen. 1976. *Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
6. *Bohinjsko jezero z okolico*. 2006. Zemljevid. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
7. Bratun, Zvonimir. 2005. *Vojaška geografija I.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Budkovič, Tomaž. 1999. *Bohinj 1914–1918, med fronto in zaledjem*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.
9. Bull, Stephen. 2007. *German assault troops of the first world war.* Gloucestershire: Spellmount (Publishers) Ltd.
10. Capuder, Karol. 2005. *Zgodovina C. in Kr. pešpolka št. 17.* Ljubljana: Karantanija.
11. Clausewitz, Carl von. 1812. ***Principles of War***. Mechanicsburg: Stackpole Books. Dostopno prek: http://www.clausewitz.com/CWZHOME/PrincWar/ Princwr1.htm (25. marec 2008).
12. --- 2003. *On War*. Dostopno prek: http://www.marxists.org/reference/archive/ clausewitz/works/on-war/index.htm (17. oktober 2008).
13. *Der 1. Weltkrieg.* Dostopno prek: http://www.stahlgewitter.com/ (17. oktober

2008).

14. Engels, Frederick. 1857. Mountain Warfare in the Past and present. *New York Daily Tribune*, (27. januar). Dostopno prek: http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/01/mountain–warfare.htm (4. oktober 2008).

15. Fabi, Lucio. 1994. Der Krieg am Isonzo aus Italienischer Sicht. V *Isonzo–Protokoll*, ur. Andreas Moritsch in Gudmund Tributsch, 29–46. Klagenfurt, Ljubljana, Wien: Hermagoras/Mohorjeva družba.

16. Feldsturm, Franc Hoefer von. 1915. *Die dritte und achte russische Armee in völliger Auflösung.* Dostopno prek: http://www.stahlgewitter.com/15_05_12.htm#KUK (17. oktober 2008).

17. *Field Manual: FM 3–97.6 Mountain Operations.* 2000. Dostopno prek: http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-97-6/index.html (14. maj 2008).

18. *First World War.com – A multimedia history of World War One.* Dostopno prek: http://www.firstworldwar.com/ (4. oktober 2008).

19. Galić, Lovro in Darja Pirih. 2007. *Od Krna do Rombona: 1915–1917.* Kobarid: Ustanova Fundacija Poti miru v Posočju.

20. *Geološka karta Slovenije*. 2004. Zemljevid. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

21. *Geopedia*. Dostopno prek: http://www.geopedia.si/ (15. avgust 2008).

22. Gradnik, Vladimir. 1977. *Krvavo Posočje*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

23. Grossman, David A. 1994. *Maneuver Warfare in the Light Infantry: The Rommel Model.* Dostopno prek: http://www.killology.com/maneuver_warfare.pdf (30. oktober 2008).

24. Guštin, Damijan. 2005a. Prva svetovna vojna – na frontah. V *Slovenska novejša zgodovina 1. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992,* ur. Jasna Fischer, 137–140. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino.

25. Guštin, Damijan. 2005b. Soška fronta in njeno slovensko zaledje. V *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 62–74. Ljubljana: Slovenska matica.

26. Hartl, Karl in Luis Trenker. 1931. *Berge in Flammen.* Film. Berlin: Metropol–Filmverleih.

27. Heindl, Hanns. 2003. *V uroku Julijcev. Prva svetovna vojna in veliki boj v gorah. Zgodovina in zgodbe o dr. Juliusu Kugyju.* Celovec: Mohorjeva družba.

28. Jomini, Antoine Henri. 1862/1910. ***The Art of War***. London: The British Museum. Dostopno prek: http://www.gutenberg.net/1/3/5/4/13549/ (30. marec 2008).

29. *Julijske alpe vzhodni del*. 2006. Zemljevid. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

30. *Julijske alpe zahodni del*. 2006. Zemljevid. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

31. Jung, Peter. 2003. *The Austro–Hungarian Forces in World War I (1) 1914–16*. Oxford: Osprey Publishing.

32. --- 2003. *The Austro–Hungarian Forces in World War I (2) 1916–18*. Oxford: Osprey Publishing.

33. Klavora, Vasja. 1994. *Koraki skozi meglo*. Klagenfurt, Ljubljana, Wien: Hermagoras/Mohorjeva družba.

34. --- 2000. *Plavi Križ. Soška fronta. Bovec 1915–1917*. Celovec: Mohorjeva družba.

35. Kolev, Vasiliy in Christina Koulouri, ur. 2005. ***Workbook 3. The Balkan Wars*.** Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE). Dostopno prek: http://www.cdsee.org/pdf/WorkBook3.pdf (18. oktober 2008).

36. Kugy, Julius. 1995. *Vojne podobe iz Julijskih Alp : deveto poglavje.* Ljubljana: Kres.

37. Kuhar, Miha. 2004. *Vojaško gorništvo*. Ljubljana: Defensor.

38. Lužar, Klemen. 2008a. *The Storming of Krn*. Dostopno prek: http://www.austro-hungarian-army.co.uk/battles/krn.htm (17. oktober 2008).

39. --- 2008b *The Surprise at Čukla*. Dostopno prek: http://www.austro-hungarian-army.co.uk/battles/cukla.htm (17. oktober 2008).

40. Markovič, Zvezdan. 2005. Velika vojna se je razširila na slovensko ozemlje. *Slovenska vojska* XIII/9, (20. maj). Dostopno prek: http://www.mors.si/fileadmin/mors/pdf/revija_sv/2005/sv05_9.pdf (26. november 2008).

41. Marušič, Ivan. 1998. *Krajine alpske regije*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje.

42. McCormick, Robert R. 1915. Mountain Fighting in Carpathians. *New York Times*, (25. junij). Dostopno prek: http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9F00E0D81539E333A25756C2A9609C946496D6CF (17. oktober 2008).

43. Mesesnel, Janez. 1987. *Soška fronta*. Ljubljana: Prešernova družba.

44. Metljak, Drago. 2005. Nevarnosti v gorah. V *Planinska šola*, ur. Bojan Rotovnik, 229–254. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

45. Mlakar, Barbara. 2002. *Problemi slovenske transkripcije kitajskega in japonskega jezika.* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

46. *Napis na spomeniku pri trdnjavi Kluže*. 2007. Bovec: Občina Bovec.

47. Nardin, Matjaž. 2007. *Logistična oskrba vojaških gorskih enot v Slovenski vojski*. Diplomsko delo. Kranj: B&B d.o.o.

48. *New York Times*. 1914. French Victorious in Vosges Battle, (15. april). Dostopno prek: http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9F01EEDA143AE633A25756C1A96E9C946596D6CF (17. oktober 2008).

49. --- 1915a. Three Rivers Crossed and Gorlice, Jaslo and Dukla also Taken, (7. maj). Dostopno prek: http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9800E2DD1338E633A25754C0A9639C946496D6CF (17. oktober 2008).

50. *New York Times.* 1915b. French Retake Vosges Mountain, (17. oktober). Dostopno prek: http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9807E0D6103CE733A25754C1A9669D946496D6CF (17. oktober 2008).

51. --- 1918. Heavy Bombardment of our Vosges Lines, (12. september). Dostopno prek: http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9806EFD81439E13ABC4A52DFBF668383609EDE (17. oktober 2008).

52. Pagon Ogarev, Andrej. 1972. *Pri Kobaridu leta 1917.* Trst: Založništvo tržaškega tiska.

53. Pašić, Ahmed. 2007. *Bošnjaki na soški fronti*. Jesenice: Kulturno športno društvo Bošnjakov Biser. Kranj: Gorenjski glas, d.o.o.

54. Sajovic, Bogdan. 2007. *Krvava Soča*. Lubljana: Založba Karantanija.

55. Sedmak, Drago. 2001. *Življenje v Kobaridu med prvo svetovno vojno*. Celovec: Mohorjeva družba.

56. Simčič, Miro. 2000. *Zlom pri Kobaridu*. Ljubljana: Založba Karantanija.

57. --- 2006. *888 dni bojev na Soči: spopadi na Krasu in visokogorju na fotografijah, na novo odkritih zemljevidih in v posebnih poročilih*. Ljubljana: Orbis.

58. Simić, Marko. 1996. *Po sledeh soške fronte*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

59. --- 2005. *Utrdbi pod Rombonom – predstraža soške fronte. Razplet svetovnega spopada med utrdbami in topovi na Bovškem*. Ljubljana: Rombon.

60. *Soška fronta od Rombona do Mengor*. 2006. Zemljevid. Kobarid: Ustanova Fundacija Poti miru v Posočju.

61. Sun Tzu. 2000. ***On the Art of War***. Leicester: Allandale Online Publishing. Dostopno prek: http://www.freebookspot.net/Comments.aspx?Element_ID=1963 (15. avgust 2008)

62. Svoljšak, Petra. 2003. *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915-1917).* Ljubljana: Nova revija.

63. --- 2006. Vloga Antona Hafnerja v judenburškem uporu. V *Godešič skozi tisočletje*, ur. Judita Šega, 101–112. Godešič: Odbor za pripravo tisočletnice Godešiča.

64. Thomas, Nigel. 2001. *Armies of the Balkans 1914–18*. Oxford: Osprey Publishing.

65. Tomac, Petar. 1973. *Prvi svetski rat 1914–1918, skice operacija i bitaka*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

66. Toporišič, Jože. 2001. *Slovenski pravopis.* Ljubljana: Založba SRC SAZU.

67. Triska, Jan F. 2004. *Pozabljena fronta prve svetovne vojne. Iz vojakovega dnevnika s fronte na Soči in Piavi.* Celovec: Mohorjeva založba.

68. Turk, Ernest. 1978. *Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski med prvo svetovno vojno 1914–1918*. Ljubljana: Založba Borec.

69. *Vojna enciklopedija, drugo izdanje, 6. knjiga*. 1973. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

70. *Vojna enciklopedija, drugo izdanje, 8. knjiga*. 1974. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

71. *Vojna enciklopedija, drugo izdanje, 10. knjiga*. 1975. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

72. Vrhovec, Tomaž in Damijana Kastelec. 2005. Vremenoslovje. V *Planinska šola*, ur. Bojan Rotovnik, 214–228. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

73. Vuga Davorin. 1990. *Soška fronta 1915–1917 Isonzo Front*. Maribor: Založba Obzorja.

74. *Zgornje Posočje*. 2006. Zemljevid. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.

75. Zlobec, Andrej. 2008. *V viharju soške*. Kobarid: Ustanova Fundacija Poti miru v Posočju.